

MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETO
STRATEGINIO VALDYMO IR POLITIKOS FAKULTETO
VALDYMO TEORIJS KATEDRA

ŽANA AKIMCEVA
VIEŠOJO ADMINISTRAVIMO STUDIJŲ PROGRAMOS
VEIKLOS AUDITO SPECIALIZACIJA

**INTERESŲ KONFLIKTŲ VALDYMAS LIETUVOS VIEŠAJAME SEKTORIUJE:
TEISINĖS IR ETINĖS PROBLEMOS**

Magistro baigiamasis darbas

Darbo vadovas –
Prof. habil. dr. Juozas Lakis

Vilnius, 2007

TURINYS

ĮVADAS	3
1. TEORINĖS INTERESŲ KONFLIKTŲ SPRENDIMO PRIELAIDOS	5
1.1. Interesų konflikto samprata	5
1.2. Interesų konflikto sprendimo procesas	7
1.2.1. <i>Interesų konflikto identifikavimas</i>	10
1.2.1.1. Interesų konfliktų rūšys	10
1.2.1.2. Korupcija kaip interesų konflikto pasekmė	12
1.2.2. <i>Identifikuoto interesų konflikto valdymo strategijų pasirinkimas bei įgyvendinimas</i>	17
1.2.2.1. Teisinės interesų konfliktų valdymo nuostatos	17
1.2.2.2. Etiniai interesų konfliktų valdymo principai	19
1.2.2.3. Interesų konfliktų valdymo strategijų pasirinkimas	28
1.2.3. <i>Identifikuoto interesų konflikto valdymo strategijos įgyvendinimo kontrolė</i>	33
2. TEISINĖS IR ETINĖS INTERESŲ KONFLIKTŲ VALDYMO PROBLEAMOS	34
2.1. Viešųjų ir privačių interesų pusiausvyros užtikrinimas.....	34
2.1.1. <i>Operatyvinės veiklos priemonių taikymo kontrolė</i>	35
2.1.2. <i>Asmens duomenų apsauga</i>	38
2.1.3. <i>Privatumo pažeidimų kontrolė žiniasklaidoje</i>	45
3. PASIRINKTŲ INTERESŲ KONFLIKTŲ ATVEJŲ ANALIZĖ	49
3.1. Valstybinio socialinio draudimo fondo centrinės asmens duomenų bazės vagystė	50
3.2. Lietuvių gimtosios kalbos valstybinio brandos egzamino (testo) užduočių paviešinimas iki egzamino pradžios	53
3.3. Priešgaisrinės gelbėjimo tarnybos pareigūno sistemingas kyšininkavimas leidžiant eksplloatuoti netinkamus priešgaisrinės saugos atžvilgiu statinius	63
IŠVADOS	68
REKOMENDACIJOS	70
LITERATŪROS SĄRAŠAS	72
SANTRAUKA	77
SUMMARY	78

IVADAS

Kalbant apie viešąjį sektorių, arba valstybės tarnybą, yra visuomet pabrėžiama, kad jos pagrindinis uždavinys – vientisai, stabiliai, profesionaliai įgyvendinti valstybės politiką bei veiksmingai ir atsakingai tarnauti visuomenei. Visuomenė, spręsdama rūpimą problemą, tiki valstybės tarnautojo aukštu profesionalumu ir viliasi gauti tikslią informaciją atitinkamu klausimu. Visuomenės interesas – problemos aiškumas, jos sprendimo būdas, pasitikėjimas laukiamu rezultatu.

Visuomenė vis mažiau pasitiki neaiškia valstybės valdžios institucijų praktika, kuri dažnai siejama su nepriimtinais ir pasenusiomis valdžios bei viešojo administravimo sistemomis, sudėtingomis, todėl ne visada ir visiems suprantamomis sprendimų priėmimo procedūromis, dėl ko dažnai kyla sąsajos su sprendimų priėmimo neskaidrumu ir biurokratizmu. Kad išnyktų atvirai visuomenės smerkiamas, nepriimtinas ir nemoralus elgesys, būtina nustatyti aiškias taisykles, skaidrias procedūras ir veiksmingas sankcijas.

Pagal *Lietuvos Respublikos viešųjų ir privačių interesų derinimo valstybinėje tarnyboje įstatymą*, siekiant užtikrinti viešųjų interesų viršenybę valstybės tarnautojai privalo:

- „...1) nešališkai, sąžiningai ir tinkamai atlikti tarnybines pareigas;
- 2) įstatymų nustatyta tvarka ir priemonėmis vengti interesų konflikto;
- 3) nesinaudoti pareigomis asmeninei naudai gauti;
- 4) priimdami sprendimus, vadovautis įstatymais ir visų asmenų lygybės principu;
- 5) nesinaudoti ir neleisti naudotis tarnybine ar kita su savo veikla susijusia informacija kitokia tvarka ir mastu, nei nustato įstatymai;
- 6) nesinaudoti ir neleisti naudotis jokia valstybės nuosavybe, taip pat ir valstybei nuomojama nuosavybe, kitokiai nei tarnybinei veiklai...“ [15].

Kad veikla būtų skaidri, etiška, kad būtų apginti visuomenės interesai, reikia visų pirma ir visuomet įvairiomis aplinkybėmis siekti išvengti viešųjų ir privačių interesų konflikto remiantis interesų konflikto teisinio bei etinio reglamentavimo pagrindais, o tokio konflikto egzistavimo atveju, siekti laiku ir teisingai jį identifikuoti, kad vėliau galima būtų pasirinkti efektyviausias valdymo strategijas šiam konfliktui sušvelninti bei pašalinti.

Magistro baigiamojo darbo **tyrimo objektas** yra interesų konfliktų valdymas viešajame sektoriuje. **Tyrimo tikslas** - pasirinktų interesų konfliktų atveju pagrindu išanalizuoti interesų konfliktų valdymo galimybes Lietuvos viešajame sektoriuje išryškintat jo teises ir etines problemas bei įvertinti esamą teisinį ir etinį reglamentavimą šiame sektoriuje.

Šiam tikslui pasiekti iškeliami tokie pagrindiniai **uždaviniai**:

1. apibūdinti interesų konflikto kaip reiškinių sampratą bei prigimtį;
2. išnagrinėti teisinius ir etinius interesų konfliktų valdymo aspektus bei kylančias problemas;
3. pasirinktų interesų konfliktų atvejų pagrindu atskleisti praktines interesų konfliktų sprendimo galimybes, išryškinti teisinio ir etinio šios problemos reglamentavimo spragas Lietuvos viešajame sektoriuje.

Tyrimo hipotezė: gyvenimo praktika rodo pasitaikančių interesų konfliktų teisinio ir etinio reglamentavimo nepakankamumą ir neefektyvumą Lietuvos viešajame sektoriuje.

Atliekant interesų konfliktų valdymo analizę Lietuvos viešajame sektoriuje, buvo naudojami tokie pagrindiniai **metodai**:

1. teisinės ir mokslinės literatūros analizė;
2. lyginamoji analizė;
3. pasirinktų interesų konfliktų atvejų analizė teisiniu ir etiniu aspektais.

Darbą sudaro trys pagrindinės dalys:

Pirmoje darbo dalyje pateikiama interesų konflikto kaip reiškinių samprata remiantis žymiomis tarptautinėmis enciklopedijomis ir žodynais, Lietuvos teisės aktais, nagrinėjama užsienio mokslinė literatūra. Šioje dalyje nagrinėjami teisiniai bei etiniai interesų konfliktų valdymo aspektai teorijos pagrindu, studijuojant ir lyginant įvairių autorių mokslinę literatūrą šiuo klausimu bei įvairius interesų konfliktus reglamentuojančius Lietuvos teisės aktus.

Antroje darbo dalyje nagrinėjamos teisinės ir etinės interesų konfliktų valdymo problemos įvertinant viešųjų ir privačių interesų tenkinimo pusiausvyros užtikrinamą Lietuvos viešajame sektoriuje žmogaus teisės į privataus gyvenimo neliečiamumą užtikrinimo analizės pagrindu bei išryškinant teisinio ir etinio šios problemos reglamentavimo neišsamumą Lietuvos viešajame sektoriuje.

Trečioje darbo dalyje akcentuojamos praktinės interesų konfliktų sprendimo įgyvendinimo galybės pasirinktų interesų konfliktų atvejų analizės pagrindu, tiriant Valstybinio socialinio draudimo fondo „Sodra“ centrinės asmens duomenų bazės vagystės bylą, kaip konfidencialios informacijos pasinaudojimo atvejį, Lietuvių gimtosios kalbos valstybinio brandos egzamino (testo) užduočių paviešinimo iki egzamino pradžios bylą, kaip slaptos informacijos nutekėjimo atvejį ir Priešgaisrinės gelbėjimo tarnybos pareigūno sistemingą kyšininkavimą leidžiant eksploatuoti netinkamus priešgaisrinės saugos atžvilgiu statinius, kaip prekiavimo įtaka bei kyšių priėmimo/teikimo atvejį.

Magistro baigiamajame darbe akcentuojamas ne tik teisinis, bet ir etinis šios problemos sprendimo aspektai, išryškinant interesų konfliktus reglamentuojančios teisinės bazės spragas ir trūkumus, kurie trukdo tinkamai ir maksimaliai efektyviai spręsti tokius konfliktus Lietuvos viešajame sektoriuje.

1. TEORINĖS INTERESŲ KONFLIKTŲ SPRENDIMO PRIELAIDOS

1.1. Interesų konflikto samprata

Pagal Visuotinę lietuvių enciklopediją [50] *konfliktas* – tai priešingų tikslų, interesų, pozicijų, nuomonių ar požiūrių susidūrimas, rimti nesutarimai, kurių metu žmogų užvaldo nemalonūs jausmai arba išgyvenimai. Konflikto terminas kilęs iš lotyno kalbos žodžio „*conflictus*“, kuris reiškia susidūrimą. Kiekvienoje konfliktinėje situacijoje visada susiduria ir priešpastatomi skirtingi dviejų ir daugiau šalių interesai, požiūriai, siekiai. Literatūroje konfliktai rūšiuojami įvairiai. Pagrindiniai konfliktų tipai yra:

- psichinis arba asmenybės vidinis konfliktas – priešingų, nesuderinamų tendencijų, kurios negali būti vienu metu realizuotos, susidūrimas;
- socialinis konfliktas – dažniausia tarp visuomenės grupių, interesų grupių, politinių partijų, tautų, valstybių.

Interesų konfliktas priskiriamas prie socialinio konflikto tipo. Skirtinguose tarptautiniuose žodynuose ir enciklopedijose interesų konflikto sąvoka apibrėžiama panašiai. Pagal Teisės bibliotekos leksikoną [48] interesų konfliktas - tai tokia situacija, kai kažkas, pavyzdžiui advokatas ar valstybės tarnautojas, turi konkuruojančių profesionalių ar asmeninių įsipareigojimų arba asmeninių ar finansinių interesų, kurie trukdo sąžiningai atlikti savo pareigas. Amerikos teisės enciklopedijoje [51] terminas „interesų konfliktas“ naudojamas apibūdinti situaciją, kai valstybės tarnautojas arba įgaliotas asmuo, kuris, priešingai savo įsipareigojimams ir absoliučiosioms pareigoms tarnauti visuomenės ar paskirto individo naudai, naudojasi savo padėtimi asmeninei, paprastai piniginei, naudai gauti. Verslo terminų žodyne [43] interesų konfliktas apibūdinamas kaip asmens, pavyzdžiui valstybės tarnautojo, interesų nesuderinamumas, kuris atsiranda atliekant savo pareigas. Verslo etikos žurnalas „Labdaringi interesų konfliktai“ [44] traktuoja interesų konfliktą kaip situaciją, kurioje žmogaus privatus ar asmeninis interesas gali turėti įtakos objektyviai atliekant savo, kaip pavyzdžiui, valstybės tarnautojo, darbuotojo ar profesionalo tarnybinės pareigas. Pagal naująjį kultūros raštingumo žodyną [49] interesų konfliktas – tai situacija, kurioje kažkas, kas turi priimti sprendimą, pasinaudodamas tarnybine padėtimi gauna asmeninę naudą iš to sprendimo.

Visi šie apibrėžimai akivaizdžiai išskiria du esminius dalykus interesų konflikte – tarnybinės pareigas, kurios užtikrina visuomenės interesų tenkinimą, ir asmeninius interesus, kurie gali trukdyti sąžiningai ir skaidriai tarnauti visuomenės interesams.

Interesų konflikto sąvoka apima du pagrindinius interesų tipus – viešuosius ir privačius. *Lietuvos Respublikos viešųjų ir privačių interesų derinimo valstybinėje tarnyboje įstatymas* apibūdina *viešuosius interesus* kaip „...visuomenės suinteresuotumas, kad asmenys, dirbantys valstybinėje tarnyboje, visus sprendimus priimtų nešališkai ir teisingai“ [15]. Tuo tarpu privatūs

interesai – tai „...kandidato ar asmens, dirbančio valstybinėje tarnyboje, (ar jo artimojo giminaičio, ar šeimos nario) asmeninis turtinis ar neturtinis suinteresuotumas, galintis turėti įtakos sprendimams atliekant tarnybines pareigas“ [15]. Kai šie interesai susikerta, atsiranda nepageidaujamas ir pašalintinas *interesų konfliktas* – „...situacija, kai valstybinėje tarnyboje dirbantis asmuo, atlikdamas pareigas ar vykdydamas pavedimą, privalo priimti sprendimą ar dalyvauti jį priimant, ar įvykdyti pavedimą, kurie susiję ir su jo privačiais interesais“ [15].

Viešųjų ir privačių interesų derinimo valstybinėje tarnyboje įstatymo, kaip ir kitų analogiškų JAV bei Europos įstatymų, įpareigojančių vengti viešųjų ir privačių interesų konfliktų, tikslas yra užkirsti kelią valstybės tarnautojams gauti neteisėtos turinės ar kitokios naudos atliekant oficialius veiksmus ar tarnybines pareigas, taip pat dėl tos veiklos ar statuso neleisti pasipelnyti jų giminėms ir pažįstamiems, kad jie būtų palankiau traktuojami ar įgytų galimybę pasinaudoti įstaigos konfidencialia informacija. Įstatymu siekiama suderinti valstybinėje tarnyboje dirbančių asmenų privačius ir visuomenės viešus interesus, užtikrinti, kad priimamais sprendimais būtų teikiama pirmenybė viešiesiems interesams, nešališkumui, teisėtumui, mažinti priežastis bei sąlygas atsirasti bei plisti korupcijai.

Žvelgiant retrospektyviai, reikėtų pastebėti, kad pirmieji interesų konflikto reguliavimo tarnyboje teisės aktai buvo priimti JAV dar XVIII a. pabaigoje. Pirmasis JAV kongresas uždraudė valstybės išdo sekretoriui investuoti savo privačius pinigus į valstybės vertybinius popierius. 1851 metais pirmą kartą priimtas įstatymas, draudžiantis valstybės valdininkui atstovauti kam nors bylose prieš valstybę. 1863 metais atsirado pirmieji įstatymai, kurie interesų konfliktą sprendė panašiai kaip šiandien, nors dar iki 1970-jų šie įstatymai buvo daugiau tarnybinės etikos aprašymai bendromis frazėmis nei juridinis interesų konflikto sprendimo reglamentavimas. Tik po 1970-jų JAV ir kai kuriose Vakarų Europos valstybėse buvo priimti labai aiškūs ir tikslūs teisės aktai, kurie įstatymų leidėjų ir visuomenės traktuojami kaip prevenciniai antikorporciniai interesų konflikto valstybės tarnybos įstatymai [22].

Viešojo administravimo subjektai, tai yra valstybės tarnyboje dirbantys asmenys, savo veikoje turi vadovautis tam tikrais viešojo administravimo principais, kurie yra atskleisti *Lietuvos Respublikos viešojo administravimo įstatyme* [14]:

1. įstatymo viršenybės principas reiškia, kad viešojo administravimo subjektų įgaliojimai atlikti viešąjį administravimą turi būti nustatyti įstatymuose, jų veiklą, asmenų teisių ir pareigų įgyvendinimą reglamentuoja bei pagrindžia įstatymai;
2. objektyvumo principas reiškia, kad administracinio sprendimo priėmimas ir kiti oficialūs viešojo administravimo subjekto veiksmai turi būti nešališki ir objektyvūs;
3. proporcingumo principas reiškia, kad administracinio sprendimo mastas ir jo įgyvendinimo priemonės turi atitikti būtinus ir pagrįstus administravimo tikslus;

4. nepiktnaudžiavimo valdžia principas reiškia, kad viešojo administravimo subjektams draudžiama atlikti viešojo administravimo funkcijas neturint įstatymų suteiktų reikiamų įgaliavimų arba priimti administracinius sprendimus siekiant kitų, negu įstatymų nustatyta, tikslų;

5. tarnybinio bendradarbiavimo principas reiškia, kad viešojo administravimo subjektai, rengdami administracinius sprendimus, prirėkęs teikia vienas kitam reikalingą informacinę ir kitokią pagalbą;

6. efektyvumo principas reiškia, kad viešojo administravimo subjektas, priimdamas ir įgyvendindamas sprendimus, jam skirtus išteklius naudoja ekonomiškai, rezultatų siekia kuo mažesnėmis sąnaudomis;

7. subsidiarumo principas reiškia, kad viešojo administravimo subjektų sprendimai turi būti priimami ir įgyvendinami tuo viešojo administravimo sistemos lygiu, kuriuo jie yra efektyviausi;

8. „vieno langelio“ principas reiškia, kad asmeniui informacija suteikiama, prašymas, skundas ar pranešimas priimamas ir atsakymas į juos pateikiamas vienoje darbo vietoje. Priėmęs prašymą ar skundą, viešojo administravimo subjektas pats juos nagrinėja, gauna reikalingą informaciją iš visų įmanomų šaltinių ir rengia atsakymą.

Griežtas šių principų laikymasis padeda užkirsti kelią nesąžiningai ir nereglamentuotai veiklai atsirasti, eliminuoti saviveiklos elementus ir išankstinę asmeninį nusistatymą priimant administracinius sprendimus, užtikrinti priimtų sprendimų įgyvendinimo priemonių atitikimą pagrindiniams tikslams, išvengti pasinaudojimo tarnybine padėtimi įstatymų nenustatytais tikslais, užtikrinti aukštos kokybės informacijos patikimumą, išsamumą ir pakankamumą, efektyviai taupyti skirtus valstybės išteklius išsaugojant aukštą rezultatų pasiekimo lygį, centralizuoti komunikacijos priemones siekiant kuo efektyviausio bendradarbiavimo. Visa tai kartu sumažina prielaidas interesų konfliktams atsirasti viešajame sektoriuje.

Apibūdinus interesų konflikto kaip reiškinių sampratą bei viešojo administravimo principus kaip prevencines priemones konflikto atsiradimo sąlygoms eliminuoti valstybės tarnyboje, galima pereiti prie bendro interesų konflikto sprendimo proceso bei jo sudedamųjų dalių – pagrindinių sprendimo stadijų.

1.2. Interesų konflikto sprendimo procesas

Viešajame sektoriuje pasitaiko skirtingos interesų konfliktų situacijos, su skirtingomis atsiradimo priežastimis bei skirtingomis pasekmėmis. Tačiau, bet kokio interesų konflikto situacijoje galima aiškiai išskirti tris pagrindines šios problemos sprendimo proceso stadijas, kaip pateikta „Interesų konfliktų valdymo viešajame sektoriuje vadove“ [32]:

1. interesų konflikto identifikavimas, kai įvertinama susiklosčiusi situacija ir bandoma nustatyti interesų konflikto prigimtį kuo įmanoma išsamiau nagrinėjant visas esamas aplinkybes;

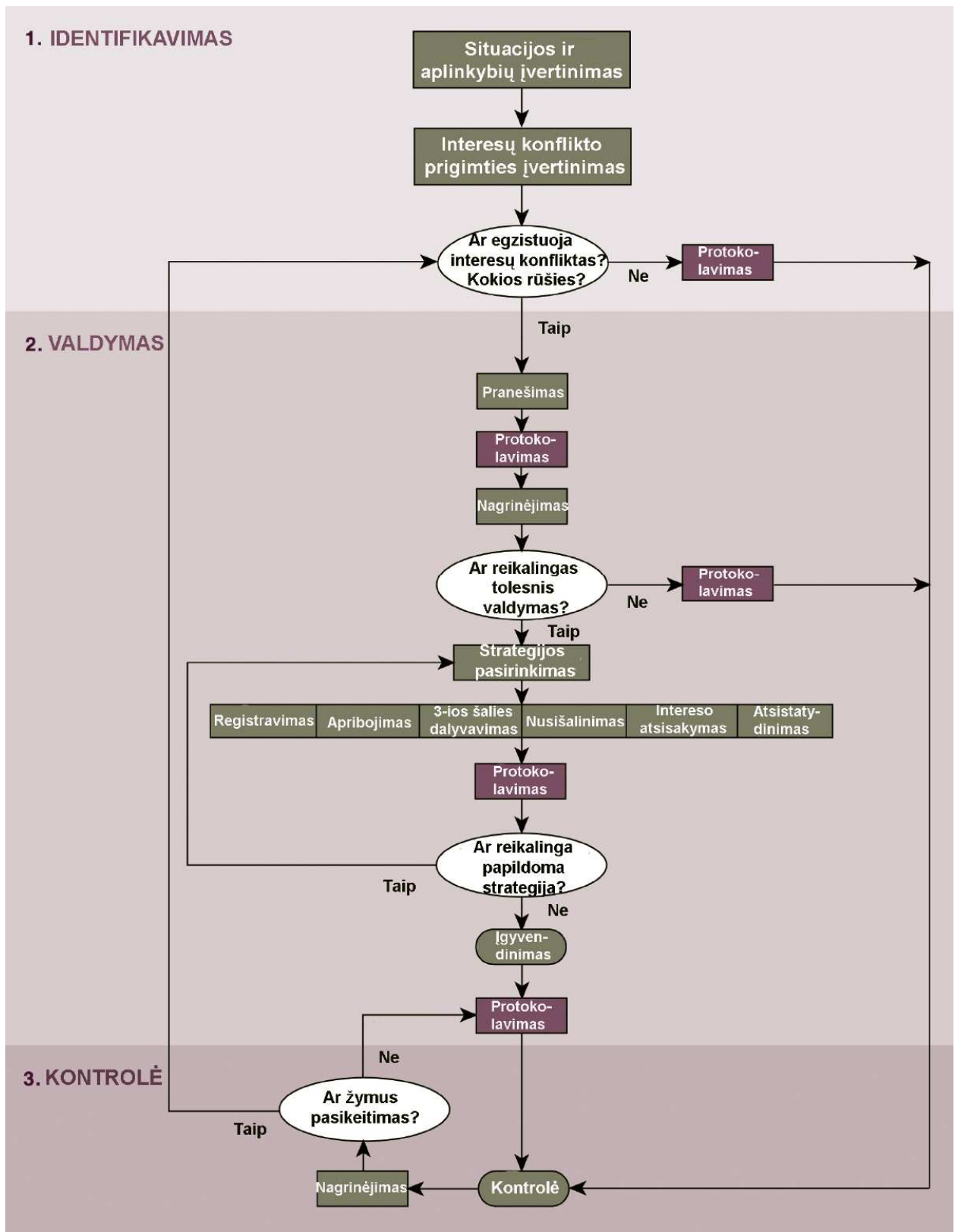
2. identifikuoto interesų konflikto valdymo strategijų pasirinkimas bei įgyvendinimas, kai turi būti priimtas svarbus sprendimas dėl tam tikrų konflikto valdymo priemonių prioriteto konkrečioje situacijoje bandant palyginti visas galimas priemones ir pasirinkti potencialiai efektyviausias priemones, kurių pagalba konfliktinė situacija galėtų būti išspręsta rezultatyviausiai minimaliausių negatyvių pasekmių sąskaita;

3. identifikuoto interesų konflikto valdymo strategijų įgyvendinimo kontrolė, siekiant nustatyti pasirinktų interesų konflikto priemonių taikymo faktinį efektyvumą ir palaikyti palankų interesų konflikto sprendimo proceso progresą išsaugojant tinkamą pasirinktą konflikto valdymo priemonę ar pakeičiant ją naująja, efektyvesniąja.

Visos šios stadijos yra glaudžiai susijusios tarpusavyje ir lygtai išplaukia viena iš kitos, tokiu būdu sudarydamos nuoseklų procesą, susidedantį iš tam tikrų nuoseklų procedūrų, priimant efektyviausius sprendimus dėl tam tikro identifikuoto interesų konflikto sušvelninimo bei pašalinimo.

1 paveiksle parodytas bendras interesų konflikto sprendimo procesas, pateiktas „Interesų konfliktų valdymo viešajame sektoriuje vadove“ [32].

1 paveikslas. Interesų konflikto sprendimo proceso schema

1.2.1. Interesų konflikto identifikavimas

Pirmoji interesų konflikto sprendimo proceso stadija yra interesų konflikto identifikavimas. Ypatingai svarbu teisingai ir laiku nustatyti, kad interesų konfliktas iš tikrųjų egzistuoja ir sukelia arba gali sukelti pavojingas pasekmes visuomenės interesų atžvilgiu. Būtina įsidėmėti, kad viešųjų ir privačių interesų konfliktą sukelia viešųjų ir privačių interesų kirtimasis, nesuderinamumas, o ne paties privataus intereso egzistavimas. Konfliktas atsiranda tik tada, kai tam tikroje situacijoje šis privatus interesas turi įtakos tarnybinėms pareigoms.

1.2.1.1. Interesų konfliktų rūšys

Plačiąja prasme interesų konfliktai teisės bei tyrimų literatūroje klasifikuojami į dvi stambias grupes:

1. materialiniai interesų konfliktai;
2. nematerialiniai interesų konfliktai.

Materialiniai interesų konfliktai paprastai yra žymiai sudėtingesni savo priežasčių ir pasekmių atžvilgiu lyginant su nematerialiniais interesų konfliktais. Atitinkamai, ir jų valdymo strategijos skiriasi savo sudėtingumo laipsniu. Materialiniai interesų konfliktai pasireiškia tikroju ar profesionaliuoju finansiniu įsigijimu ar praradimu, kitu materialiu pelnu ar kaštais.

Tuo tarpu, nematerialiniai interesų konfliktai paprastai neturi finansinio ar kito materialaus komponento. Tokie konfliktai gali atsirasti dėl asmeninių ar šeimos santykių, dėl dalyvavimo sportiniame, socialiniame ar kultūriniame gyvenime.

Bendro įstatymo tvarka bet kokio materialinio konflikto pasekmė – automatinis diskvalifikavimas nuo dalyvavimo sprendimo priėmimo procese. Dauguma teisinių reikalavimų visų pirma susikoncentruoja ties materialinių interesų konfliktų.

Siauresne prasme interesų konfliktai susiskirsto į tris pagrindines rūšis [32, 33]:

- 1 esami interesų konfliktai;
- 2 tariami interesų konfliktai;
- 3 potencialūs interesų konfliktai.

Siekiant kuo efektyviau išspręsti šiuos konfliktus, būtina suvokti skirtumą tarp tų konfliktų, nes būtent nuo konfliktų rūšies priklausys strategijos, kurios bus pasirinktos ateityje, kad padėtų tuos konfliktus blogiausiu atveju sušvelninti, o geriausiu – sėkmingai pašalinti.

Esamo konflikto atveju valstybės tarnautojas yra įtakojamas savo privačių interesų atliekant savo tarnybines pareigas. Šio konflikto būtinos sąlygos yra šios:

- privataus intereso egzistavimas;
- valstybės tarnautojo žinojimas apie tą interesą;

- to intereso ryšio su tarnybinėmis pareigomis ir įsipareigojimais įtaka toms pareigoms ir įsipareigojimams.

Tariamą konfliktą atveju valstybės tarnautojas gali būti įtakojamas savo privačių interesų atliekant savo tarnybines pareigas. Šioje situacijos pagrįstai informuoti žmonės pagrįstai supranta ir įtaria, kad interesų konfliktas gali egzistuoti. Siekiant išsiaiškinti, ar toks konfliktas iš tikrųjų egzistuoja, reikalingas tolesnis tyrimas.

Potencialaus konflikto atveju valstybės tarnautojas gali būti ateityje įtakojamas savo privačių interesų atliekant savo tarnybines pareigas. Tai situacija, kai asmeniniai valstybės tarnautojo interesai dar nėra svarbūs arba neįtakoja tarnybinių pareigų atlikimo, bet gali tapti svarbiais ateityje, pasikeitus pareigoms.

Tiriamas ir potencialus interesų konfliktas yra tiek pat svarbi problema, kiek ir esamas interesų konfliktas, nes šie konfliktai jau irgi sukelia prielaidas bei rimtas priežastis pradėti nepasitikėti valstybės valdžia, suabejoti jos profesionalumu, etiškumu ir skaidrumu.

Interesų skalė yra pakankamai plati – nuo kyšio bandant įtakoti politiką iki skirtingų viešosios politikos modelių taikymo [26]. J.W Langford [30] interesų konfliktą sieja su neetiška, korumpuota veikla, detalizuodamas jo pasireiškimą formas. Bendrame veikalė K. Kernaghan ir J.W Langford [29] išskiria aštuonias situacijas, kuriose galimas interesų konflikto pasireiškimas, pradedant nuo kriminalinių ir baigiant administracinėmis konfliktinėmis situacijomis rimtumo ir sankcijos atžvilgiu:

1. *Santykiai su giminėmis*, kai gaunamas asmeninis pelnas valstybės tarnybos sąskaita, paprastai samdant giminaičius, perkant/parduodant jų prekes, tokiu būdu teikiant pirmenybę savo šeimos interesams.

2. *Dovanų priėmimas/tiekimas*, kai tai gali sukelti viešųjų ir privačių interesų konfliktą. Dovanomis ar kitomis vaišingumo formomis (pramogos, paslaugos, nuolaidos ne iš giminių) siekiama sukurti gerą ir teigiamą įspūdį apie davėją. Dovanų ar paslaugų siekimas iškreipia sprendimo objektyvumą, tarnavimo visų gerovei idėją. Lietuvos įstatymų griežtai draudžiama priimti/teikti dovanas kaip atlygį už tiesioginių tarnybinių pareigų atlikimą.

3. *Prekiavimas įtaka*, kai bandoma įtakoti priimamą sprendimą, gauti arba teikti pelną kaip atlygį už tiesioginių tarnybinių pareigų atlikimą.

4. *Valstybės turto pasinaudojimas* savo asmeniniais reikalais. Paprastesnėse situacijose tai gali būti valstybės telefonų pasinaudojimas asmeniniais tikslais, kanceliarinių prekių nusinešimas namo iš ofiso ir t.t. Rimtesnėse situacijose tai gali būti valstybės autotransporto priemonių, lėktuvų, kompiuterių ir t.t. pasinaudojimas nedarbo tikslais.

5. *Konfidencialios informacijos pasinaudojimas*, kai asmeniniais interesais naudojama bei perduodama pašaliniam asmeniui svarbi informacija, kuri buvo sužinota tarnybinių pareigų

vykdymo metu. Prie šios interesų konfliktą sukeliančios situacijos galima priskirti informacijos nutekimą, kai neteisėtai viešinama ir platinama slapta informacija.

6. *Darbas už institucijos ribų*, kai asmeninė veikla/užsiėmimas sukelia konfliktą, susijusį su tarnybinių pareigų atlikimu. Darbas kitur, įskaitant konsultavimo paslaugas, gali sukelti interesų konfliktą su einamomis pareigomis, nes valstybės tarnautojo statusas gali tapti naudingu atliekant darbus už pagrindinės darbo vietos ribų. Tai gali sukelti galimybes ir prielaidas didinti kitos institucijos autoritetą. Be to, dažnai pasitaiko situacijų, kai būtent toje nepagrindinėje darbo vietoje bus įdedama žymiai daugiau pastangų, jėgų, energijos, negu atliekant tiesiogines pareigas. Neretai papildomam darbui naudojama tarnybinė įranga bei valdžios teikiamos paslaugos.

7. *Įsidarbinimas ateityje*, kai veikla po atsistatydinimo iš pareigų sukelia pagrindus, netinkamai pasinaudoti buvusio darbo privalumais. Būsimas darbas po atsistatydinimo kokioje nors privačioje organizacijoje, su kuria anksčiau buvo tam tikrų tarnybinių reikalų, gali būti naudingas tai organizacijai – pavyzdžiui, turimos žinios, patyrimas, asmeniniai ryšiai.

8. *Kyšių priėmimas/tiekimas*, kai valstybės tarnautojo elgesys padaro jį pažeidžiamu, priverčiant pasinaudoti tarnybinėmis pareigomis; kai tas elgesys įneša nepasitikėjimo valstybe ar tam tikru skyriumi, o tai, savo ruožtu, mažina visuomenės pasitikėjimą visais valstybės tarnautojais. Kyšiai – tai neteisėtai priimami pinigai ar kiti vertingi pasiūlymai mainais už tam tikras valstybės tarnautojo paslaugas, susijusias su jo tarnybinėmis pareigomis.

Šias situacijas galima pavadinti rizikos sritimis, kurios gali sukelti interesų konfliktus.

Situacija, kai bandoma paveikti objektyvų sprendimą, kai dėl privačių interesų sukompromituojamas tarnybinių pareigų atlikimas – tai korumpuotos veiklos pasireiškimas. Laiku neidentifikavus ir neužkirstų kelio potencialiam interesų konfliktui, pasekmė gali būti korumpuota veikla.

1.2.1.2. Korupcija kaip interesų konflikto pasekmė

Korupcija reiškia piktnaudžiavimą viešąja tarnyba siekiant asmeninės naudos. Ji kelia grėsmę žmogaus saugumui ir teisėms. Korumpuoti pareigūnai palieka likimo valiai jiems pavestą prižiūrėti veiklą ir neužkerta kelio nelaimėi. Papirktas valstybės inspektorius leis kažkam rizikuoti žmogaus gyvybe ar sveikata. Dėl korupcijos gali būti pažeistos esminės žmogaus teisės į sveikatos apsaugą, išsilavinimą, teisę į nuosavybę ar pagaliau – teisę į švarų vandenį ir orą.

Kyšininkavimas yra vienas iš labiausiai paplitusių korupcijos nusikaltimų. Jis yra numatytas Lietuvos Respublikos Baudžiamojo kodekso (toliau - BK) XXXIII skyriuje [3], skirtame nusikaltimams ir baudžiamiesiems nusižengimams valstybės tarnybai ir viešiesiems interesams.

Kyšis gali būti bet kokia neteisėtai gaunama turtinė nauda, t. y. materialios vertybės (pvz., pinigai, vertybiniai popieriai, brangenybės, maisto produktai, alkoholiniai gėrimai) arba suteiktos materialinės paslaugos (pvz., nemokamas gydymas, paskola be palūkanų, nemokamas buto ar transporto priemonės remontas, namo statyba).

Kyšiu nelaikomos nematerialaus pobūdžio paslaugos (pvz., teigiami atsiliepimai apie valstybės tarnautoją ar jam prilyginamą asmenį spaudoje, jų vardu paskelbimas mokslinių ar kitų darbų, už kuriuos nemokamas honoraras).

Minėtame BK straipsnyje yra išskirti būdai, kuriais ši veika gali būti padaroma:

- kyšio priėmimas;
- pažadėjimas ar susitarimas jį paimti;
- kyšio reikalavimas ar provokavimas jį duoti.

Taigi, ši nusikalstama veika yra padaroma tik aktyviais veiksmais ir yra laikomas baigta nors vieną iš jų atlikus. Bet kuris iš kyšininkavimo atlikimo būdų gali būti siejamas su kaltininko aktyviais veiksmais (pvz., sprendimas, balsavimas, nuomonės pareiškimas) arba susilaikymu nuo jų (pvz., atsisakymas skirti baudą) duodančiojo kyšį ar kito asmens naudai.

Pagal kyšio ėmėjo veiksmus, kyšininkavimas gali būti skirstomas į:

- tiesioginį (atvirą), nemaskuojant kyšio davimo tikslo, ir į
- netiesioginį (užmaskuotą), kai kyšis imamas, jo reikalaujama ir pan. slepiant tikrąją to priežastį, tikslą (pvz., kyšį dovanojant, pralošiant, paskolinant, mokant nepriklausiančias premijas, kaltininko artimiesiems dovanojant vertybes ar teikiant materialines paslaugas).

Įmanomas ir netiesioginis reikalavimas duoti kyšį, pavyzdžiui, nors valstybės pareigūnas tiesiogiai ir nereikalauja sau materialios naudos, tačiau sudaro nukentėjusiajam tokias sąlygas, kad jo teisėtiems interesams iškyla realios žalos grėsmė (pvz., delsiama priimti sprendimą, sudaromos dirbtinės kliūtys, keliami dirbtiniai reikalavimai registruojant įmonę, revizuojama ir pan.).

Šios nusikalstamos veikos subjektas, t. y. kaltininkas, gali būti tik valstybės tarnautojas ar jam prilygintas asmuo, kurių sąvokos yra pateikiamos BK XXXIII sk. 230 straipsnyje [3]:

- *“valstybės tarnautojai yra asmenys, dirbantys valstybės tarnyboje, – valstybės politikai, viešojo administravimo valstybės tarnautojai pagal Valstybės tarnybos įstatymą bei kiti asmenys, kurie dirbdami valstybės ar savivaldybių institucijose ar įstaigose, teisminėse, teisėsaugos, valstybės kontrolės bei priežiūros ir joms prilygintose institucijose atlieka valdžios atstovo funkcijas arba turi administracinius įgaliojimus, taip pat oficialūs kandidatai į tokias pareigas”* (BK XXXIII sk. 230 str.1 d.).

- *“Valstybės tarnautojui prilyginamas asmuo, turintis atitinkamus įgaliojimus užsienio valstybės institucijoje, tarptautinėje viešojoje organizacijoje ar tarptautinėse teisminėse institucijose, taip pat oficialūs kandidatai į tokias pareigas.*

Be to, valstybės tarnautojui prilyginamas asmuo, kuris dirba bet kokioje valstybinėje, nevalstybinėje ar privačioje įstaigoje, įmonėje ar organizacijoje ar verčiasi profesine veikla ir turi atitinkamus administracinius įgaliojimus arba turi teisę veikti šios įstaigos, įmonės ar organizacijos vardu, ar teikia viešąsias paslaugas” (BK XXXIII sk. 230 str. 2, 3 d.).

Kyšio priėmimas ar kitos minėtos veikos turi būti susijusios su konkrečių tarnybinių veiksmų atlikimu ar neatlikimu. Valstybės tarnautojo ar jam prilyginto asmens veika tokiu atveju kvalifikuotina kaip piktnaudžiavimas tarnyba (BK XXXIII sk. 228 str.).

Sankcijos dydis už šią nusikalstamą veiką pirmiausiai priklauso nuo veiksmų pobūdžio. Jeigu kaltininkas paima kyšį, jo reikalauja, susitaria dėl jo paėmimo už teisėtų veiksmų atlikimą ar neatlikimą, t.y. dėl tokių, kuriuos atlikti ar neatlikti jis yra kompetentingas, tai jam paskirtina teisės dirbti tam tikrą darbą arba užsiimti tam tikra veikla atėmimas arba laisvės atėmimas iki trejų metų (BK XXXIII sk. 225 str. 1 d.).

Tuo tarpu, jeigu valstybės tarnautojas ar jam prilygintas asmuo sieja kyšį su neteisėtu, tai yra nesusijusiu su jo darbo pobūdžiu ar funkcijomis, veiksmų, kuriuos jis atlikti nėra įgaliotas, atlikimu ar susilaikymu nuo jų, tai veika kvalifikuotina pagal BK XXXIII sk. 225 str. 2 dalį ir kaltininkas baudžiamas griežčiau - teisės dirbti tam tikrą darbą arba užsiimti tam tikra veikla atėmimu arba laisvės atėmimu iki penkerių metų.

Taip pat bausmės dydis gali priklausyti nuo kyšio vertės. Jei jo vertė yra virš 250 MGL (nuo 2007-01-01 1 MGL sudaro 130 Lt pagal [11] 8 str.), tai atsakomybė pati didžiausia - laisvės atėmimas nuo dvejų iki aštuonerių metų (BK XXXIII sk. 225 str. 3d.), o jeigu kyšio vertė neviršija 1 MGL, tai kaltininko veika kvalifikuotina tik kaip baudžiamasis nusižengimas ir kaltininkas baustinas tik teisės dirbti tam tikrą darbą arba užsiimti tam tikra veikla atėmimu (BK XXXIII sk. 225 str. 4d.).

Žinoma, jei kyšio vertė itin menka (pvz., gėlių puokštė), jis tik simbolinis, veika turėtų būti laikoma mažareikšme ir kaltininkas atleistas nuo baudžiamosios atsakomybės pagal BK 37 straipsnį

Pažymėtina, kad už šią nusikalstamą veiką pagal naują BK gali atsakyti ne tik fizinis, bet ir juridinis asmuo, kuris savo verslo ar kitokios veiklos praktikoje skatino savo darbuotojus užsiimti kyšininkavimu ar nesiėmė priemonių užkirsti tam kelią.

Tyrimai rodo, kad labai dažnai žmonės patys kyšius duoda pareigūnams, valstybės ir savivaldybių tarnautojams, medikams, aukštųjų mokyklų dėstytojams. Juk ir pats žodis „kyšis“ kilęs nuo žodžio „kišti“. Tarptautinė nevyriausybinė organizacija „Transparency International“

2004 metais atliko tyrimą „Korupcijos apraiškos šalies mastu atrinktose apskrityse ir jose esančiose savivaldybėse“ [52], kurio metu buvo apklausta daugiau kaip 3000 Lietuvos gyventojų. Paaiškėjo, kad iš visų neoficialių mokėjimų medikams atvejų net 65,5 % iniciatyva duoti kyši kilo iš pačių gyventojų, o kelių policijos pareigūnams gyventojai savo iniciatyva mokėjo 43 % atvejų. Daugelis mano, kad korupcija yra kone įgimta valdžios institucijų yda, visiškai nepriklausanti nuo jų valios ir kontrolės.

Su korupcija kovojančios tarptautinės nevyriausybinės organizacijos „Transparency International“ (toliau - TI) 2007 m. tarptautinis tyrimas [53] atskleidė, kad Lietuvoje korupcijos suvokimo indeksas (toliau - KSI), matuojantis, kiek tiriamoje šalyje suvokiama egzistuojanti valstybės bei savivaldybių tarnautojų ir politikų korupcija, išliko toks pats kaip ir 2006 metais - 4,8 balo. Indeksą 4,8 Lietuva jau yra gavusi 2001 ir 2002 metais. 2003, 2004 ir 2005-2006 metais indeksas buvo atitinkamai 4,7, 4,6 ir 4,8.

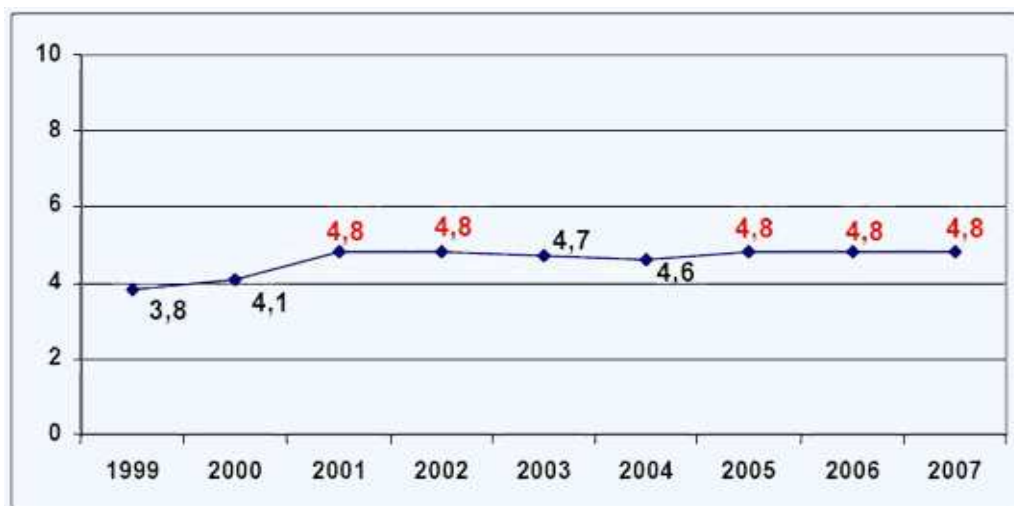
KSI rikiuoja pasaulio šalis pagal suvokimą, kiek korupcija yra paplitusi tarp viešojo sektoriaus tarnautojų ir politikų. Indeksas išvedamas remiantis nepriklausomų ir garbingų institucijų atliktomis ekspertų ir verslininkų apklausomis. KSI atspindi iš viso pasaulio surinktus požiūrius į korupciją, įskaitant ir ekspertų, gyvenančių vertinamos šalyse. Dešimties balų sistemoje nulinis KSI įvertinimas reiškia absoliučią korupciją, o dešimt – minimalią korupciją.

Verslininkų ir tarptautinių ekspertų apklausomis remiantis išvestas rodiklis palieka Lietuvą tarp šalių, kurios susiduria su rimtomis korupcijos problemomis - 0,2 balo trūksta iki 5 balų ribos, už kurios rikiuojasi mažai korumpuotos šalys. Lietuva pagal KSI iš 180 tyrime dalyvavusių pasaulio šalių sąrašė užima 51-ą vietą. TI 2007 m. sudarytoje KSI lentelėje tarp Europos Sąjungos ir kitų Vakarų Europos valstybių paskutines vietas užima Lenkija (4,2 balo), Bulgarija (4,1) ir Rumunija (3,7), o pirmasias vietas – Danija (9,4), Suomija (9,4) ir Švedija (9,3). Pastaruosius septynerius metus Lietuvos KSI keitėsi mažiausiai, palyginant jį su nuolat didžiausiais kitų 7 pokomunistinių šalių, tapusių ES narėmis 2004 m., įverčiais. Šiuo metu tik Lenkijos KSI yra prastesnis nei Lietuvos ir siekia 4,2 balo, o iš ES pokomunistinių naujokių geriausiai įvertintos Slovėnija (6,6), Estija (6,5) ir Vengrija (5,3).

Dėl šalių kiekio kitimo TI rekomenduoja šalims didesnę dėmesį kreipti į patį korupcijos suvokimo indeksą, o ne į šalies vietą lentelėje.

2 paveiksle pateiktas Lietuvos korupcijos suvokimo indeksas 1999-2007 metais remiantis „Transparency International“ 2007 m. tarptautiniu tyrimu.

2 paveikslas. Lietuvos korupcijos suvokimo indeksas 1999-2007 metais

Pasak „Transparency International“ Lietuvos skyriaus (toliau - TILS) direktoriaus, toks pat kaip pernai šalies KSI iliustruoja tam tikrą Lietuvos antikorupcinės politikos fiasko. Nuo 2004 m., kai Lietuva įstojo į Europos Sąjungą ir NATO, nebuvo matyta jokių efektyvių antikorupcinių reformų ir daugybėje kovos su korupcija planų, priemonių [57].

Tačiau, negalima sakyti, jog padėtis vien tik blogėja – pažaboti korupciją sugeba kai kurios atskiros institucijos. Kaip pavyzdys galėtų būti Valstybinė mokesčių inspekcija, kuri, remiantis Lietuvos korupcijos žemėlapiu tyrimo duomenimis, 2002 –2005 m. sugebėjo stipriai pažaboti kyšininkavimą.

Antikorupcinės reformos turėtų būti vykdomos tokiomis kryptimis, kad galima būtų užtikrinti nepakantumo skatinimą visuomenėje, gero valdymo diegimą ir efektyvią korupcijos kontrolę.

Kyšininkavimas – tik maždaug vienas trečdalis visų korupcijos nusikaltimų. Juk korupcija yra ir prekyba įtaka, ir nepotizmas – artimųjų, giminių protegavimas valstybės tarnyboje. Nustatyti realų korupcijos lygį – labai sunku, o geriausias būdas padėčiai įvertinti – įvairių šalies žmonių, kurie yra tiesiogiai susiję su korupcijos kasdienybe savo šalyje, patirties ir suvokimo panaudojimas.

Lietuvoje yra priimta maždaug dešimt įstatymų, vienaip ar kitaip reglamentuojančių korupcijos prevenciją, patvirtintos bent kelios nacionalinės kovos su korupcija programos. Bet, kaip pasakė kinų filosofas Mencijus (372–289), – įstatymai patys neveikia. Korupcija lygu monopolija plus slaptumas minus atsakomybė.

Korupcija atsiranda tik tada, kai monopolinis sprendimas vertybių ar paslaugų srityje yra priimamas neviešai ir nesant asmeninės atsakomybės už pasirinkimo rezultatus rizikos.

Šiuo metu Vilniaus miesto valdžia svarsto galimybes rimtai antikorupcinei programai sukurti, iš pradžių išmatavus korupcijos lygį savivaldybėje - išsiaiškinus, kaip giliai įklimpę

savivaldybės tarnautojai ir politikai. Įvairių pasitarimų šiuo klausimu metu buvo sutarta, kad viena iš konkrečių priemonių galėtų būti detaliųjų planų svarstymų perkėlimas į internetą. Šios procedūros laikas esą būtų ilgesnis, kad kiekvienas gyventojas galėtų susipažinti su detaliaisiais planais. Taip pat planuojama užsakyti sociologinius tyrimus dėl korupcijos savivaldybėje.

Identifikavus interesų konfliktą, kuris sukelia prielaidas korumpuotai veiklai atsirasti viešajame sektoriuje, būtina imtis tam tikrų priemonių šiam konfliktui išspręsti efektyviausiu būdu. Tam tikslui pasiekti pasirenkamos bei įgyvendinamos valdymo strategijos, kurių pagalba interesų konfliktas valdomas teisiniu ir etiniu aspektais.

1.2.2. Identifikuoto interesų konflikto valdymo strategijų pasirinkimas bei įgyvendinimas

Antroji interesų konflikto sprendimo proceso stadija yra identifikuoto interesų konflikto valdymo strategijų pasirinkimas bei įgyvendinimas. Suvokimas apie viešųjų ir privačių interesų konflikto egzistavimą yra pirmas ir vienas iš svarbiausių žingsnių sprendžiant šią problemą. Vienas autoritetingiausių viešojo administravimo etikos tyrinėtojų T. Cooper [26] išvelgia ne tik teisinius bet ir etinius interesų konflikto valdymo aspektus. Interesų konfliktą įmanoma ir būtina spręsti šiais pagrindiniais aspektais, kurie yra susiję tarpusavyje ir neatskiriami vienas nuo kito, siekiant surasti ir pasirinkti efektyviausią konflikto sprendimo būdą:

1. teisinis aspektas, kai taikoma efektyvi valstybės politika ir procedūros, griežtai pagrįstos teisės aktų bei normų reikalavimų;

2. etinis aspektas, kai taikomas valstybės etikos kodeksas, pagrįstas įvairiomis etikos normomis, elgesio taisyklėmis.

1.2.2.1. Teisinės interesų konfliktų valdymo nuostatos

Valstybės tarnautojai vykdo specifines funkcijas, priklausomas nuo valstybės tarnybos paskirties. Šalies pasirinktas valstybės tarnybos modelis teisiškai įtvirtinamas valstybės tarnybos įstatyme. Šis modelis lemia valstybės tarnautojo veiklą, apimtį ir turinį, daro įtaką valstybės tarnautojų pareigoms bei teisėms [39].

Prancūzė V. Turcey [40] teigia, kad viena pagrindinių valstybės tarnautojų pareigų yra dirbti savo darbą, paklusti hierarchijos vadovų nurodymams (išskyrus nurodymus nusikalstamai veiklai) ir diskretiškai naudoti tarnybinę informaciją.

Dabar Lietuvoje galioja 2005 m. gruodžio 22 d. *Lietuvos Respublikos valstybės tarnybos įstatymas* [13]. Šiame įstatyme yra suformuluoti *bendrieji reikalavimai*, kas gali būti priimtas į valstybės tarnautojo pareigas ir kas ne. Įstatyme taip pat nustatyta, kad valstybės tarnyboje negali dirbti asmuo, įstatymų nustatyta tvarka pripažintas kaltu dėl sunkaus ar labai sunkaus nusikaltimo, nusikalstamos veiklos valstybės tarnybai ir viešiesiems interesams ar korupcinio

pobūdžio nusikalstamos veiklos padarymo ir turintis neišnykusį ar nepanaikintą teistumą, kurio teisę eiti valstybės tarnautojo pareigas yra atėmęs teismas ir kiti atvejai. Yra nustatyta, kad tris metus nuo atleidimo iš pareigų dienos negali būti priimti į valstybės tarnautojo pareigas asmenys, kurie buvo atleisti skiriant tarnybinę nuobaudą – atleidimą iš pareigų už šiurkščius pažeidimus. Šiurkštūs pažeidimai tai: valstybės tarnautojo elgesys, diskredituojantis valstybės tarnybą, žeminantis žmogaus orumą, valstybės, tarnybos ar komercinės paslapties atskleidimas, korupcinio pobūdžio nusikalstamos veiklos požymių turinti veikla, piktnaudžiavimas tarnyba bei Viešųjų ir privačių interesų derinimo valstybės tarnyboje įstatymo reikalavimų pažeidimas. Ši įstatymo norma užkerta kelią ateiti į valstybės tarnybą susikompromitavusiems asmenims, kurie negali būti priimti į valstybės tarnybą.

Valstybės tarnybos įstatymas [13] nustato galimybę įstaigos vadovui patvirtinti *specialiuosius reikalavimus*, kuriuos turi atitikti asmenys, pretenduojantys į valstybės tarnybą. Specialiųjų reikalavimų nustatymas priklauso nuo įstaigos veiklos specifikos, nuo vadovo profesionalaus požiūrio į vadovaujamos įstaigos vidaus ir išorės veiklos interesus, nuo objektyvaus esamos situacijos įvertinimo ir profesinių gebėjimų poreikio. Tačiau ši nuostata kartais yra įgyvendinama suinteresuotai, specialieji reikalavimai rašomi turint galvoje „konkretų asmenį“, kurį tikimasi priimti į pareigas, o tuo siekiama susiaurinti pretendentų ratą. Taip gimsta pirmieji atrankos į valstybės tarnautojo pareigas pagal profesionalumą subjektyvumai, susieti su etika valstybės tarnyboje.

Specialius reikalavimus kai kurioms karjeros valstybės tarnautojų pareigybėms nustato kiti teisės aktai, kaip pvz. statybos priežiūros, darbų saugos ir sveikatos funkcijoms vykdyti. Tačiau didžiausią daugumą jų nustato pati įstaiga ir tvirtina įstaigos vadovas. Didelė įvairovė specialiųjų reikalavimų požiūriu yra savivaldybėse pvz. seniūno pareigų pareigybės aprašymuose įvardijami įvairiausi reikalavimai dėl išsilavinimo srities, dėl darbo patirties, dėl kalbų mokėjimo nors visi seniūnai daugumoje atlieka tas pačias funkcijas tik gal būt skiriasi jų darbų apimtis, na gal kai kurios seniūnijos turi savo krašto išskirtines tradicijas, silpnesnes ir kvalifikuotai spręstinas bendruomenės problemas. Dažniausiai pasitaikantys specialieji reikalavimai į valstybės tarnautojo pareigas savivaldybėse yra konkretaus darbo patirtis, ekonominis, teisinis išsilavinimas, užsienio kalbų mokėjimas. Savivaldybių organizuojamuose konkursuose dalyvauja vidutiniškai 5 – 6 pretendentai atitinkantys specialiuosius reikalavimus. Taigi konkurso komisija turi galimybę atrinkti pačius profesionaliausius pretendentus, nes Priėmimo į valstybės tarnautojus tvarka numato ne tik egzaminą raštu sprendžiant testą, bet ir pokalbį žodžiu iš pareigybės aprašyme patvirtintų reikalavimų ir funkcijų.

Visais laikais *profesionalumas* atspindėdavo visuomenės pažangos tendencijas, kurios išreiškiamos kaip tam tikra kompetencija, t.y. žinojimo ir jo taikymo būdas. Profesionalumas –

tai gera kvalifikacija, profesinis meistriškumas, pasirengimo darbui laipsnis. Kiekviena valstybės tarnautojo pareigybė reikalauja iš pretendento į valstybės tarnautojo pareigas nurodyto išsilavinimo, atitinkamo profesionalumo, gebėjimų vykdyti pareigybės aprašyme nurodytas funkcijas. Taigi į valstybės tarnautojo pareigas asmenys atrenkami konkurso būdu, ir tai turėtų būti patys profesionaliausi pretendentai, atitinkantys tiek bendruosius, tiek specialiuosius reikalavimus.

Australų viešojo administravimo tyrinėtojas J. Martin [34] akcentuoja kiekvieno valstybės tarnautojo pareigą tarnauti visuomenės interesams ir savo elgesiu nežeminti valstybės tarnautojo vardo. Valstybės tarnautojas privalo sąžiningai, kruopščiai, nepriekaištingai ir atsakingai atlikti savo profesines pareigas, planuoti ir kontroliuoti užduočių vykdymą, turi surinkti pakankamai informacijos tam, kad atlikdamas užduotį, galėtų pateikti pagrįstas išvadas arba rekomendacijas.

Valstybės tarnyboje ypatingas dėmesys skiriamas mokymui ir tobulinimui, profesiniam pasirengimui nuolat vykstantiems pokyčiams. Profesionalumas – tai ne tik laiku ir gerai atliktas darbas, bet ir profesinių žinių atnaujinimas, įgūdžių lavinimas, domėjimasis supančia aplinka. Todėl nuolatinis tobulinimas bei kvalifikacijos kėlimas yra vienas svarbiausių principų bei reikalavimų, keliamų valstybės tarnautojams. Profesionalumas auga ir kai profesionaliai bendraujama tarpusavyje, dalijamasi patirtimi seminaruose bei konferencijose.

Neatsiejama profesionalumo dalis yra profesinė etika, be kurios neįmanoma sąžiningai ir skaidriai tarnauti visuomenės interesams.

1.2.2.2. Etiniai interesų konfliktų valdymo principai

Šalia profesionalumo nemažiau svarbi yra ir *profesinė etika*, kuri apibrėžiama kaip dorinio elgesio ir pareigų normų sistema, sutartina vienos profesijos atstovų. Visiems visuomenės nariams privalu laikytis bendrųjų etikos reikalavimų, kad kuo mažiau kiltų konfliktinių situacijų ir visi visuomenės nariai galėtų sugyventi tarpusavyje. Be to, esama amžinųjų bendrosios moralės vertybių, kurių neįmanoma atsisakyti, nepakenkiant ne tik sau, bet ir visuomenei. Tačiau kiekviena bendros profesinės veiklos sritis yra labai specifiška. Joje susiklosto skirtingi žmonių bendravimo santykiai, daugiau ar mažiau skirtingos pažiūros ir elgesio normos. Todėl profesinės veiklos srityje darbuotojams be bendrųjų dažnai keliami ir specifiniai etiniai reikalavimai. Juk bendrieji etikos normatyvai dažnai negali aprėpti ir visapusiškai reguliuoti specifinių etinių santykių, susiklostančių profesinės veiklos srityje.

Visuomet prieštarigai būdavo reaguojama į etiką tų profesijų, kurių atstovai gali manipuliuoti žmonių psichiką, gyvybėmis bei teisėmis – politikų, medikų, teisininkų, žurnalistų. Vystantis informacijos bei komunikacijos technologijoms, stiprėjant visuomenės suvokimui, kad

informacija ir žinios yra didelė jėga, imta akcentuoti įvairių sričių informacijos bei mokslo darbuotojų etiką.

Todėl dabartinėmis greito technologijų vystymosi sąlygomis visų sričių specialistams keliami vis didesni etiniai reikalavimai. Dėl to nemažėja ir profesinės etikos reikšmė, tiriant profesinės etikos funkcionavimą mūsų visuomenėje.

Be abejo, specialistams labai svarbu įgyti tvirtas profesines žinias, sukaupti būtinus profesinės veiklos įgūdžius. Tačiau nei geras teorinis pasirengimas savo profesijai, nei puikus technikos įvaldymas, nei profesiniai gebėjimai niekada nepakeis specialistų pažiūros į savo darbą, specialybę bei pašaukimą. Neišsiugdęs gilių profesinės sąžinės, pareigos ir atsakomybės jausmų, specialistas, nors ir gerai dalykiškai pasirengęs, nebus geras darbuotojas.

Labai svarbų vaidmenį profesinė etika atlieka, įtvirtindama ir ugdydama teisingą ir tikslingą specialistų požiūrį į darbą, darbštumą, organizuotumą, drausmingumą ir kitas profesinei veiklai būtinąs etines savybes [25]. Svarbu, kad specialistas gerai suprastų savo profesinės veiklos visuomeninę reikšmę ir jaustų moralinį pasitenkinimą savo darbu. Abu faktoriai yra labai artimai susiję: nepatenkintas savo darbu specialistas negali jo atlikti tinkamai, smukdo profesijos prestižą, mažina jos visuomeninę reikšmę. Jausdamas profesijos menkumą jis nejaučia ir moralinio pasitenkinimo.

Profesinė etika derina visuomeninius ir asmeninius atskirų profesijų atstovų interesus, reguliuoja jų tarpusavio santykius darbe [23]. Profesinis dorinis auklėjimas padeda diferencijuotai formuoti asmenybę profesinės veiklos srityje, tobulinti darbuotojų tarpusavio santykius, kelti darbo efektyvumą, pasiekti geresnių profesinės veiklos rezultatų. Savanoriškas profesinės etikos principų laikymasis parodo profesionalo brandumą ir pasirengimą imtis atsakomybės už savo veiklos rezultatus.

Valstybės tarnautojo veikla vienaip ar kitaip yra susijusi su valdžios institucijomis, įstaigomis, su visuomene. Valstybės tarnautojai, atlikdami tarnybines pareigas valstybės ir savivaldybių institucijose ir įstaigose, privalo gerbti žmogų ir valstybę, būti teisingi, nesavanaudiški, padorūs, nešališki, pavyzdingi, vienodai tarnauti visiems gyventojams nepriklausomai nuo jų įsitikinimų, kilmės, socialinės padėties ir kt., teisingai spręsti prašymus, nepiktnaudžiauti jiems suteiktomis galiomis ir valdžia, atsakyti už priimtus sprendimus. Todėl iškyla problema, kaip svarbu atrinkti tinkamus pretendentes į valstybės tarnautojo pareigas, kurie gebės patenkinti visuomenės lūkesčius, gebės save kontroliuoti, nesinaudos tarnybine padėtimi, laikysis etikos reikalavimų, bus dorovingi.

Kiekvienoje profesijoje susiklosto skirtingos darbo sąlygos, susidaro specifinių sudėtingų situacijų. Susiformuoja ne tik skirtingos pažiūros ir specifiški tarpusavio santykiai, bet tai pat ir skirtingi veiklos ir elgesio reguliavimo bei kontrolės būdai. Siekdami visuomenės

pripažinimo, profesijų atstovai sukuria ir griežtai laikosi standartų, reguliuojančių jų veiklą ir elgesį darbo metu.

Elgesio normos ir taisyklės, apibrėžiančios profesionalų tarpusavio santykius bei elgesį su kitais žmonėmis (klientais, vartotojais, pavaldiniais, viršininkais, tiekėjais, rėmėjais) ir nustatančios profesinės veiklos kokybės normas ir standartus, yra fiksuojamos *profesinės etikos kodekse*. Prieš tai, kaip sukuriamas etikos kodeksas, profesija jau turi būti įsitvirtinusi visuomenėje ir užsitarnavusi tam tikrą statusą [24].

Pirminis kodekso tikslas yra kelti profesinių grupių moralinę savimonę, ugdyti jų kritiškumą. Etikos kodeksas gali tapti pagrindu maksimaliai suvienodintam profesiniam elgesiui. Tai tarsi įtvirtintas etinės veikos modelis; remiantis juo profesionalams daug lengviau priimti sprendimus probleminėse situacijose. Tačiau tuo pat metu kodeksas negali nurodyti konkretaus elgesio konkrečioje situacijoje, jo postulatai gali leisti tik įvertinti elgesį, o sprendimą turi pasirinkti profesionalas.

Jokie profesiniai kriterijai ar etikos kodeksai nėra laikomi amžinomis tiesomis. Jie greičiau tėra tik besitęsiančių diskusijų apie etiką ir profesionalumą laikinas rezultatas. Paprastai etinės taisyklės tik išreiškia savo laikmečio požiūrį į vienas ar kitas moralines profesijos vertybes ir bet kada gali būti atnaujintos. Tai netgi yra skatinama, nes ir visuomenės požiūris į įvairias moralės puses kinta. Bet kai kurie kodeksai išlieka nepakitę per tūkstančius metų ir jie visi apima maždaug tuos pačius pagrindinius elementus. Taip atsitiko su medikų etikos kodeksu.

Visuomeniniu mastu etikos kodeksas yra ryšių su visuomene priemonė - jame atskleidžiami organizacijos ar profesijos tikslai, visuomenės paramos siekimas. Tokiu būdu kodeksas taip pat atlieka ir švietimo vaidmenį, informuodamas visuomenę, ko ji gali tikėtis iš profesijos atstovų. Todėl kodekso formuluotės turi būti suprantamos ne tik profesionalui, bet kiekvienam visuomenės nariui.

Atskiro profesijos atstovo giliai įsisąmoninti profesinės veiklos etiniai reikalavimai pasireiškia kaip *profesinė sąžinė, pareiga, atsakomybė, garbė*. Šios kategorijos išreiškia vertybinį paties specialisto santykį su savo profesija, yra jo moralinės savimonės elementai. Išsiugdęs profesinę sąžinę, pareigą, atsakomybę, specialistas į savo veiklą žiūri kaip į svarbią savo saviraiškos sritį.

Profesinė sąžinė yra jam ne sunki našta, bet atliekamo darbo pagrindas. Ji yra specialistų elgesio vidinis reguliatorius ir vertintojas. Jautri sąžinė padeda išvengti klaidų ir trūkumų darbe, neleidžia specialistui apsnūsti, formaliai atlikti priedermes, susitaikyti su aplaidumu ir abejingumu. Profesinė sąžinė žadina darbuotojų aktyvumą ir kūrybingumą, skatina mokytis iš savo ir kitų klaidų, kelti kvalifikaciją, siekti profesinio meistriškumo, tobulėti.

Išugdyta specialisto sąžinė rodo jo idėjinę brandą bei profesinės doros tvirtumą. Bet kokios profesijos atstovų sąžinė yra vienas svarbiausių jų profesinio patikimumo rodiklių.

Profesinė sąžinė siejama su pareigos atlikimu. Sąžiningas specialistas savo pareigas atlieka jausdamas vidinę būtinybę, etinį poreikį. *Profesinė pareiga* - tai ne išoriniai reikalavimai, keliami specialistui jo profesinės veiklos srityje, o paties darbuotojo vidinis subjektyvus santykis su tais reikalavimais. Profesinė pareiga yra svarbiausias bet kurios profesijos atstovo etinis veiklos stimulus.

Pareiga neatsiejama nuo atsakomybės: pareigos vykdymas užkrauna atsakomybę, o atsakomybė reikalauja atlikti pareigą. Jeigu specialistas nejaučia profesinės atsakomybės, jis nevykdo ir pareigos, t.y. netinkamai atlieka darbą. *Profesinė atsakomybė* – vienas svarbiausių stimulų, įjungiančių specialisto savireguliacijos mechanizmą darbo metu. Tai specifinis socialinis ir moralinis asmens santykis su visuomene, neretai juridiskai įteisinamas. Atsakomybė prieš klientą, visuomenę, profesiją, kitų profesijų atstovus yra reguliuojama ir grįžtamojo ryšio: kiekvienas profesionalas tuo pat metu yra ir visuomenės narys, klientas, kuris laukia tokios pačios atsakomybės ir iš kitų.

Visos drauge – atsakomybė, sąžinė ir pareiga - yra susijusios ir su kiekvieno asmens moralės nuostatomis, dažniausiai išugdytomis šeimoje ar visuomeniniame gyvenime. Tiek kasdieniame gyvenime, tiek ir profesijoje prasilenkiant su šiomis moralės nuostatomis susiduriama su teisine atsakomybe. Įstatyminė teisėtvara yra susijusi su socialinėmis institucijomis – įstatymų leidžiamąja valdžia, parlamentu, policija. Tuo tarpu etika ir moralė yra laisvanoriška, nors iš tiesų joks konstitucinis nutarimas negali egzistuoti be moralės. Tad ir profesinė etinė atsakomybė funkcionuoja tik greta teisinės atsakomybės, nebūdama įteisinta oficialiais įstatymais. Tačiau tarp šių atsakomybės rūšių yra esminių skirtumų.

Etinė atsakomybė yra vidinė, įsisąmoninta, išgyvenama kaip dorinis jausmas. Tuo tarpu teisinė atsakomybė pasireiškia kaip išorinė sankcija, taikoma nusikaltus. Kita vertus, profesinė etinė atsakomybė egzistuoja visada, o teisinė atsakomybė pasireiškia tik esant etinės atsakomybės stokai arba kai ji iš viso prarandama, kai grubiai pažeidžiami kitų žmonių ar visuomenės interesai. Vadinasi, profesinėje veikloje etinė atsakomybė yra pagrindinė ir pastovi, o teisinė - pagalbinė, epizodinė. Teisinė sankcija, reikalaujanti atsakomybės, iš esmės siekia ne tik atlyginti padarytą žalą, bet taip pat ir sustiprinti etinę atsakomybę.

Atskirų profesijų atstovų veikloje, esant nepakankamai išugdytai etinei darbuotojų atsakomybei, visuomet bus daugiau formalizmo ir abejingumo, rutinos ir aplaidumo, trūkumų ir klaidų, bus žemesni bendri darbo rodikliai. Tik kiekvieno specialisto sąžiningas darbas, didelis pareigingumas ir atsakomybė užtikrina darbo kolektyvo darnią ir kryptingą veiklą, laiduoja gerus

darbo rezultatus. Visuomenė tokius darbuotojus labai vertina ir gerbia. Taip pelnoma profesinė garbė.

Profesinė garbė - tai specialisto pripažinimas ir įtvirtinimas, pasitikėjimo juo garantija. Profesinę garbę gali pelnyti ne tik atskirų profesijų atstovai. Įstaigos, institucijos, net pačios profesijos įgyja didesnę ar mažesnę garbę, pasitikėjimą. Jos negali likti nuošalyje nuo vertybinių sistemų kūrimo. Pasitikima ne tik gydytojais, žurnalistais, bibliotekininkais ar teisėjais. Dažniausiai minint pasitikėjimą profesijos atstovais turimi omenyje konkretūs asmenys, pasižymėję visuomenėje savo kokybišku ir atsakingu darbu. Pasitikima taip pat ir teismais, žiniasklaida, bibliotekomis ar ligoninėmis, t.y. pasitikima tomis moralinėmis vertybėmis, kurias gina tos įstaigos ar institucijos. Vieno specialisto aplaidumas dar nepakirs profesinės garbės, pasitikėjimo profesija, tačiau jei keletas tos pačios srities specialistų daro grubias klaidas, ypač jei tų klaidų dėka pažeidžiami klientų interesai, susvyruoja pasitikėjimas visa institucija arba net ir profesija.

Valstybės tarnautojas tiek darbo valandomis, tiek laisvalaikiu, poilsio ir švenčių dienomis turi nepamiršti, kad yra valstybės tarnautojas ir vengti viešų ir privačių interesų konflikto, nepiktnaudžiauti tarnybine padėtimi, vengti bet kokio elgesio, kuris gali būti suprantamas kaip kenkiantis valstybei, valstybės tarnybos reputacijai ir mažinantis visuomenės pagarbą ir pasitikėjimą tiek valstybės institucijomis, tiek valstybės tarnautojais. Etikos principų taikymo tikslas yra užtikrinti piliečių pasitikėjimą valdžios institucijomis, skatinti valstybės tarnautojų sąžiningumą ir jų veiklos skaidrumą, apibrėžtumą ir efektyvumą. Neetiškas valdžios atstovų elgesys gali sukelti prastą visuomenės pasitikėjimą, cinišką požiūrį į valdžią, menką valstybės tarnautojų moralę, nepakankamai efektyvų valdžios darbą, netinkamą visuomenės išteklių panaudojimą, pažeidžia piliečių saugumo jausmą, nepriimami geriausi sprendimai ir kt.

Valstybės tarnautojas, ateidamas į tarnybą, turi pamiršti savo rūpesčius ir visą tarnybos (darbo) laiką skirti pareigoms atlikti. Tarnybos metu savo funkcijoms vykdyti taikyti profesines žinias, profesinę patirtį, profesinį aktyvumą ir visa tai atlikti vadovaujantis pavyzdingo valstybės tarnautojo elgesio ir moralės normomis. Bendraujant su visuomene valstybės tarnautojas turi nežinojimą pakeisti žinojimu, priešiškus – palankumu, abejingumą – susidomėjimu. Įstaiga turi žinoti visuomenės reikalus ir patenkinti visuomenės suinteresuotų grupių lūkesčius, kas yra daroma per valstybės tarnautojus. Visuomenė turi gauti pagrįstą grįžtamąjį ryšį. Siekiant tinkamai valdyti valstybę turi būti įdiegtos etikos normos valstybės tarnyboje, tai yra būtina pasitikėjimo valdžios institucijomis sąlyga, valdžios tarnautojai yra pasitikėjimo mandato turėtojai, kurie tarnauja žmonių labui.

Valstybės tarnautojų elgesį Lietuvoje reglamentuoja valstybės tarnautojų veiklos etikos principai ir Valstybės tarnautojų veiklos etikos taisyklės [17]. Išskiriami šie etikos principai, kuriais remiasi interesų konfliktą draudžiantys įstatymai:

1. pagarbos žmogui ir valstybei principas, kuris nustato, kad „...valstybės tarnautojas privalo gerbti žmogų ir pagrindines jo teises bei laisves, Konstituciją, valstybę, jos institucijas ir įstaigas, įstatymus, kitus teisės aktus ir teismų sprendimus“ [13];

2. teisingumo principas, pagal kurį „...valstybės tarnautojas privalo vienodai tarnauti visiems gyventojams nepaisydamas jų tautybės, rasės, lyties, kalbos, kilmės, socialinės padėties, religinių įsitikinimų bei politinių pažiūrų, būti teisingas sprendžiamas prašymus, nepiktnaudžiauti jam suteiktomis galiomis ir valdžia“ [13];

3. nesavanaudiškumo principas, kurio esminis reikalavimas yra toks, kad „...valstybės tarnautojas privalo vadovautis visuomenės interesais, naudoti jam patikėtą valstybės ir savivaldybių turtą, tarnybinę informaciją tik visuomenės gerovei, atlikdamas tarnybines pareigas nesiekti naudos sau, savo šeimai, savo draugams“ [13];

4. padarumo principas reikalauja, kad „...valstybės tarnautojas elgtųsi nepriekaištingai, būtų nepaperkamas, nepriimtų dovanų, pinigų ar paslaugų, išskirtinių lengvatų ir nuolaidų iš asmenų ar organizacijų, galinčių daryti įtaką, kai jis atlieka tarnybines pareigas“ [13];

5. nešališkumo principas reikalauja, kad „...valstybės tarnautojas būtų objektyvus, priimdamas sprendimus vengtų asmeniškumą“ [13];

6. atsakomybės principas, kuris nustato, kad „...valstybės tarnautojas asmeniškai atsako už savo sprendimus ir atsiskaito už juos visuomenei“ [13];

7. viešumo principas, pagal kurį „...valstybės tarnautojas privalo užtikrinti priimamų sprendimų ir veiksmų viešumą, pateikti savo sprendimų motyvus, o informaciją gali riboti tik tuo atveju, kai tai būtina svarbiausiais visuomenės interesais“ [13];

8. pavyzdingumo principas, kuris nustato, kad „...valstybės tarnautojas privalo deramai atlikti savo pareigas, nuolat tobulėti, būti nepriekaištingos reputacijos, tolerantiškas, pagarbus ir tvarkingas“ [13].

Tačiau šiandien dar yra sudėtinga teisiniu požiūriu įvertinti etikos taisyklių nesilaikymo lygį. Kai kurios įstaigos turi specialius elgesio kodeksus, etiško elgesio standartus, tačiau jie yra specifiniai ir taikomi siauram tarnautojų ratui. Yra parengtas valstybės tarnautojų elgesio kodekso projektas, kurį priėmus bus vieningai visiems valstybės tarnautojams nustatyti elgesio etikos principai, elgesio reikalavimai, atsakomybė už valstybės tarnautojo veiklos etikos pažeidimus, valstybės tarnautojo veiklos etikos reikalavimų laikymosi kontrolė ir priežiūra, aiškiai apibrėžtos kodekse vartojamos sąvokos, nustatytas valstybės tarnautojų elgesys ne tarnybos metu. Etikos kodeksas – priemonė prieš korupciją, piktnaudžiavimą tarnybine padėtimi,

kyšininkavimą ir pan. Jo efektyvumas priklausys nuo to, ar jis bus įvertintas, suprastas ir nuolat taikomas.

Lietuvos viešojo administravimo ir valstybės valdymo etikos infrastruktūrai galima priskirti įstatymus ir kitus teisės aktus, kuriuose yra įtrauktos etikos kategorijos, bei organizacijas ir institucijas, kurių bent vienas iš pagrindinių tikslų yra valdymo arba veiklos etika ir jos priežiūra. Etikos infrastruktūros formavimo pradžia galime laikyti 1994 m. kovo 30 d. Lietuvos Respublikos Seimo valdybos nutarimą, kuriame buvo numatyta parengti Tarnybinės etikos kodekso projektą. Deja, ši iniciatyva taip ir nebuvo įgyvendinta. Po trijų metų Seimas apsisprendė apsiriboti tik viešųjų ir privačių interesų derinimo sritimi ir liepos 1997 m. liepos mėnesį priėmė viešuosius ir privačiuosius interesus reglamentuojantį įstatymą.

Lietuvos įstatymuose ir norminiuose aktuose labai daug terminų, laikytinų etikos kategorijomis. Vien Lietuvos Respublikos Seimo interneto puslapyje skelbiamuose teisės aktuose absoliutus lyderis yra žodis “teisingai”. Didelį populiarumą turi ir žodis “sąžiningai”. Yra ir rečiau pasitaikančių žodžių: “mandagiai”, “padoriai”, “paslaugiai”. Problematiška yra tai, kad šie žodžiai, esantys ir etikos terminais, nėra griežtai arba bent aiškiai apibrėžti, o tik paminėti. Dėl šios priežasties jų taikymas gali sukelti įvairių interpretacijų ir ginčų.

Skirtinguose įstatymuose etikos kategorijos įrašytos ne kartą. *Viešų ir privačių interesų derinimo įstatyme* [15], *Visuomenės informavimo įstatyme* [16], *Valstybės tarnybos įstatyme* [13], *Viešojo administravimo įstatyme* [14] ir kituose yra naudojamos teisingumo, atsakomybės, lygybės, pagarbos, sąžiningumo, nešališkumo ir kitos kategorijos. Tačiau jos labai bendros ir neapibrėžtos, todėl išreiškia tik nuostatas ir lūkesčius.

Pavyzdžiui, *Valstybės tarnybos įstatyme* iš valstybės tarnautojų reikalaujama ”nešališkai tarnauti žmonėms”, “laikytis tarnybinės etikos”, “garantuoti savo tarnybinės veiklos skaidrumą”, “gerbti žmogaus teises”. Ar galima įsivaizduoti, kaip tarnautojai turėtų vykdyti šias įstatymo nustatytas prievoles, kai nei šiame, nei kituose įstatymuose nėra aiškiau išdėstytos pačios etikos kategorijos, kuriomis privalu vadovautis. Taip pat galima daryti prielaidą, jog nei vadovai, nei atsakingi asmenys negalės tinkamai įvertinti savo pavaldinių elgesio pagal įstatymų keliamus reikalavimus, jeigu jie neturės bendro vardiklio tarnybos kokybei įvertinti.

Ne mažiau klausimų kelia institucijų, kurioms priskirta etikos priežiūra, analizė. Pagal funkcijas etikos infrastruktūrai priskirtinos Vyriausioji tarnybinės etikos komisija, Seimo Etikos ir procedūrų komisija, Seimo kontrolierių įstaiga, Moterų ir vyrų lygių galimybių kontrolieriaus įstaiga, Žurnalistų etikos inspektorius įstaiga, atskirų valdymo institucijų etikos komisijos.

Vertinant funkcijų reikšmę ir svarbą bei paminėtų institucijų kompetenciją ir veiklos rezultatus, iš jų būrio galima išskirti dvi – Vyriausiąją tarnybinės etikos komisiją ir Seimo Etikos ir procedūrų komisiją. Pirmosios įtaka yra reikšmingesnė tuo, jog ji sprendžia klausimus,

susijusius ne tik su Seimo narių veikla, bet ir visais viešojo administravimo ir valstybės tarnybos etikos klausimais. Pagrindinis kliuvinys sėkmingam šios komisijos darbui - bendrų etikos vertybių ir kategorijų neapibrėžtumas. Šiandien komisijos įrankiai yra tik jos narių nuomonė, ekspertų išvados ir keli įstatymai, kuriuose daugiau ar mažiau tiksliai apibrėžtas tik interesų konfliktas. Galima nuoširdžiai pasitikėti autoritetingų žmonių, sudarančių šią komisiją, nuomone, tačiau vertinant bet kurį sprendimą dėl etikos sunku jam pritarti arba ginčytis, nes nėra aiškių įstatymais arba etikos kodeksais apibrėžtų kriterijų, kuriais galėtų vadovautis šios svarbios komisijos nariai. Galbūt todėl didžioji dalis šios komisijos darbo ir yra koncentruota ties interesų konflikto problematika. Pažymėtina ir kita tendencija – vadovaujantis tik šiandien galiojančiais įstatymais etika tampa administracine teise, o išvados dėl etikos problemų ir jų pasekmės tampa teisinėmis ir administracinėmis išvadomis ir pasekmėmis. Taip labai supaprastinama etikos reikšmė ir jos įtaka politikos ir viešojo administravimo kokybei.

Seimo Etikos ir procedūrų komisija nors jos veiklą apibrėžiančių teisės aktų ir yra įpareigota rengti teisės aktų, susijusių su Seimo narių veikla ir etika, projektus bei pasiūlymus, tačiau dažniausiai apsiriboja vien procedūrinėmis problemomis. Apžvelgus šios komisijos darbo ataskaitas į akis krenta parlamentinės demokratijos privalumai. Prižiūrėdami konkuruojančių partijų atstovų veiklą, parlamentarai sugeba puikiai pasinaudoti Statuto žiniomis ir dažnai komisijai iškelia procedūrinius ginčus arba pažeidimus. Deja, neretai vien šios temos klausimai dominuoja komisijos veikloje. Galima neabejoti procedūrų vykdymo svarba, bet tai tik iš dalies prisideda prie parlamentinės etikos kokybės gerinimo. Reikia pastebėti, jog tais atvejais, kai komisijai tenka spręsti vien etikos klausimus, jos sprendimai remiasi tik keliais anksčiau paminėtais teisės aktais ir komisijos narių autoritetu. O jos nariai neretai susiduria su analogiška problema, kaip ir Vyriausios tarnybinės etikos komisijos nariai – vertinimo kriterijų patikimumo ir pagrindimo trūkumu. Būtų visai logiška atskirti dvi svarbias komisijos nagrinėjamas temas – procedūras ir etiką - ir patikėti spręsti šiuos klausimus dviem atskiroms šias temas išmanančių parlamentarų komisijoms, kurios, vadovaudamosi statutu ir apibrėžtomis bei patvirtintomis etikos normomis ir ekspertų išvadomis, galėtų geriau juos svarstyti ir spręsti.

Seimo kontrolierių įstaigai taip pat priskirtini etikos klausimai, nes jie privalo tirti skundus dėl valstybės ir savivaldybių pareigūnų piktnaudžiavimo ir biurokratizmo. Deja, šios įstaigos veiklos efektyvumas yra stipriai apribotas, nes ji gali pateikti tik išvadas ir rekomendacijas. Dažniausiai atsakingos institucijos ir pareigūnai negirdi pareiškiamų rekomendacijų.

Moterų ir vyrų lygių galimybių kontrolieriaus tarnybos veikla taip pat tiesiogiai priskirtina etikos sričiai. Bet pačios komisijos egzistavimą galima paaiškinti nebent iš užsienio valstybių ateinančia mada. Svarbius lyčių lygybės, diskriminavimo arba seksualinio

priekabiavimo klausimus galėtų spręsti daug anksčiau įsteigta, daugiau patirties ir pajėgumų turinti Vyriausioji tarnybinės etikos komisija, vadovaudamasi nedviprasmiškai šias problemas apibrėžiančiais teisės aktais. Lygiai tokią pat išvadą galima daryti apžvelgus Žurnalistų etikos inspektorius institucijos teises ir funkcijas. Vyriausioji tarnybinės etikos komisija galėtų ir prižiūrėti visuomenės informavimo įstatymo laikymąsi, ir išnagrinėti skundus dėl etikos pažeidimų renkant informaciją apie valstybės tarnautojus, ir ją skleisti, ir nagrinėti problemas, išskylančias piliečiams dėl informacijos gavimo iš valstybės institucijų. Jei ši komisija turi tikslą “sutramdyti” žurnalistus arba apginti piliečių privatumą, tai šie tikslai daug paprasčiau ir pigiau pasiekiami per žurnalistų organizacijų savireguliaciją, per jau egzistuojančias administracines priemones ir teismus.

Apibendrinant teisinę pagrindą etikos klausimams spręsti, kyla keli esminiai pastebėjimai ir pasiūlymai. Etikos infrastruktūra nėra nuosekli ir pakankama, o lėšos jos palaikymui naudojamos neefektyviausiu būdu. Valstybės tarnautojų švietimas etikos tema yra fragmentiškas, todėl negali efektyviai sąveikauti su kitais infrastruktūros elementais. Norint užtikrinti autoritetingą etikos problemų sprendimą būtina priimti teisės aktų pataisas, kurios tiksliau apibrėžtų etikos kategorijas, taikomas teisės aktuose. Reikia pasiekti, kad vertybinės kategorijos būtų naudojamos nedviprasmiškai, o jas vykdančioms žmonėms būtų aiškios ir suprantamos. Tais atvejais kai vertybinės kategorijos dėl savo prigimties yra sunkiai apibrėžiamos reikia priimti etikos kodeksus, kuriuose būtų išdėstomas platesnis šių kategorijų paaiškinimas, jų taikymo nuostatos ir sektini pavyzdžiai.

Nuo pat 1794 m., kai Anglijoje buvo sukurtas pirmasis profesinis etikos kodeksas, papildęs iki tol egzistavusias įvairias priesaikų formas ir “džentelmeno žodžio” pareigą, vis plačiau pripažįstama, kad etikos kodeksai gali padidinti organizacijų darbo efektyvumą, pagerinti darbo santykius, vadybos kokybę ir ryšius su klientais bei visuomene. Šiandien Lietuvoje privačiame ir viešajame sektoriuje jau yra daug gerų etikos kodeksų taikymo ir etikos problemų sprendimo pavyzdžių. Dauguma profesijų Lietuvoje, kurių santykiai su jų klientais yra jautresni dėl finansinės, informacijos atskleidimo, sveikatos ir kitų rizikų, jau naudoja etikos kodeksus. Valstybės institucijų tarpe galima surasti tik kelis pavyzdžius ir pastangas sukurti ir taikyti etikos kodeksus etikos problemų sprendimui (paminėtini Specialiųjų tyrimų tarnybos, Muitinės departamento ir Mokesčių inspekcijos etikos kodeksai).

Etika nėra vien ketinimo, sprendimo arba poelgio įvertinimas pagal jo pasekmes. Ne vien paklusimas moraliniam arba religiniam autoritetui. Etika taip pat yra švietimas ir prevencija. Daugelio pažeidimų ar neteisėtų vertinimų galėtų ir nebūti, jei būtų pasirinktos racionalesnės priemonės. Tenka tik apgailestauti, kad per ilgą laikotarpį politikai ir valstybės tarnautojai neprisiėmė atsakomybės sukurti savo veiklos vertybinių pagrindų, suteikiančių jiems ir šalies

piliečiams aiškias gaires įvertinti jų veiklą, suformuoti pagrįstas išvadas būsimiems sprendimams, valdyti pasitaikančius interesų konfliktus sprendžiant juos teisiškai bei vertinant etiškai.

1.2.2.3. Interesų konfliktų valdymo strategijų pasirinkimas

Pagal „Interesų konfliktų valdymo viešajame sektoriuje vadovą“ [32], kol interesų konfliktai gali būti sprendžiami ar valdomi įvairiais būdais, jų valdymo strategijos pasirinkimas priklausys nuo šių svarbių komponentų įvertinimo:

- konflikto prigimtis;
- situacijos sudėtingumas;
- atvejo subtilumas ir sunkumas.

Kiekvienam atvejui reikalingas detalusis tyrimas ir atidus įvairių interesų konfliktų valdymo strategijų įgyvendinimas. Dažnai reikėtų įgyvendinti tų strategijų kombinacijas. Išskiriamos šešios pagrindinės interesų konfliktų valdymo strategijos [32]:

1. registravimas ir deklaravimas;
2. suinteresuoto valstybės tarnautojo dalyvavimo apribojimas;
3. trečiosios šalies dalyvavimas;
4. suinteresuoto valstybės tarnautojo nusišalinimas;
5. privataus intereso atsisakymas;
6. suinteresuoto valstybės tarnautojo atsistatydinimas.

Nesvarbu, kokia strategija bus pasirinkta, priklausomai nuo konflikto prigimties, sudėtingumo bei subtilumo, sprendimų priėmimas bei detalus protokolavimas turi būti skaidrus ir sąžiningas. Protokoluose gali būti užregistruoti daug įvairiausių su interesų konflikto valdymo susijusių dalykų. Tačiau, yra tam tikri būtini dalykai, kurie turi būti užprotokoluoti oficialiuose dokumentuose:

- turi būti užregistruoti atitinkami privatūs interesai, kurie gali turėti įtakos atliekant tarnybines pareigas, o tai, savo ruožtu, gali sukurti prielaidas interesų konfliktams atsirasti;
- apie interesų konfliktą turi būti pranešta ir atskleista;
- nurodymai dėl interesų konfliktų sprendimo taip pat turi būti užfiksuoti raštiškai;
- pasirenkant interesų konflikto sprendimo galimybes ir organizuojant susitarimus dėl interesų konfliktų išsprendimo, būtina protokoluoti šių veiksmų eigą;
- pasirinktos valdymo strategijos įgyvendinimo etapai irgi atitinkamai registruojami.

Auditų metu, šie protokolai leis organizacijai pademonstruoti, kad tam tikras interesų konfliktas buvo tinkamai identifikuotas ir valdomas.

1. Registravimas ir deklaravimas

Lietuvos teisės aktai reikalauja privačių interesų registravimo ir deklaravimo. Privačių interesų deklaravimas – viešųjų ir privačių interesų konfliktų valstybinėje tarnyboje prevencija. Deklaracijos forma, pildymo ir pateikimo taisyklės nustato Vyriausioji tarnybinės etikos komisija.

Viešųjų ir privačių interesų derinimo valstybinėje tarnyboje įstatymo [15] 6 straipsnio 1 dalies 7 punkte nustatyta, kad asmens, dirbančio valstybinėje tarnyboje, metinėje privačių interesų deklaracijoje turi būti nurodyta deklaruojančiojo artimieji giminaičiai ir šeimos nariai, kiti deklaruojančiajam žinomi asmenys, dėl kurių, jo nuomone, tarnyboje gali kilti interesų konfliktas, galimo interesų konflikto pagrindai. Minėto įstatymo 3 straipsnio 2 punkte taip pat nustatyta, kad valstybės tarnautojas privalo įstatymų nustatyta tvarka ir priemonėmis vengti interesų konflikto. Apibendrinant šias įstatymines nuostatas darytina išvada, kad valstybės tarnautojas ne tik kad turi deklaruoti kitus žinomus jam asmenis, dėl kurių tarnyboje jam gali kilti interesų konfliktas, bet ir privalo savo tarnybinėje veikloje įstatymų nustatyta tvarka ir priemonėmis vengti galimo interesų konflikto su tokiais asmenimis.

Vieši asmenys (politikai, valstybės tarnautojai) privalo deklaruoti savo finansinius interesus – turimą turtą, paskolas, skolas, kitas einamas pareigas. Kartais ši informacija renkama ir apie susijusius asmenis – giminaičius, kitus artimuosius. Saugant asmens privatumą ši informacija viešinama ne visa arba nurodant tam tikrus intervalus (pavyzdžiui, apibrėžiant turimo turto ribas – nuo 100 iki 500 tūkst. Lt). Interesų deklaracijas derinant su metinėmis pajamų deklaracijomis galima užtikrinti, kad asmuo gauna tik oficialias pajamas, kitų turto gausėjimo šaltinių nėra. Deja, iš tiesų dažni atvejai, kai neteisėtų pajamų srautai „perleidžiami” įstatyme neįvardytiems asmenims (pavyzdžiui, medžioklės draugams), kurie formaliai jį valdo, tačiau praktiškai tėra patikėtiniai.

Privačių interesų registravimas ir deklaravimas vykdomas tam, kad esant reikalui būtų galima paaiškinti visuomenei ar žiniasklaidai kaip tas konfliktas buvo išspręstas. Deklaravimas nebūtinai turi vykti viešai, bet aukštų pareigų valstybės tarnautojams tai būtina sąlyga [33].

Valstybės tarnautojas turi atskleisti bet kokius esamus ar potencialius interesų konfliktus bet kokioje situacijoje, atliekant tarnybines pareigas. Jis taip pat turi atkreipti dėmesį į bet kokias aplinkybes, kurių rezultatas galėtų būti 3-ios šalies pakvietimas, kad ji galėtų konstatuoti interesų konflikto egzistavimą. Toks interesų konflikto atskleidimas – yra valstybės tarnautojo atsakomybė, nepriklausomai nuo to, yra ar ne tokie tiesioginiai teisiniai reikalavimai. Tai reikia padaryti greitai, išsamiai ir tinkamai.

Kai kurių viešojo sektoriaus interesų konfliktų tipų atskleidimas reikalaujamas pagal įstatymus. Šiuo atveju atkleidimo politika turi atitikti visus įstatymų reikalavimus kaip minimalų

standartą. Tiems interesų konfliktų tipams, kurie nėra aprašyti įstatymuose, konkreči įmonė turi sukurti griežtas atskleidimo procedūras, kurios turi [32]:

- būti gerai žinomos ir paviešintos tarp visų darbuotojų;
- suteikti skaidrius ir atskaitingus kanalus;
- padėti darbuotojams tinkamai, greitai ir išsamiai atskleisti interesų konfliktus;
- aiškiai informuoti darbuotojus apie jų teises ir pareigas;
- suteikti galimybę tinkamai protokoluoti interesų konfliktų atskleidimą, jų priimtas valdymo strategijas, pagrindinius priėmimo priežastis, galutinius valdymo proceso rezultatus;
- būti reguliariai peržiūrimos.

Visi interesų konfliktų atskleidimo atvejai turi būti tinkamai protokoluojami ir laikomi oficialiame žurnale. Tai užtikrins, kad visi deklaruotų interesų konfliktų protokolai yra:

- užfiksuoti;
- nuoseklūs;
- informatyvūs;
- peržiūrimi;
- patikimi.

Interesų konfliktų registravimas oficialiame žurnale yra tinkama mažai rizikingų ir potencialių interesų konfliktų valdymo strategija.

Tačiau interesų konfliktų registravimas ir deklaravimas kaip toks nebūtinai nusprendžia konfliktą. Reikia išnagrinėti papildomas interesų konfliktų valdymo strategijas, kad būtų pasiektas sėkmingesnis rezultatas sprendžiant konfliktą. Visi interesų konfliktai privalo būti registruoti, nepriklausomai nuo to, kokios papildomos valdymo strategijos bus pritaikytos.

2. Suinteresuoto valstybės tarnautojo dalyvavimo apribojimas

Apribojimas yra dažnai tinkamiausia valdymo strategija, kai:

- valstybės tarnautoją galima efektyviai atlaisvinti nuo tam tikros veiklos ar proceso dalies;
- interesų konfliktas nekyla dažnai.

Taigi, ši strategija numato, kad valstybės tarnautojas:

- nedalyvauja nustatant kai kuriuos ypatingai svarbius kriterijus ar priimant sprendimus;
- susilaiko nuo dalyvavimo debatuose dėl tam tikro klausimo;
- susilaiko nuo dalyvavimo balsavime dėl sprendimo pasiūlymų;
- pasitraukia nuo pasiūlymų ar planų aptarimo;
- apriboja priėjimą prie informacijos, susijusios su interesų konfliktu;
- atsisako priėjimo prie delikatų dokumentų ar konfidencialios informacijos, susijusios su interesų konfliktu.

3. Trečiosios šalies dalyvavimas

Trečiosios šalies kvietimas dalyvauti sprendimo priėmimo procese yra naudinga strategija, kai potencialaus (ar tariamo) interesų konflikto įtaka tinkamam valstybės tarnybinių pareigų atlikimui yra reikšmingesnė ir reikalaujanti prevencinio valdymo. Toks tarpininkavimo procesas yra pagrįstas savanoriškumo bei konfidencialumo principais, kurio metu trečioji šalis (mediatorius) padeda dviem ar daugiau šalių išnagrinėti probleminę situaciją, gauti atsakymus į kilusius klausimus, išspręsti konfliktą bei priimti konstruktyvų sprendimą.

Svarbiausias šios strategijos elementas yra mediatoriaus prisistatymas, kad šalys suvoktų ir jį priimtų kaip nešališką tarpininką [27]. Nešališkumas reiškia atsiribojimą nuo simpatijų ar išankstinio nusiteikimo atitinkamo proceso dalyvio atžvilgiu. Mediatoriaus pareiga – padėti konfliktuojančioms šalims išspęsti jų konfliktą nesiimant nei kaltintojo, nei gynėjo vaidmens.

Neutralumas nurodo, kokie yra mediatoriaus ir interakcijos šalies santykiai. Jei mediatorius jaučia ar bent vienas iš dalyvių nurodo, kad mediatoriaus „kilmė“ ar asmeninė patirtis trukdys tarpininkavimo funkcijai įvykdyti, jis privalo pasitraukti iš proceso, išskyrus atvejus, kai niekas neprieštaruoja tolesniam jo darbui. Be to, mediacijos proceso dalyviams suteikiama teisė laisvai pasirinkti mediatorių, jei sutinka kita interakcijos šalis. Taigi vengdamas interesų konflikto, mediatorius turi atskleisti interakcijos šalims visas aplinkybes, kurios gali sukelti naują bei eskaluoti seną konfliktą.

Mediatorius padeda šalims įsisažmoninti ir pasiekti savanorišką sprendimą, garantuoti sąmoningą dialogą, skatina dalyvių apsisprendimą (sprendimo priėmimą), padeda dalyviams sužinoti ir išsiaiškinti interakcijos šalių poreikius ir bendrus interesus, drąsina dalyvius gauti nepriklausomų ekspertų išvadas, patarimus, reikalingus pasiekti sąmoningą susitarimą ar apginti savo teises bei teisėtus interesus, teikia informaciją tik pagal savo kvalifikaciją, užtikrina „proporcingas“ derybas, neleidžia šalims panaudoti manipuliacinę ar bauginančią (grasinančią) derybų taktiką.

Trečiosios šalies dalyvavimas turėtų užtikrinti nesusijusį ir objektyvų įvertinimą. Pavyzdžiui, tiek Civilinio, tiek ir Baudžiamojo procesų kodeksai numato ekspertų dalyvavimą. Tai klasikinis trečiosios šalies dalyvavimo pavyzdys, tačiau Lietuvos praktikoje jau dabar kyla gana didelių ginčų. Pavyzdžiui, baudžiamosiose bylose privačių medicinos ekspertizų išvados dažnai nesutampa su valstybinių teismo medicinos ekspertų išvadomis. Kiek tai susiję su finansiniais privačių ekspertų interesais – kol kas neatsakyta.

Ši strategija yra tinkamiausia, kai suinteresuotam valstybės tarnautojui netinka ar jis nenori nusišalinti nuo sprendimo priėmimo proceso. Ši strategija numato, kad sprendimo priėmimo procese dalyvauja trečioji nepriklausoma šalis ar auditorius, kuris stebi, kad sprendimo priėmimo procesas būtų integralus ir sąžiningas.

Ši strategija ypatingai naudinga, kai egzistuoja pagrįstai tariamas, bet ne esamas interesų konfliktas, ar kai interesų konfliktas identifikuotas sprendimo priėmimo proceso išvadų metu ar po jo.

4. Suinteresuoto valstybės tarnautojo nusišalinimas

Nu(si)šalinimas – itin dažnas atvejis teismų praktikoje. Platesniame kontekste tai ir bet kokio sprendimą priimančio asmens vienasmenis sprendimas nedalyvauti priimant sprendimą tokiam procese, kuris galėtų lemti su atitinkama veikla nesusijusius interesus. Siekiantys tik formaliai nusišalinti nuo sprendimo priėmimo dažniausiai pasinaudoja „įtakų mainais“, kai likusiems nepriklausomiems sprendimų priėmėjams mainais pažada atitinkamai ateityje palankų sprendimą.

Ši strategija bus tinkamiausia, kai egzistuoja rimti interesų konfliktai, o bet koks apribojimas ar kitų kvietimas nėra įtikima ar tinkama. Šios strategijos tikslas – suinteresuoto valstybės tarnautojo nusišalinimas nuo visų pareigų, susijusių su interesų konfliktu tol, kol egzistuoja interesų konfliktas.

Taigi, ši strategija numato, kad valstybės tarnautojas:

- nusišalina nuo bet kokio dalyvavimo sprendimo priėmimo procese;
- susilaiko nuo bet kokio oficialaus ar neoficialaus reikalo aptarimo;
- nusišalina nuo situacijos, kai jis vis dar gali stengtis įtakoti sprendimus ar veiksmus;
- perorganizuoja savo pareigas ir įsipareigojimus nekonfliktine kryptimi;
- pereina į kitą projektą, į kitą įmonės veiklos sritį, į kitą įmonę.

Atsižvelgiant į reikšmingus pasikeitimus, kuriuos gali patirti valstybės tarnautojas, ypatingai svarbu, kad ši valdymo strategija būtų parengta tam tarnautojui dalyvaujant šiame procese.

5. Privataus intereso atsisakymas

Gali būti atvejų, kai valstybės tarnautojo atsidavimas savo pareigoms nusveria jo prisirišimą prie savo privačių interesų. Todėl, jis gali panorėti verčiau atsisakyti privataus intereso, negu radikaliai pakeisti savo darbo pareigas ar aplinką.

Taigi, ši strategija numato, kad valstybės tarnautojas:

- likviduoja savo privatų interesą;
- atsisako ar nepalaiko savo privataus intereso – vienintelis atvejis, kai atsisakymas gali netikti, tai jei interesas yra jo pareigų kvalifikacijų būtina dalis, pvz. Profsąjungos narystė;
- perleidžia savo konfliktinį interesą “aklo pasitikėjimo” ar “aklo valdymo” sistemai konflikto egzistavimo periodo metu. Aklo pasitikėjimo sistema reikalauja, kad valstybės tarnautojas perleistų visas savo teises disponuoti turtu kompetentingo asmens ar kompanijos dispozicijai pagal sutartį, gaunant iš jų informaciją apie bendrą turto būklę.

6. Suinteresuoto valstybės tarnautojo atsistatydinimas

Atsistatydinimas – tai ekstremaliausias rimto interesų konflikto sprendimas. Bet tai yra būtina strategija, kai visos kitos strategijos nepajėgia išspręsti konflikto, kai jau efektyviai neveikia kitos valdymo priemonės.

Gali būti situacijų, kai valstybės tarnautojas negali ar nenori atsisakyti savo konfliktinio privataus intereso, kai su darbo įsipareigojimais ar aplinka susiję pasikeitimai nėra įmanomi, ir interesų konfliktas bei jo potenciali ar tariama įtaka labai rizikinga ar reikšminga. Tada galima pasirinkti atsistatydinti iš pareigų, kai privatus interesas konfliktuoja su einamomis pareigomis.

Taigi, ši strategija numato, kad valstybės tarnautojas:

- atsistatydina iš savo pareigų;
- prašo pervedimo į kitą įmonę;
- anksti išeina į pensiją, jei tai įmanoma.

Atliekant bet kokį veiksmą pagal šią strategiją, reikia atsižvelgti į prigimtinių teisingumą, procesinį nešališkumą, atitinkamą įdarbinimo įsakymą ir sutarties sąlygas.

Siekiant sėkmingai valdyti interesų konfliktą tam tikrų pasirinktų valdymo strategijų pagrindu, būtina kontroliuoti, kaip šios strategijos įgyvendinamos gyvenimo praktikoje, kaip galima pagerinti šio įgyvendinimo efektyvumą, pakoreguoti nepalankią įgyvendinimo eigą.

1.2.3. Identifikuoto interesų konflikto valdymo strategijos įgyvendinimo kontrolė

Trečioji interesų konflikto sprendimo proceso stadija yra identifikuoto interesų konflikto valdymo strategijų įgyvendinimo kontrolė. Kontrolė – tai būtinas bet kokios pasirinktos interesų konflikto valdymo strategijų komponentas. Nepertraukiama kontrolė ir reguliarus nagrinėjimas suteikia galimybes koreguoti valdymo strategiją ir jos įgyvendinimo būdą, kol neatsirado problemų.

Siekiant įsitikinti, kad pasirinkta strategija lieka tinkama kol interesų konfliktai bus išspręsti, labai svarbu reguliariai nagrinėti ir vertinti šiuos esminius dalykus [32]:

- pradinę situaciją, kuri sukėlė interesų konflikto deklaravimą;
- išankstinius nustatymus ir valdymo sprendimus;
- pasirinktą strategiją interesų konfliktui spręsti;
- valdymo strategijos įgyvendinimo veiksmus;
- pasikeitimus situacijoje, kurie gali turėti įtakos valdymo strategijai;
- kitų suvokimą, kad interesų konfliktas turi netinkamą bei nepagedaujama įtaką;
- pakartotinius vertinimus ir valdymo sprendimus dėl tolesnio interesų konflikto valdymo;
- valdymo strategijos koregavimą ir jos įgyvendinimą.

Jei situacijos pasikeitimai pakankamai reikšmingi, gali prireikti pradėti iš naujo visą interesų konflikto sprendimo procesą, t.y. pradedant nuo oficialaus esamos situacijos bei interesų konflikto identifikavimo prieš peržiūrėtos valdymo strategijos taikymą.

Visi pakartotini vertinimai, sprendimai bei veiksmai turi būti oficialiai protokoluojami.

Net jeigu interesų konflikto valdymo strategija bei šios strategijos įgyvendinimo būdas įvertinami kaip tinkami tam tikrai situacijai, lygiai tiek pat svarbu nagrinėti kitų suvokimą dėl galimo interesų konflikto. Suvokimas, kad interesų konflikto sprendimas gali turėti netinkamą įtaką valdomai veiklai – t.y. jis yra valdomas netinkamai - gali būti tiek pat destruktivus kaip jeigu tai būtų iš tikrųjų. Tokiu atveju interesų konflikto valdymo strategija turėtų būti derinama taip, kad būtų valdomas ir toks suvokimas.

Valdant identifikuotus interesų konfliktus teisiniu ir etiniu aspektais bei kontroliuojant pasirinktų valdymo strategijų įgyvendinimą gyvenimo praktikoje, tenka susidurti su problemiškomis situacijomis, reikalaujančiomis ypatingo dėmesio bei nagrinėjimo.

2. TEISINĖS IR ETINĖS INTERESŲ KONFLIKTŲ VALDYMO PROBLEMOS

2.1. Viešųjų ir privačių interesų pusiausvyros užtikrinimas

Analizuojant teises bei etines interesų konfliktų valdymo problemas Lietuvos viešajame sektoriuje, norėtusi išsamiau panagrinėti tokią aktualią šiais laikais konfliktinę situaciją kaip žmogaus teisės į privataus gyvenimo neliečiamumą užtikrinimas Lietuvos viešajame sektoriuje tiriant operatyvinės veiklos priemonių, ypač telefono pokalbių klausymosi ir pavišimo, taikymo kontrolės, asmens duomenų rinkimo, tvarkymo ir panaudojimo apsaugos, bei kovos su nepagarba žmonių privatumui žiniasklaidoje galimybes.

Teisė į privataus gyvenimo neliečiamumą vis dar nepakankamai suvokiama ir sunkiai identifikuojama šiandieninėje Lietuvos visuomenėje, todėl šios teisės pažeidimų yra daug. Norint gyventi demokratinėje visuomenėje, būtina užtikrinti tokios visuomenės saugumą, nes demokratija – tai gyvenimo būdas, kurį visų pirma formuoja valstybę sudarančių piliečių saugumas, laisvė nuo baimės ir iš to sekanti pagarba sau, kitiems bei valstybės institucijoms, ir pilietinis aktyvumas. Kita vertus, kas valdo informaciją apie privatų žmonių gyvenimą, turi galimybę juos valdyti ar bent daryti įtaką jų elgesiui. Neatsitiktinai totalitariniai režimai teisės į privataus gyvenimo neliečiamumą iš esmės nepripažįsta.

Dažnai pasitaikantys atvejai, kai Lietuvos politikai, valdžios atstovai ir žiniasklaida piktnaudžiauja savo padėtimi teisės į privataus gyvenimo neliečiamumą pažeidimo sąskaita, patvirtina, kad Lietuvoje trūksta ypatingo dėmesio griežtinant kontrolę ryšio priemonių taikymo, informacijos apie asmenis rinkimo, tvarkymo ir panaudojimo srityse bei kovojant su nepagarba žmonių privatumo atžvilgiu žiniasklaidoje.

2.1.1. Operatyvinės veiklos priemonių taikymo kontrolė

Pastaraisiais metais išryškėjo itin dideli ryšių priemonėmis perduodamos informacijos kontrolės mastai. Susidaro įspūdis, kad telefono pokalbių klausymasis yra kasdienė specialiųjų tarnybų (Valstybės saugumo departamentas, Specialiųjų tyrimų tarnyba) ir teisėsaugos institucijų (policija) veiklos forma. Žiniasklaida praneša, kad techninių telefono pokalbių klausymosi priemonių yra įsigijusios ir privačios bendrovės. Įtariama, kad telefono pokalbių klausosi kai kurios privačios saugos tarnybos. Buvęs vidaus reikalų ministras interviu dienraščiui „Lietuvos Rytas“ (2003 m. liepos 15 d.) pripažino, kad Lietuvoje yra „firmos, kurios užsiima informacijos verslu“, pabrėždamas, jog jis turi omenyje ne žiniasklaidą.

Nerimą kelia naujajame *Elektroninių ryšių įstatyme* [5] įtvirtintos ikiteisminio tyrimo įstaigų galimybės klausytis privačių telefoninių pokalbių.

Minėtas įstatymas pakartoja *Telekomunikacijų įstatymo* [10] nuostatas, kur ryšių operatoriai įpareigojami užtikrinti, kad pagrindinės specialiosios tarnybos galėtų klausytis telefoninių pokalbių. LR Vyriausybė turi būtinai apibrėžti kokios specialiosios tarnybos laikomos pagrindinėmis. Dar problemiščiau yra tai, kad ši informacija gali būti suteikiama „...ir kitoms ikiteisminio tyrimo įstaigoms“. Taip pat įstatymas suteikia teisę reikalauti informacijos elektroniniu būdu ir nedelsiant. Tuo pat metu prašoma papildomai skirti lėšų šiai veiklai plėtoti. Visuomenė turi būti informuota, kodėl reikia toliau didinti telefono pokalbių klausymosi galimybes.

Bet kuriuo atveju nepriimtina, kad galimybė naudotis šia operatyvine priemone būtų suteikta policijos komisariatams, nes žemesnės grandies policijos pareigūnų profesinis pasirengimas tinkamai naudotis šia priemone ir tvarkyti gautą informaciją yra abejotinas ir esantys operatyvinės veiklos įstatymai neužtikrina apsaugos nuo savivalės ir piktnaudžiavimo. Pavyzdžiui, pasak buvusį vidaus reikalų ministro, dalis operatyvininkų tebemano, kad tikslas pateisina visas priemones. Siekiant atskleisti nusikaltimus, kartais pažeidžiamos nekaltų asmenų teisės. Trūksta griežtos operatyvinės veiklos kontrolės, bent jau policijoje“. Tikėtina, kad pastaruoju metu nusistovėjusi privačių telefono pokalbių, tarp jų Respublikos prezidento pokalbių, viešinimo žiniasklaidoje praktika tik susilpnins šios operatyvios priemonės taikymo ir gautos informacijos tvarkymo bei panaudojimo standartus.

Didžiųjų telekomunikacijų bendrovių atstovai patvirtina, kad telekomunikacijų bendrovės, sudarančios technines galimybes operatyvinės veiklos tarnyboms slapta klausytis telefoninių pokalbių, negali kontroliuoti, ar pareigūnai klausosi tik tų abonentų, kurie nurodyti teismo sankcijoje. Trūksta detalios tvarkos, užtikrinančios, kad pareigūnai kontroliuotų tik tuos abonentus, kurie nurodyti teismo sankcijoje ir tik sankcionuotu laikotarpiu. Nerimą kelia kai kurie teisėsaugos institucijų vykdomos elektroninių ryšių kontrolės tvarkos aspektai.

Elektroninių ryšių įstatymas [5] įpareigoja elektroninių ryšių paslaugų teikėjus sudaryti techninę galimybę teisėsaugos institucijoms kontroliuoti perduodamos informacijos turinį, kitaip sakant, suteikti priėjimą prie visų elektroninio ryšio tinklo išteklių. Žmogaus teisių stebėjimo instituto tvirtinimu, sudaromos prielaidos operatyvinės veiklos subjektui ar ikiteisminio tyrimo įstaigai piktnaudžiauti suteikiama teise kištis į privatų gyvenimą. Šiuo metu Generalinės prokuratūros atliekama operatyvinės veiklos kontrolės teisėtumo priežiūra neveiksminga. Prokuratūros atstovai patys pripažįsta, kad atliekama priežiūra yra nepakankamai gera. Ši problema išsiplečia ir į elektroninių ryšių kontrolės sankcionavimą. Teisėjai ir išimtiniais atvejais – prokurorai patenkina daugumą prašymų sankcionuoti šią operatyvinę veiklą. Tokia situacija susiklostė ir dėl to, kad teisėjai ir prokurorai, negaudami visos operatyvinės informacijos, sprendimus priversti priimti remdamiesi neišsamia informacija.

Vienas iš šurkščiausių 2004-ųjų žmogaus teisių pažeidimų buvo atliekant operatyvinę veiklą įrašytų privačių telefoninių pokalbių pavišimas. Nemažai privačių pokalbių buvo pavišinta ištikus Prezidentūros krizei. Taip pat pavišinti Seimo narių, įtartų korupciniais ryšiais, pokalbiai su privačiais asmenimis. Šie pokalbiai buvo transliuojami per televiziją, radiją, viešai aptarinėjami. Privačius pokalbius viešinti skatino netgi teisėsaugos institucijų vadovai – generalinio prokuroro pavaduotojas ir Specialiųjų tyrimų tarnybos Vilniaus valdybos vadovas. Tikėtina, kad, atsiradus teisiniams precedentams šioje srityje, tokių piktnaudžiavimų sumažės. Pagal *Operatyvinės veiklos įstatymą* [8] įslaptinta informacija, taip pat duomenys apie žmogaus asmeninį ir šeiminių gyvenimą, asmenį žeminantys duomenys gali būti perduodami tik operatyvinės veiklos subjektų bendradarbiavimo arba baudžiamojo proceso tikslais. Į tokios informacijos nutekinimą turėtų nedelsdamos ir veiksmingai reaguoti ikiteisminio tyrimo institucijos: kelti baudžiamąsias bylas, pažeidėjams turėtų būti taikoma griežta atsakomybė. Už šiuos pažeidimus turėtų atsakyti ir operatyvinę veiklą vykdančių, ir ikiteisminio tyrimo institucijų vadovai, kurie turi užtikrinti šios informacijos saugumą. Žiniasklaidos etikos standartų laikymąsi prižiūrinčios institucijos turėtų įvertinti įvykusius pavišimo faktus ir imtis priemonių griežtai įgyvendinti taisyklę, kad tik atvirame teismo posėdyje pavišintų ir su viešu interesu susijusių telefono pokalbių turinys gali būti pavišintas žiniasklaidoje.

Abejonių kelia galimybė ikiteisminio proceso metu pavišinti asmenų susižinojimo elektroniniais ryšiais turinį. *Baudžiamojo proceso kodekso* 177 straipsnyje numatyta taisyklė, kad prokuroro leidimu ikiteisminio tyrimo duomenys (prie kurių priskirtini ir elektroninių ryšių turinys bei srauto duomenys, gauti ikiteisminio tyrimo metu arba juos surinkus operatyvinės veiklos metu bei išslaptinus ir perdavus į baudžiamąją bylą) iki bylos nagrinėjimo teisme gali būti skelbiami. Tokios įstatymo nuostatos reikalingumas yra abejotinas, nes lieka neaišku, kokiais atvejais ir kokių teisėtų tikslų siekiant toks pavišimas yra įmanomas. Reikėtų šios

įstatymo nuostatos atsisakyti arba bent jau nedelsiant ją detalizuoti, numatant konkrečius galimo paviešinimo atvejus ir apribojimus prokurorui, nes, kaip rodo praktika, galimybė paviešinti ikiteisminio tyrimo duomenis gali būti panaudota politiniais arba kitais su nusikaltimų tyrimu nesusijusiais tikslais.

Įstatymai, leidžiantys kontroliuoti telefono pokalbius, yra tobulintini. Pokalbių klausytis galima pagal *Operatyvinės veiklos įstatymą* [8], priimtą 2002 metais, ir naująją *Baudžiamojo proceso kodeksą* (toliau - BPK) [3]. Šių įstatymų numatytos telefono pokalbių klausymosi taisyklės skiriasi. Pagal *BPK* telefono pokalbių galima klausytis iškelus baudžiamąją bylą ir gavus ikiteisminio tyrimo teisėjo sankciją. Tuo tarpu *Operatyvinės veiklos įstatymas* leidžia, gavus apygardų teismų vadovų sankcijas, pokalbių klausytis ir tais atvejais, kai operatyvinę veiklą vykdančios pareigūnai įtaria, kad gali būti daromas ar jau padarytas nusikaltimas. Pagal *Operatyvinės veiklos įstatymą* atveju, leidžiančių klausytis telefono pokalbių, sąrašas yra platesnis. *BPK* apriboja klausymosi galimybę 9 mėnesiais, tuo tarpu *Operatyvinės veiklos įstatymas* klausymosi termino neriboja. Pagaliau, pagal *BPK* asmeniui turi būti pranešta, kad buvo klausomasi jo pokalbių, o pagal *Operatyvinės veiklos įstatymą* to daryti neprivaloma. Taigi, *BPK* taisyklės, nors tobulintinos, yra labiau apibrėžtos ir griežtesnės, jų naudojimą kontroliuoja tiek ikiteisminio tyrimo teisėjai, tiek tyrimą prižiūrintis prokuroras. Tuo tarpu pagal *Operatyvinės veiklos įstatymą* parlamentinė komisija, kontroliuojanti operatyvinių tarnybų veiklą, buvo sukurta tik 2003 metų pabaigoje, kai kilo prezidentūros skandalas.

Reikalingi tolimesni žingsniai kuriant veiksmingą kontrolės ir gynybos nuo savivalės mechanizmą. Seimo komisijai būdinga politinė operatyvinės veiklos kontrolė turėtų būti derinama su labiau specifine kontrolės forma, kuri galėtų būti pavesta nepriklausomai nuo politinės valdžios institucijai, kuriai taip pat galima būtų suteikti teisę gauti ir nagrinėti piliečių skundus. Operatyvinę veiklą reguliuojantys įstatymai turi būti labiau detalizuoti tam, kad jie būtų kiekvienam suprantami, jų pritaikymo pasekmės numatomos ir būtų palikta kuo mažiau galimybių operatyviniams darbuotojams veikti savo nuožiūra. Kiekvienam turi būti aišku, kokiomis aplinkybėmis galima tikėtis klausymosi.

Ypač konkrečiai turi būti apibrėžtos kategorijos žmonių, kurių pokalbių galima klausytis; aplinkybės, dėl kurių galima klausytis; informacijos, kurią galima įrašyti, pobūdis; klausymosi trukmė; kas ir kaip gali naudotis surinkta informacija. Sankcionuodamas telefono klausymosi taikymą, kiekvienu atveju teisėjas turi gauti išsamią informaciją apie šios priemonės taikymo būtinybę ir priimti sprendimą suvokdamas, kad ši operatyvinės veiklos priemonė turi būti taikoma tik išimtiniais atvejais.

Netinkamai reglamentuotas techninių priemonių naudojimas teismo posėdžių metu. Vaizdo ar garso įrašų naudojimas gali padėti vykdyti teisingumą, tačiau vaizdo įrašymas

padidina ir bylos dalyvių teisės į privatų gyvenimą pažeidimo galimybę, pavyzdžiui, gali būti užfiksuota sutrikusi psichinė ar fizinė žmogaus būseną. Įstatymas sudaro plačias vaizdo įrašymo ir kitų techninių priemonių naudojimo teismo posėdžio metu galimybes, tačiau nėra išsamių saugojimo bei naikinimo taisyklių.

Siekiant sumažinti operatyvinės veiklos priemonių netinkamo naudojimo atvejų skaičių, būtina sugriežtinti šių priemonių taikymo kontrolę patikslinus bei sukonkretinus šią kontrolę reglamentuojančius įstatymus.

2.1.2. Asmens duomenų apsauga

Be problemų, susijusių su operatyvinės veiklos priemonių netinkamu naudojimu, ypač telefono pokalbių klausymusi ir pavišnimu, susirūpinimą kelia pastaruoju metu išryškėję tarnybinio piktnaudžiavimo asmens duomenimis atvejai. Asmens duomenų tvarkymas yra neabejotinai vienas iš svariausių šių laikų socialinių reiškinių. Visos šiuolaikinės vidutinės ir didelės įmonės personalo duomenų sistemoms, bazėms kurti, administruoti ir planuoti naudoja kompiuterizuotas asmens duomenų kaupimo, perdavimo ir pan. sistemas. Pavyzdžiui, ligoninės ir sveikatos draudimo įstaigos kaupia ir tvarko medicininius pacientų duomenis. Bankai ir kitos kredito institucijos kaupia informaciją apie klientų pajamas ir rinką, mokyklos ir universitetai apie savo studentus, policija atlieka pirštų antspaudų, genetinio patikrinimo ar telekomunikacijų kontrolę. Mokesčių institucijos irgi valdo ir naudoja didžiules asmens duomenų bazes, kurios susistemina informaciją apie asmens pajamas, darbo vietą, šeimyninį statusą ir kt. Daugelio sričių (sociologinės, istorinės, medicininės) moksliniai tyrimai tiesiogiai priklauso nuo asmens duomenų. Televizija ir spauda nuolat skelbia apie privačių asmenų, politikų, žymų visuomenės veikėjų veiklą. Galima pateikti žymiai daugiau skirtingų asmeninės informacijos naudojimo atvejų, kurie šiais laikais atskleidžia ir patvirtina tai, kad su privataus asmens gyvenimu susijusi informacija naujosios ekonomikos kontekste tampa preke, turinčia nemenką komercinę vertę. Konkurencingoje kovoje už savo būvį labai dažnai pažeidžiami reikalavimai gerbti individų teisę į privatumą.

Pasaulyje daugiau kaip prieš 30 metų, kai buvo pradėti kurti pirmieji duomenų bankai, buvo pripažinta, kad modernios technologijos sudaro grėsmę žmogaus teisei į privatumą, nes atsirado galimybė surinkti ir sukaupti didžiulį informacijos kiekį, lengvai apdoroti ir greit paskleisti, sujungti ir panaudoti kitais tikslais, nei jie buvo surinkti. Tapo būtina saugoti duomenis ne tik dėl galimo jų neteisėto naudojimo, bet ir dėl jų patikimumo, nes pripažinta, kad neatsargus informacijos technologijų panaudojimas gali juos sugadinti ar iškreipti. Duomenų apsauga traktuojama kaip žmogaus teisė į privatumą informaciniu aspektu.

Lietuvoje duomenų apsaugos veikla yra nauja, lyginant su kitomis valstybėmis, bet per šešerius metus ji jau pasiekė tokį lygį, kuris verčia nerimauti ne tik kiekvieną žmogų, kurio teisę gina įstatymas, bet ir valdžios institucijas, ir ne tik jas, bet ir kiekvieną duomenų valdytoją - bet kurią įmonę, įstaigą ar organizaciją.

Šiandien egzistuoja aktualus klausimas ar valstybė garantuoja žmogaus teisę į privatumą, kai tvarkomi asmens duomenys? Bendrai į šį klausimą galima būtų atsakyti TAIP, nes iš esmės Lietuvoje yra sukurti tokie teisiniai pagrindai, kokių reikalauja EB teisė. Tačiau nagrinėjant šią problemą giliau, atsiranda tokie esminiai klausimai kaip, ar duomenų valdytojais sugeba tinkamai taikyti valstybės įteisintus duomenų apsaugos principus ir kaip valstybė gali jiems padėti; ar žmogus, būdamas duomenų subjektu, sugeba įgyvendinti savo teises ir kaip valstybė gali jam pagelbėti; ar teisinė bazė aiškiai ir pilnai, kaip to reikalauja duomenų apsaugos principai, apibrėžia asmens duomenų tvarkymą viešajame sektoriuje, leisdama tik tokias išimtis, kurios būtinos demokratinėje visuomenėje ir kurios proporcingai derėtų su valstybėje pripažintais bendrųjų interesų tikslais ar būtinybe ginti kitų teises ir laisves.

Siekiant užtikrinti veiksmingą asmens duomenų apsaugą, didelis vaidmuo tenka priežiūros institucijai - Valstybinei duomenų apsaugos inspekcijai (toliau - VDAI). EB teisė nustato, kad tokios institucijos turėtų padėti asmenims apsaugoti savo teises ir laisves. O pareiga siekti ir užtikrinti, kad duomenų valdytojo, taip pat valstybinių institucijų, žinioje esantys asmens duomenys būtų tvarkomi griežtai laikantys įstatymo, *Asmens duomenų teisinės apsaugos įstatyme* [2] nustatyta duomenų valdytojui, o ne Inspekcijai.

2002 metų pradžioje Inspekcijos patvirtintoje ir viešai paskelbtoje Duomenų apsaugos plėtojimo programoje nustatyti tokie pagrindiniai uždaviniai:

- *Pirmasis uždavinys* - tobulinti duomenų apsaugos teisinę bazę.
- *Antrasis uždavinys* - stiprinti ir ugdyti ne tik priežiūros bei teisėsaugos institucijų, bet ir duomenų valdytojų administracinius gebėjimus duomenų apsaugos srityje, pasinaudojant reikalinga užsienio ekspertų pagalba dėl asmens duomenų tvarkymo organizavimo viešajame sektoriuje.

Nerimą kelia valstybės registrai, kurie įstatymais įtvirtinti kaip vieši ir kurių paskirtis teikti informaciją juridiniams ir fiziniams asmenims, neįvardijant įstatyme teikimo ir tolesnio naudojimo tikslų; nėra lengva nustatyti pusiausvyrą tarp viešo ir privataus intereso, derinti asmens teisę į pagarbą jo privačiam gyvenimui ir saviraiškos laisvę, tačiau demokratinėje valstybėje yra privalu tinkamai tai suderinti.

- *Trečiasis uždavinys* - aktyvinti bendradarbiavimą su kitomis valstybėmis ir tarptautinėmis organizacijomis, siekiant perimti tarptautinę praktiką ir užtikrinti saugų ir teisėtą asmens duomenų judėjimą, kertantį valstybės sienas.

- *Ketvirtasis uždavinys* - suformuluoti technologinius reikalavimus duomenų valdytojams duomenų apsaugai stiprinti. Didesnę iniciatyvą šia linkme turėtų rodyti duomenų valdytojai, ypač valstybės institucijos, tačiau ir Inspekcija rengiasi metodiškai daugiau jiems padėti.

- *Penktasis uždavinys* - išvystyti visuomenės informavimo apie duomenų subjekto teises sistemą bei mokyti ir šviesti visuomenę duomenų apsaugos klausimais. Šia kryptimi taip pat numatyta PHARE pagalba.

Kompiuterinės technologijos pažanga ir naujosios telekomunikacijos palengvina asmens duomenų perdavimą tarptautiniu mastu. Todėl duomenys apie vienos valstybės narės piliečius kartais būna tvarkomi kitose ES valstybėse narėse. Kadangi asmens duomenų rinkimas ir mainai tapo dažnesni, tokių duomenų perdavimą būtina kontroliuoti.

Šiuo atžvilgiu nacionaliniai teisės aktai dėl duomenų apsaugos reikalavo, kad duomenis tvarkantys asmenys, vadinami „duomenų tvarkytojais“ tinkamai juos valdytų. Tai pasakytina apie tinkamą ir saugų duomenų tvarkymą bei asmens duomenų naudojimą tik aiškiai apibrėžtais ir teisėtais tikslais. Nacionaliniai teisės aktai užtikrino ir visą eilę asmenų teisių, tokių kaip teisė žinoti apie asmens duomenų naudojimą ir jo priežastis, prieigos prie naudojamų asmens duomenų teisę ir teisę šiuos duomenis taisyti arba ištrinti.

Nors nacionaliniai teisės aktai dėl duomenų apsaugos ir užtikrino kai kurias teises, vis dėlto egzistavo tam tikri skirtumai. Šie skirtumai galėjo sukurti potencialias kliūtis laisvam informacijos srautui bei trukdžius ekonominės veiklos vykdytojams bei piliečiams. Štai kai kurie skirtumai: reikalavimas užsiregistruoti arba gauti kelių valstybių narių priežiūros tarnybų leidimą tvarkyti duomenis, reikalavimas laikytis skirtingų standartų bei duomenų perdavimo kitoms ES valstybėms narėms ribojimo galimybė. Be to, kai kuriose valstybėse narėse įstatymų dėl duomenų apsaugos išvis nebuvo.

Todėl reikėjo imtis veiksmų Europos lygmenyje, ir tai buvo padaryta EB direktyvų pagalba.

Norint pašalinti kliūtis laisvai judėti duomenims ir tuo pačiu nepakenkti asmens duomenų apsaugai, buvo sudaryta Duomenų apsaugos direktyva 95/46/EB [19], kuria siekiama suvienodinti nacionalines nuostatas šiuo klausimu ir tuo užtikrinti vienodą visų ES piliečių duomenų apsaugos lygį.

Duomenų apsaugos direktyva yra taikoma „visiems su asmens duomenimis susijusiems veiksmams“, vadinamais duomenų „tvarkymu“. Šie veiksmai – tai asmens duomenų rinkimas, saugojimas, atskleidimas ir t.t. Direktyva yra taikoma tik tuomet, kai duomenys yra tvarkomi automatiniu būdu (pvz., kompiuterinė vartotojų duomenų bazė), arba jei tvarkomi duomenys yra laikomi arba ketinama juos laikyti rinkmenų sistemoje, kuri sistemiškai išdėstyta pagal

specifinius su asmenimis susijusius kriterijus, kad duomenis būtų galima lengviau gauti. (Pavyzdžiui, įprastos popierinės bylos, tokios kaip klientų kortelės, sudarytos abėcėlės tvarka).

Be to, buvo priimta atskira Direktyva 2002/58/EB dėl privatumo ir elektroninių ryšių [20]. Šioje direktyvoje pateikiamos nuostatos dėl tinklų ir paslaugų saugumo, susirašinėjimo konfidencialumo, prieigos prie galiniame įrenginyje saugomos informacijos, maršrutinių ir nustatymo duomenų apdorojimo, ryšio linijos nustatymo, abonentų informavimo apie viešuosius sąrašus ir neužsakytų komercinių pranešimų. Direktyvoje pabrėžiama, kad kiekvienos valstybės narės nacionalinės nuostatos privalo užtikrinti pranešimų konfidencialumą. Tai reiškia, kad klausytis, įrašyti, kaupti ar kitu būdu perimti bei stebėti pranešimus be naudotojo sutikimo yra draudžiama. Jeigu yra siūloma ryšio linijos identifikavimo paslauga, abonentams turi būti suteikta galimybė tokios paslaugos atsisakyti arba jam skambinant jo neidentifikuoti. Ir priešingai, tokios paslaugos pageidaujantiems abonentams turi būti suteikta galimybė atmesti tų asmenų, kurie yra užblokavę ryšio linijos identifikavimą, telefono skambučius. Be to, direktyvoje nurodyta, kad asmenys gali nemokamai pareikalauti išbraukti jo duomenis iš spausdintų arba elektroninių abonentų sąrašų.

Asmens duomenų apsaugos teisinę bazę Lietuvoje sudarantis *Asmens duomenų teisinės apsaugos įstatymas* [2] remiasi Duomenų apsaugos direktyva 95/46/EB [19] ir Direktyva 2002/58/EB dėl privatumo ir elektroninių ryšių. Šiame įstatyme nustatyti bendrieji duomenų tvarkymo principai, kuriu privalo laikytis duomenų tvarkytojai, siekiant ne tik apsaugoti asmens duomenis, bet ir taikyti gerą darbo praktiką, kuri užtikrina patikimą bei veiksmingą duomenų tvarkymą. Pagal šį įstatymą asmens duomenys turi būti:

1. renkami apibrėžtais ir teisėtais tikslais, nustatytais prieš renkant asmens duomenis, ir paskui tvarkomi su šiais tikslais suderintais būdais;
2. tvarkomi tiksliai, sąžiningai ir teisėtai;
3. tikslūs ir, jei reikia dėl asmens duomenų tvarkymo, nuolat atnaujinami; netikslūs ar neišsamūs duomenys turi būti ištaisyti, papildyti, sunaikinti arba sustabdytas jų tvarkymas;
4. tapatūs, tinkami ir tik tokios apimties, kuri būtina jiems rinkti ir toliau tvarkyti;
5. saugomi tokia forma, kad duomenų subjektų tapatybę būtų galima nustatyti ne ilgiau, negu to reikia tiems tikslams, dėl kurių šie duomenys buvo surinkti ir tvarkomi.

Asmens duomenų teisinės apsaugos įstatyme [2] taip pat nustatyti asmens duomenų teisėto tvarkymo kriterijai. Asmens duomenys gali būti tvarkomi, jeigu:

1. duomenų subjektas duoda sutikimą;
2. sudaroma arba vykdoma sutartis, kai viena iš šalių yra duomenų subjektas;
3. pagal įstatymus duomenų tvarkytojas yra įpareigotas tvarkyti asmens duomenis;
4. siekiama apsaugoti duomenų subjekto esminius interesus;

5. įgyvendinami oficialūs įgaliojimai;

6. reikia tvarkyti dėl teisėto intereso, jei duomenų subjekto interesai nėra svarbesni.

Tačiau šie interesai negali pažeisti duomenų subjekto interesų ir pagrindinių teisių, o ypač – privatumo teisės. Ši nuostata reikalauja išlaikyti pagrįstą pusiausvyrą tarp duomenų tvarkytojų veiklos interesų ir duomenų subjektų privatumo. Šią pusiausvyrą pirmiausia įvertina duomenų apsaugos tarnybų kontroliuojami duomenų tvarkytojai, tačiau prireikus galutinį sprendimą priima teismas.

Neliečiamų duomenų tvarkymui yra taikomi itin griežti reikalavimai, Neliečiami duomenys – tai asmens duomenys, kurie atskleidžia rasinę ar etninę kilmę, politines, religines ar filosofines pažiūras, priklausymą profesinėms sąjungoms, o taip pat ir duomenys apie asmens sveikatą ar intymų gyvenimą. Iš esmės šie duomenys negali būti tvarkomi. Tačiau tam tikromis aplinkybėmis leidžiami nukrypimai. Tai būtų tokie atvejai, kai duomenų subjektas yra davęs aiškų sutikimą tvarkyti jo neliečiamus duomenis, kai reikia tvarkyti duomenis darbo įstatymų srityje, kai duomenų subjektas negali duoti savo sutikimo (pvz., kai reikia atlikti avarijoje nukentėjusio asmens kraujo tyrimą), kai tvarkomi tokie duomenys, kuriuos duomenų subjektas yra akivaizdžiai paskelbęs viešai arba kai tvarkomi duomenys apie profesinių sąjungų, politinių partijų ar bažnyčių narius.

Elektroninio ryšio paslaugų teikėjų kaupiamų duomenų apsaugą nuo atsitiktinio ar neteisėto sunaikinimo, pakeitimo ar atskleidimo reglamentuoja *Elektroninių ryšių įstatymas* [5] bei *Asmens duomenų teisinės apsaugos įstatymas* [2]. Šios pareigos vykdymą prižiūri VDAI, kuri kol kas tam skiria per mažai dėmesio. Tai susiję ir su nepakankamu inspekcijos teisių reglamentavimu užtikrinant duomenų saugumą elektroninėje erdvėje. Neabejotinai reikia tokią kontrolę detalizuoti ir įstatymuose, ir juos lydiniuose teisės aktuose. Inspekcija turėtų griežčiau kontroliuoti duomenų (paslaugų) saugumo užtikrinimą elektroniniuose ryšiuose. Turi būti sugriežtinta atsakomybė už duomenų saugumo pažeidimus. *Administracinių teisės pažeidimų kodekse* [4] už asmens duomenų tvarkymą pažeidžiant reikalavimus numatyta atsakomybė siekia iki vieno tūkstančio litų, o pakartotinai padarius pažeidimą – iki dviejų tūkstančių litų. Tai aiškiai neatitinka kylančių grėsmių privataus gyvenimo neliečiamumui kaupiant ir tvarkant duomenis elektroniniais ryšiais.

Didelį susirūpinimą kelia iš interneto naudojimo kylančios grėsmės asmenų privačiam gyvenimui. Interneto vartotojai pastoviai skundžiasi dideliu gaunamų nepageidaujamo komercinio elektroninio pašto žinučių kiekiu. Dažnai tokios elektroninio pašto žinutės siuntinėjamos neteisėtai (ir vartotojui dažnai apie tai nežinant) surinkus informaciją apie asmens pomėgius ar kitą asmens veiklą. Ši informacija renkama neteisėtai kaupiant naršymo internete duomenis arba panaudojant slapukus (angl. *cookies*). Elektroninių ryšių paslaugų teikėjai turėtų

kurti ir savo veikloje taikyti elgesio kodeksus, numatančius kovos su nelauktu komerciniu paštu (įskaitant *spam`q*) priemones. Vartotojai, prieš atskleidami savo asmens duomenis ar instaliuodami atitinkamą programą, turėtų apsvarstyti grėsmes savo privačiam gyvenimui.

Svarbus yra ir vartotojų švietimas bei mokymas apie interneto keliamas grėsmes jų privatumui. Daug dėmesio turėtų būti skiriama interneto paslaugų teikėjų darbuotojų kontrolei. Pasitaiko atvejų, kai elektroninio pašto paslaugas teikiančių bendrovių darbuotojai neteisėtai kontroliuoja privačių asmenų susirašinėjimą elektroniniu paštu. Reikalingas detalesnis reglamentavimas įstatyme ir paslaugų teikėjų vidiniuose norminiuose dokumentuose, kuris užkirstų kelią darbuotojams prieiti prie vartotojų elektroninio pašto turinio.

Aktyviai prekiaujama darbdaviams skirtomis kompiuterių programomis, kuriomis galima kontroliuoti darbuotojų darbo kompiuteriu procesą – darbo internete, darbo su kompiuterių programomis, įskaitant elektroninio pašto programas. Toks stebėjimas suteikia neribotas galimybes sekti konkretaus darbuotojo veiksmus. Neabejotinas darbdavio interesas kontroliuoti savo darbuotojo veiksmus darbo vietoje, kita vertus, darbuotojas, kaip asmuo, turi teisę į privataus gyvenimo apsaugą.

Europos Žmogaus teisių teismas neišskiria, kad žmogaus teisė į privatų gyvenimą ribojama darbo aplinkoje. Pavyzdžiui, naudojimasis darbo telefonu, priskirtu konkrečiam darbuotojui, patenka į darbuotojo privataus gyvenimo sritį. Analogija gali būti pritaikyta ir kitoms bendravimo priemonėms darbo vietoje. Darbdaviai turi aiškiai nustatyti naudojimosi internetu sąlygas, aiškiai įvardijant nepageidautinos informacijos kriterijus. Darbuotojas turi būti įspėtas apie savo privataus gyvenimo (pavyzdžiui, naršymo internete) kontrolę darbo vietoje. Beje, turi būti konkrečiai įvardyta, kaip bus naudojami duomenys, rodantys, kokias svetaines jis aplankė.

Lietuvoje paplito sunkiai pateisinamas asmens kodų naudojimas. Kiekvienas asmuo turi asmens kodą, kuris turi būti nurodomas asmens dokumentuose. Tačiau asmens kodas vis dažniau naudojamas be jokio reikalo, taip viešinami asmens duomenys. Pavyzdžiui, jis naudojamas prisegamuose darbuotojo pažymėjimuose arba sudarant minimaliausius sandorius. Taip bet kuris asmuo gali atsirinkti privačią informaciją, nes asmens kodai parodo asmens lytį ir gimimo datą. Būtina imtis priemonių apriboti nepateisinamą šios asmens informacijos platinimą. Turi būti aiškiai apibrėžta, kokiais atvejais reikia viešai nurodyti asmens kodus. Antra vertus, žmonės turėtų priešintis šiam nepagrįstam asmens duomenų paviešinimui.

Kas trečiame teisės akte, reikalaujantiame atskleisti asmens kodą, nepaisoma proporcingumo principo. Netaikomas pasaulyje priimtas modernus standartas, skirtas saugoti privataus gyvenimo neliečiamumą identifikavimo žymenų naudojimo srityje, vadinamoji „atskleidimo autentifikavimo ribose” taisyklė: prireikus patvirtinti tam tikro asmens tapatumą,

tam tikrų jo požymių buvimą (autentifikuoti), tai dera atlikti atskleidžiant minimalų būtiną kiekį privačių asmens duomenų.

Asmens kodo reikalavimas paplitęs ne tik dėl teisės aktų netobulumo, bet ir dėl asmens kodo paskirties bei su jo viešu naudojimu susijusių pavojų nesuvokimo. Pavyzdžiui, asmens kodo reikalavimas paplitęs prekių bei paslaugų teikimo srityje, kur toks reikalavimas neturi jokio pagrindo. Žinomi atvejai, kai žmonėms atsisakius pateikti asmens kodą, sutartys su jais nebuvo pasirašomos, paslaugos neteikiamos. Asmeniui atsisakant pateikti asmens kodą, paslaugos teikėjas neturi teisės šio kodo reikalauti arba tuo pagrindu atsisakyti sudaryti sutartį. Duomenų valdytojai ir privatūs asmenys turi būti informuojami apie asmens kodo paskirtį bei jo apsaugos reikalavimus.

Prisimenant viešajame sektoriuje sukauptų asmens duomenų naudojimo problemas, reiktų suabejoti, ar teisinis reglamentavimas dėl asmens duomenų tvarkymo viešajame sektoriuje ir ypač valstybės registruose ir valstybės informacinėse sistemose, yra tobulas.

Tačiau ne tik valstybės ir priežiūros institucijos, bet kiekvieno žmogaus rūpinimasis savo duomenų apsauga bei asmeninės iniciatyvos rodymas, ginant savo, kaip duomenų subjekto, teises, būtų geriausia priemonė, priverčianti duomenų valdytojus sugriežtinti duomenų apsaugos reikalavimų įgyvendinimą ir stiprinanti duomenų apsaugos principų taikymą, nes neliečiamo privatumo ribas dažniausiai gali nustatyti kiekvienas asmuo ir tik sau. Tačiau mums reiktų prisiminti Konstitucinio Teismo aiškinimą, kad kai asmuo atlieka viešo pobūdžio veikas ir tą supranta arba turi ir gali suprasti, nors ir savo namuose ar kitose privačiose valdose, tai tokios viešo pobūdžio veikos nebus apsaugos objektas ir asmuo negali tikėtis privatumo.

Norėtusi pabrėžti, jog istorija lėmė, kad duomenų apsaugos teisė Lietuvos visuomenėje yra tik žinoma, bet nėra ir labai greit negali būti giliai suvokiama, nors ir yra sukurti teisinės bazės pagrindai. Nors duomenų apsauga Lietuvoje per trumpą laiką yra pasiekusi neblogą lygį (tai konstatuoja kitų valstybių pareigūnai), kiekvienam – ir duomenų subjektui, ir duomenų tvarkytojui, ir įstatymo priežiūros institucijos tarnautojams ir teisėjams – dar reikia išmokti naudotis įstatymu ir giliai suvokti ne tik informacijos technologijų privalumus, bet ir jų keliamus pavojus.

Tikėtina, kad kasmet didėjantis žmonių aktyvumas ir rūpinimasis savo asmens duomenimis labiau pakels duomenų apsaugos lygį Lietuvoje, pagerins duomenų apsaugos principų taikymą ir privers duomenų valdytojus sukurti institucijose, įmonėse, įstaigose ar organizacijose tokią aplinką, kurioje žmogus jaustųsi saugus ir pasitikėtų savo duomenų tvarkytojais.

Teisės į privataus gyvenimo neliečiamumą pažeidimų kontrolės reglamentuoto sugriežtinimo trūksta ne tik taikant operatyvinės veiklos priemones, apsaugant asmens duomenis, bet ir kovojant su žiniasklaidos nepagarba.

2.1.3. Privatumo pažeidimų kontrolė žiniasklaidoje

Privatumo pažeidimai spaudoje ir televizijoje Lietuvoje yra kasdienis reiškinys. Visuomenės informavimo priemonės užuot pateikusios žmonėms daugiau informacijos apie teisę į privataus gyvenimo neliečiamumą bei jos apsaugos galimybes, dažnai pačios piktnaudžiauja savo teisėmis ir nepagrįstai skverbiasi į privatų žmonių gyvenimą. Nei žurnalistų savireguliacijos institucijų, nei teismų sprendimai nesulaiko žurnalistų ir leidėjų nuo žmogaus teisės į privataus gyvenimo neliečiamumą pažeidimų, skelbiant ir platinant privačią informaciją.

Žmogaus teisių gynimo visuomenės informavimo sferoje specifika pasižymi tuo, kad žmogaus teisių pažeidimai padaromi visuomenės informavimo priemonėse, jose viešai paskelbus informaciją. Visuomenės informavimas - tai veikla, kurioje palikta mažiausiai vietos valstybinam valdymui, valstybės institucijų galioms ir įtakai. Kadangi visuomenės informavimo veikla kyla iš saviraiškos laisvės, ji jautri ne tik minėtų institucijų kišimuisi, bet ir įvairiems prieš ją nukreiptiems suvaržymams bei apribojimams. Todėl naudojimosi saviraiškos laisve apribojimai turi būti ne tik aiškūs įtvirtinti įstatyme, bet ir pateisinami teisėtu visuomenės interesu.

Be to, saviraiškos laisvė - ne tik žmogaus teisė, bet ir pagrindinė žurnalistų veiklos sąlyga. Todėl nekelti nuostabos tai, jog kiekvieną kartą bandant taisyti visuomenės informavimo sferą reglamentuojantį įstatymą, susiduriama su paniška ir priešiška viešosios informacijos rengėjų, visuomenės informavimo priemonių atstovų reakcija.

Teisė skleisti informaciją negali būti nei prievolė, nei privilegija. Tai reiškia, kad ši teisė turi būti lydima atsakomybės ir įgyvendinama siekiant nuolatinės pusiausvyros su kitomis žmogaus teisėmis, neviršijant jų. Tuo tarpu viešai paskleistos informacijos turinys dažnai tampa konflikto tarp saviraiškos laisvės ir kitų žmogaus teisių objektu.

Šis amžius stulbina informacinių technologijų veržlumu, kai staiga kažkieno noru nyksta ribos ar uždraustos teritorijos. Todėl net žmogaus sąmonė ir jausmai, jo dvasinis pasaulis tampa arena, kurioje, pačiam žmogui sutinkant ar prieš jo valią, susigrumia etiniai požiūriai, moralinės, kultūros vertybės, fakto tiesa, interpretacijos, nuomonės. Viešoji informacija turtina asmenybę, praplečia jos horizontus, tačiau dažnai ir niveliuoja, skurdina, primeta standartus. Laimei, žmogus turi pasirinkimo laisvę - iš milžiniško srauto jis renkasi sau tinkančią informaciją, ją apmąsto ir vienaip ar kitaip panaudoja. Spauda, radijas, televizija, visa kita viešoji

informacija, žodžio, vizualinėm, garso formomis atspindėdama žinias, faktus, tendencijas, privalo gerbti žmogaus asmenybę, jos laisves ir teises.

Informacijos įvairovė turi aiškų komercinį ir finansinį aspektą, kuris idealiu atveju neturi kirstis su informacijos laisve. To reikalauja Lietuvos konstituciniai pagrindai bei ratifikuoti tarptautiniai dokumentai - Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija, Europos Tarybos rezoliucija "Dėl žurnalistikos etikos" ir kiti.

Nors viešosios informacijos priemonių, platintojų ir rengėjų autoritetas pakankamai aukštas, tačiau idilijos ir čia nėra – galima pastebėti konfliktus bei įtampą, daugėja skundų ir bylų teismuose. Įvairiausių visuomenės sluoksnių ir žurnalistų santykiai, jų turinys bei perspektyva yra etinės atmosferos ir bendrosios kultūros dalis.

Žiniasklaida įvairiausiomis formomis ir būdais smelkiasi į kiekvieno žmogaus gyvenimą, darosi viena esminių egzistencinių sąlygų kaip duona ir vanduo. Tai - bendrųjų demokratinių normų išraiška. Spaudos, vizualinės, garsinės, internetu platinamos informacijos laisvė reiškia ne vien neapbrėžiamas galimybes žmogui ir visuomenei, bet ir vis augančią, vis didėjančią atsakomybę, kuriai pavaldūs visi žmonės. Tarptautinė praktika, Lietuvos ratifikuoti dokumentai patvirtina, kad šiai atsakomybei teikiamas prioritetas. Yra laisvė reikšti įvairius požiūrius, tačiau ši laisvė nėra beribė - ji visados matuojama atsakomybe.

Nagrinėjant asmens garbės ir orumo, teisės į privatų gyvenimą pažeidimus visuomenės informavimo priemonėse, akivaizdi tendencija – viešojo ir privataus asmens teisių gynimo ribos. Yra žinoma, kad visuomenės informavimo sferoje taikoma tokia taisyklė – viešojo asmens teisių gynimo ribos yra siauresnės nei privataus, arba kritikos ribos viešojo asmens atžvilgiu yra daug platesnės nei privataus asmens, todėl informuojant apie privatų asmenį pirmenybė turi būti teikiama privataus gyvenimo apsaugai, o apie viešąjį asmenį - visuomenės (viešajam) interesui.

Tačiau diskusija, kas yra viešasis asmuo, galėtų tęstis ilgai. Lietuvos teisinė bazė nustato, kad viešaisiais asmenimis turėtų būti laikomi tie asmenys, kurie priima viešo pobūdžio sprendimus, turinčius įtakos visuomenėje. Todėl mažiausiai klausimų kyla dėl politikų, pareigūnų, valstybės tarnautojų, priimančių tokius sprendimus. Bet kaip būtų su tais žymiais menininkais, sportininkais, kultūros veikėjais, kurie visai netrokšta būti žinomi, bet dažniausiai dėl darbų ar pasiekimų tokiais tampa. Ar visus kiek žinomesnius žmones, kurie neturi jokios viešųjų sprendimų galios visuomenėje, galima taip pat kritikuoti ir viešinti jų asmeninio gyvenimo detales? Tai kelia rimtų prieštaravimų, kadangi konkretus asmuo pats nusprendžia, kiek jo privatus gyvenimas yra žinotinas visuomenei. Taigi teisėto visuomenės (arba viešojo) intereso paieška kartais virsta nemaža dilema.

Kai bet kokios teisės riba yra peržengiama, neginama, teisė virsta piktnaudžiavimu. Tai pasakytina ir apie teisę į privataus gyvenimo apsaugą. Jai ribas nustato kita teisė - konstitucinė

teisė skleisti ir gauti informaciją, teisė kritikuoti valstybės įstaigų ar pareigūnų darbą, apskūsti jų sprendimus, teisė laisvai reikšti savo mintis ir įsitikinimus, laisvė laikytis savo nuomonės.

Teisė reikšti nuomonę, skleisti ir gauti informaciją, netgi kritikuoti valdžios atstovus yra nustatyta tiek Lietuvos Konstitucijoje, tiek tarptautiniuose teisės aktuose. Šios teisės užtikrinimas yra viena iš demokratinės valstybės garantijų, o šios teisės užtikrinimas padeda siekti, kad valstybinės valdžios veikla būtų skaidresnė, labiau kontroliuojama žmonių.

Konstitucija draudžia persekioti už kritiką. Tačiau Lietuvos teisinė sistema ir praktinė valdžios veikla nėra itin palanki minėti teisei įgyvendinti. Aukšti valstybės pareigūnai vis pagrasina viešumo siekiantiems asmenims, kad perduos tuos asmenis teismui ar prokuratūrai, nes Seimas nepriima Baudžiamojo kodekso pataisos, įgyvendinančios konstitucinį draudimą persekioti už kritiką. Tad valstybės politikai bando traukti savo kritikus ne tik civilinė, bet ir baudžiamojon atsakomybėn.

Tokiais atvejais atsiranda akivaizdi dviejų teisių sankirta - teise į pagarbą asmens privačiam gyvenimui ir teise reikšti nuomonę. Demokratiškos valstybių teisminė praktika ir Žmogaus teisių teismo praktika nedviprasmiškai iškelia viešojo intereso, teisės skleisti informaciją ir kritikuoti valdžią pirmenybę prieš politikų ir pareigūnų asmeninį gyvenimą.

Pagal Lietuvos teisę informaciją apie privatų gyvenimą galima skelbti tik to žmogaus sutikimu ir jeigu informacijos paskelbimas nedaro jam žalos. Tačiau informacija apie privatų gyvenimą gali būti skelbiama be žmogaus sutikimo tais atvejais, kai informacijos paskelbimas nedaro žalos asmeniui arba kai informacija padeda atskleisti įstatymų pažeidimus ar nusikalstamas veikas, taip pat kai informacija yra pateikiama nagrinėjant bylą atvirame teismo procese. Be to, informacija apie viešojo asmens (valstybės politikų, valstybės tarnautojų, politinių partijų ir visuomeninių organizacijų vadovų bei kitų visuomeninėje ir politinėje veikloje dalyvaujančių asmenų) privatų gyvenimą gali būti skelbiama be jo sutikimo, jeigu ši informacija atskleidžia visuomeninę reikšmę turinčias privataus šio asmens gyvenimo aplinkybes ar asmenines savybes.

Kalbant apie asmens garbės ir orumo apsaugą visuomenės informavimo srityje labai svarbią vietą užima atsakymo teisės užtikrinimas. Atsakymo teisės institutas Visuomenės informavimo teisėje, kaip savarankiškoje teisės šakoje, itin reikšmingas, kadangi jis padiktuoja alternatyvią galimybę žmogaus teisių gynimui. Atsakymo teisė – tai kiekvieno asmens, kurio garbę, orumą ar reputaciją žemina visuomenės informavimo priemonėje paskelbta tikrovės neatitinkanti, netiksli ar šališka informacija apie jį, teisė pareikšti savo nuomonę, pasiteisinti dėl kritikos ar tariamai netinkamo elgesio, atremti nepagrįstus kaltinimus ar patikslinti apie jį paskelbtą informaciją. Atsakymo teisė, taip pat ir teisė reikalauti paskelbtos tikrovės neatitinkančios, garbę ir orumą žeminančios informacijos paneigimo.

Atsakymo teisės užtikrinimas nėra vienintelis aktualus žmogaus teisių gynimo visuomenės informavimo priemonėse institutas. Nemažiau svarbus nekaltumo prezumpcijos principo užtikrinimas. Iš teisinės pozicijos tokiais atvejais asmens garbę ir orumą galima ginti tada, kai konkretus asmuo be pagrindo (nesant įsiteisėjusiam teismo nuosprendžiui) įvardinamas padariusiu teisės pažeidimą ar nusikalstamą veiką. Apjuodinti žmogų galima ir nepaskelbiant žinios, bet įtikinamai pareiškiant įvairias nuomones apie tam žmogui inkriminuosius kaltinimus, per greitai nuteikiant skaitytoją, klausytoją ar žiūrovą, kad asmuo kaltas. Todėl praktinėje žurnalistų veikloje svarbu ne tik tinkamai parinkti procesinį terminą aprašomam asmeniui, bet ir nepamiršti viešai priminti, apie jam nepasitvirtinuosius kaltinimus, jei taip nutinka. Pavyzdžių, kai asmuo pirmiau nuteisiamas visuomenės informavimo priemonėse, Lietuvoje yra labai daug.

Liūdniausia yra tai, kad dažniausiai patys asmenys nebrangina savo privataus gyvenimo ir teisės į jį negina taip, kaip ji turėtų būti ginama. Jie lygtai susitaiko su viešosios informacijos rengėjo kūryba, saviveikla bei žodžių savitu interpretavimu ir nesąmoningai pasirenka pasyviai stebėti, kaip jų teisių nežinojimas panaudojamas prieš juos pačius.

Pastaraisiais metais ypač išpopuliarėjo naujas žurnalistikos žanras – tiesiogiai filmuoti policininkų darbą. TV žurnalistai kartu su operatyvniais darbuotojais vyksta į įvykio vietą, neatsiklausdami filmuoja žmones, taip pat ir susijaudinuosius, afekto būsenos, nors *Visuomenės informavimo įstatyme* [16] nustatyta, jog asmenų fotografuojant ar filmuojant reikalingas jo sutikimas, išskyrus tuos atvejus, kai tai yra susiję su visuomenine asmens veikla, jo tarnybine padėtimi, teisėsaugos institucijų reikalavimu arba jei tai daroma viešojoje vietoje. Tačiau ir tokiais atvejais padarytos nuotraukos negali būti demonstruojamos ar atgaminamos, jei tai pažemintų asmens garbę, orumą ar dalykinę reputaciją.

Deja, neretai tenka matyti, kaip TV žurnalistai veržiasi į privačias valdas (laidos „TV pagalba“, „Farai“, „Komanda“), filmuoja įvairius privataus gyvenimo aspektus. Pasinaudojama tuo, kad dažnai filmuojami asmenys nežino savo teisių. Be to, teisminis privatumo apsaugos mechanizmas yra ribotas ir neveiksmingas, nes bylų nagrinėjimas tęsiasi ilgai (kartais net 2–3 metus), o priteisiamos piniginės kompensacijos dažniausiai yra labai nedidelės. Pavyzdžiui, ginant asmens teisę į privataus gyvenimo neliečiamumą didžiausia priteista neturtinės žalos suma AIDS ligoniams iš įtakingiausio Lietuvos dienraščio „Lietuvos rytas“ už medicininės diagnozės ir kitų asmens duomenų paviešimą yra 10 000 litų. Turint galvoje, kad šios bendrovės įstatinis kapitalas bylos nagrinėjamo metu buvo 33 754 700 litų, galima teigti, kad teisminėje praktikoje nepakankamai atsižvelgiama į visuomenės informavimo priemonių turtinę padėtį.

Apibendrinant, galima būtų pasakyti, kad yra pakankamai teisinio pagrindo tvirtinti, kad valstybė stengiasi garantuoti žmogaus teisę į privataus gyvenimo neliečiamumą, užtikrinant viešųjų ir privačių interesų tenkinimo pusiausvyrą. Tačiau, teisinis šios teisės reglamentavimas Lietuvoje nėra tobulas. Šią teisę reguliuojančiuose įstatymuose yra daug spragų, nesuderinamumų, neatitikimų konkrečiais klausimais. Juose akivaizdžiai trūksta pasitaikančių konfliktinių, pažeidžiamų situacijų sukonkretinimo, kad lengviau ir efektyviau galima būtų taikyti tam tikras apibrėžtas valdymo priemones konstruktyviai ir sėkmingai sprendžiant tariamus, esamus bei potencialius interesų konfliktus Lietuvos viešajame sektoriuje.

Siekiant išsamiau įvertinti interesų konfliktų esamą teisinį ir etinį reglamentavimą Lietuvos viešajame sektoriuje bei išryškinti šios problemos reglamentavimo įgyvendinimo spragas, kad galima būtų tiksliau nustatyti tyrimo pradžioje iškeltos hipotezės dėl gyvenimo praktikoje pasitaikančių interesų konfliktų esamo teisinio ir etinio reglamentavimo nepakankamumo ir neefektyvumo Lietuvos viešajame sektoriuje pagrįstumo laipsnį, analizuojami atskiri interesų konfliktų atvejai, tiriamas jų sprendimo procesas gyvenimo praktikoje - jų valdymo strategijų įgyvendinimo bei kontrolės galimybės.

3. PASIRINKTŲ INTERESŲ KONFLIKTŲ ATVEJŲ ANALIZĖ

Nėra paslaptis, kad Lietuvos viešajame sektoriuje pasitaiko neįtikėtinais daug įvairių sudėtingumo bei subtilumo laipsnių interesų konfliktų atvejų, pradedant nuo kriminalinių ir baigiant administracinėmis konfliktinėmis situacijomis. Ypatingo dėmesio sulaukia atvejai, kurie reikalauja specialiųjų tyrimų siekiant nustatyti, ar tam tikras tariamas interesų konfliktas iš tikrųjų egzistuoja, kokia tokio konflikto vertė, kaip galima būtų jį efektyviai valdyti teisiniu ir etiniu požiūriu, kad jo neigiamos pasekmės būtų minimaliausios, bei kaip vėliau įgyvendinti šio konflikto valdymo kontrolė.

Situacijos, kai dėl privačių interesų sukompromituojamas tarnybinių pareigų atlikimas – tai korumpuotos veiklos pasireiškimas. Verslininkų ir tarptautinių ekspertų apklausomis remiantis išvestas rodiklis palieka Lietuvą tarp šalių, kurios susiduria su rimtomis korupcijos problemomis. Norėtusi kiek išsamiau paanalizuoti labiausiai paplitusius Lietuvoje korumpuotos veiklos atvejus trijų pasirinktų bylų tyrimo pagrindu:

- *konfidencialios informacijos pasinaudojimas*, kai asmeniniais interesais naudojama bei perduodama pašaliniais asmenimis tarnybinių pareigų vykdymo metu sužinota svarbi informacija (Valstybinio socialinio draudimo fondo „Sodra“ centrinės asmens duomenų bazės vagystė);

- *informacijos nutekimas*, kaip neteisėtai viešinama ir platinama slapta informacija (Lietuvių gimtosios kalbos (testo) valstybinio brandos egzamino užduočių paviešinimas iki egzamino pradžios);

- *prekiavimas įtaka ir kyšių priėmimas/tiekimas*, kai bandoma įtakoti priimamą sprendimą, gauti arba teikti pelną kaip atlygį už tiesioginių tarnybinių pareigų atlikimą (Priešgaisrinės gelbėjimo tarnybos pareigūno nusikalstama veika – kyšininkavimas).

Visos žemiau analizuojamos bylos po ikiteisminio tyrimo, kuris nustatė tariamo interesų konfliktų egzistavimą, buvo perduotos teismui dėl savo konfliktinės esmės sudėtingumo ir nevienareikšmiškumo. Teisminio šių bylų tyrimo rezultatai skyrėsi kaltės įrodymo išsamumu ir atitinkamos baudmės skyrimu.

3.1. Valstybinio socialinio draudimo fondo centrinės asmens duomenų bazės vagystė

Konfidencialios informacijos pasinaudojimo atvejis yra Lietuvos Valstybinio socialinio draudimo fondo „Sodra“ centrinės asmens duomenų bazės vagystė 2005 metais.

2005 metais didžiausio atgarsio susilaukė skandalas, parodęs, kokia trapi asmeninių duomenų apsauga Lietuvoje, kai balandžio pabaigoje Vilniaus miesto vyriausiojo policijos komisariato kriminalinės policijos Organizuoto nusikalstamumo tyrimo tarnybos ir Lietuvos kriminalinės policijos biuro Organizuoto nusikalstamumo tyrimo vyriausiosios valdybos pareigūnai sulaukė buvusį aukštą KGB karininką, bendrovės „Liteko lizingas“ filialo Lietuvoje darbuotoją, Rusijos Federacijos pilietį, turintį leidimą nuolat gyventi Lietuvoje, kuris pirkėju apsimetusiam pareigūnui už 10 tūkstančių litų pardavė 2004 metų Valstybinio socialinio draudimo fondo („Sodros“) centrinės fizinių ir juridinių asmenų duomenų bazės kopiją. Joje buvo duomenys apie 1,5 milijono dirbančių Lietuvos gyventojų bei apie 100 tūkstančių šalies įmonių pajamas, darbovietes, gyvenamąją vietą.

Gavę atitinkamos informacijos, kad asmenys disponuoja tokia informacija, policijos pareigūnai sankcionavo nusikalstamos veiklos modelį ir nupirko „Sodros“ bazę, nukopijuotą į kompaktines laikmenas, ir tada sulaukė įtariamuosius – Rusijos pilietį ir dar tris jo bendrininkus - informacinių sistemų kūrimo bendrovės „Informacinės technologijos“, pagal sutartį aptarnaujančios „Sodros“ duomenų bazes, programuotoją, bendrovės „Snoro Lizingas“ darbuotoją ir bendrovės „Liteko lizingas“ filialo Lietuvoje darbuotoją. Tačiau iš keturių kaltinamųjų savo kaltę pripažino tik vienas [59].

Sulaikius įtariamuosius paaiškėjo, kad jie turėjo galimybę naudotis net tokiais konfidencialiais duomenimis, kurie neprieinami teisėsaugos pareigūnams, atliekantiems tiesiogines savo funkcijas.

Kriminalinės policijos turima informacija, konfidencialiais duomenimis jau nuo 1999 metų neteisėtai naudodavosi kai kurios skolų išieškojimo bendrovės bei privatūs asmenys. Statistikos departamento duomenimis, Lietuvoje 2004 metais buvo apie 1 mln. 436 tūkst. dirbančiųjų. Tokiu atveju, neteisėtai buvo galima panaudoti beveik visų Lietuvos dirbančiųjų duomenis.

Ikiteisminį tyrimą atlikti buvo įpareigotas Vilniaus apygardos prokuratūros Organizuotų nusikaltimų ir korupcijos tyrimo skyrius. Vyriausybė tyrimą pavedė atlikti dar ir Valstybinei duomenų apsaugos inspekcijai. Įstatymai numato, kad asmens duomenų apsaugą, tinkamas technines ir organizacines priemones privalo užtikrinti duomenų valdytojai (privatūs ar valstybinės institucijos), o inspekcijos funkcija yra kontroliuoti, kad duomenys būtų tvarkomi tinkamai. Bendrai tariant, šios inspekcijos misija - užtikrinti aukštą asmens duomenų apsaugos lygį. Tai kyla adekvatus klausimas, koks tas lygis Lietuvoje, jei prie „Sodros“ duomenų apie visus šalies dirbančiuosius ir visas įmones laisvai gali prieiti, kas nori, jau penketą metų?

Tačiau, pasak Valstybinės duomenų apsaugos inspekcijos direktoriaus pirmosios pavaduotojos [58], nežiūrint visų pasitaikančių nesklaidumų, atliktas tyrimas parodė, kad „Sodra“ gyventojai labiausiai pasitiki, kad ten yra tinkamai užtikrinta duomenų apsauga. Nuo vagysčių nėra apsaugotas nė vienas duomenų valdytojas – bankuose, valstybinėse institucijose. Visur yra tam tikras duomenų apsaugos lygis, yra apsaugos priemonės ir inspekcija tikrai nesukontroliuos šimtų tūkstančių duomenų valdytojų.

Duomenų bazės vagystės ir pardavimo faktai liudija apie tai, kad įvyko pakankamai rimtas interesų konfliktas dėl kurio kalti ne tik įtariamieji, kurie pavogė ar prekiavo Lietuvos piliečių duomenimis, pažeidžiant jų teises į privatumą, bet ir tie, kurie nesugebėjo ar net nebuvo suinteresuoti jų apsaugoti. Valstybėje prikurti įvairiausių institucijų, kurios viena kitą kontroliuoja, tačiau nieko padaryti negali. Dar blogiau, kad žmonės nesugeba suvokti savo atsakomybės. Įtariamieji tiesiogiai neprieidavo prie duomenų bazės. Už juos tai darydavo kiti asmenys, dalyvavę kuriant ir aptarnaujant „Sodros“ kompiuterines sistemas.

Po beveik dvejų metų tyrimų Vilniaus apygardos prokuratūros Organizuotų nusikaltimų ir korupcijos tyrimo skyrius, baigęs ikiteisminį tyrimą, baudžiamąją bylą perdavė Vilniaus miesto 1-ajam apylinkės teismui.

Įtariamieji teismą pasiekusioje byloje kaltinami pavogę įstatymu saugomą kompiuterinę informaciją, neteisėtai ją viešinę, platinę ar kitaip naudoję. Kaltinamiesiems pagal Baudžiamojo kodekso 198-tąjį straipsnį, kuris numato atsakomybę už įstatymu saugomos kompiuterinės informacijos pasisavinimą ir skleidimą numatoma bauda, arba areštas, arba laisvės atėmimas iki ketverių metų. Tačiau pagal Bausmių skyrimo taisyklės asmenims, kurie pirmą kartą teisiami už nesunkų arba apysunkį nusikaltimą, nėra skiriama bausmė, susijusi su laisvės atėmimu.

Kilus skandalui paaikėjo, jog nei vienas aukštas valstybės pareigūnas nesijaučia atsakingas ir kaltas dėl kilusios grėsmės nacionaliniam saugumui. Jie net negalvoja, kaip tokiais atvejais privalu atsistatydinti. Niekas nežino ir nebando aiškintis, kuris pareigūnas davė leidimą KGB darbuotojui nuolatiniai gyventi Lietuvoje. Už „Sodros“ veiklą atsakingas Socialinės rūpybos ir darbo ministras atsisako šiuo klausimu kalbėti. „Sodros“ direktorius tik ruošiasi kažką kažkada paduoti į teismą. Valstybės gynimo tarybai vadovaujančio šalies prezidento veiksmams irgi lieka įtartina pasyvūs.

Lietuvos valstybėje nuo parlamentaro iki valdininko nėra pakankamai giliai suvokiama pareiga - ginti piliečius nuo per didelio valstybės dėmesio privatiems duomenims. Priešingai, valdininkai viską daro, kad tų duomenų būtų sukaupta kuo daugiau, o tada nebežino, pro kokias skylės tie duomenys byra į aplinką, o visi, kurie moka iš to uždirbti, pradeda tuo naudotis.

Dar viena galima priežastis, kodėl valdininkai ir pareigūnai ryžtasi duomenų prekybos aferoms, – nusikaltimui neadekvačios bausmės. Didelė tikimybė, kad asmens, nukopijavusio ir pardavusio slaptus duomenis, niekas nesugaus. O jei ir sugaus, tai jis pirmą kartą greičiausiai atsipirks tik įspėjimu, blogiausiu atveju - minimalios algos dydžio bauda. Pelnas pardavus duomenis – apie dvidešimtkart didesnis.

Po šio incidento „Sodra“ ėmėsi papildomų operatyvinių priemonių duomenų apsaugai. Valstybinį socialinio draudimo fondą administruojančioje organizacijoje buvo atliktas centrinės duomenų bazės infrastruktūros atnaujinimas bei išplėtimas. Tai padėtų greičiau gauti su socialinėmis išmokomis susijusią informaciją bei padidintų šių duomenų saugumą.

Centrinės duomenų bazės infrastruktūros atnaujinimo darbus atliko bendrovės „Blue Bridge“ bei "Informacinės technologijos" [61]. Projekto metu buvo įrengtos naujos tarnybinės stotys "Hewlett-Packard", išplėstas diskų masyvas, kuriame saugomi visi duomenys apie socialinių mokymų mokėtojus bei išmokų gavėjus. „Sodra“ į šį projektą iš viso investavo 6 mln. Lt.

Pasak projekte dalyvavusios bendrovės „Blue Bridge“ tarnybinių stočių produktų vadybininko, naujoji sistema yra gerokai galingesnė už senąją, todėl ji pateikia reikiamą informaciją greičiau, neatsiranda trikdžių dėl apkrovų. Ženkliai padidinta ir jos talpa - po atnaujinimo duomenų bazėje galėtų tilpti dukart daugiau informacijos.

Įgyvendintas projektas taip pat sustiprintų duomenų bazėje sukauptos informacijos saugumą. Šiuo tikslu buvo sukurta atsarginė duomenų saugykla, kuri yra geografiškai nutolusi nuo pagrindinės duomenų bazės, bet visą informaciją iš pastarosios gauna beveik iš karto, kai tik įvyksta kokie nors pakeitimai. Taip siekiama apsaugoti sistemą nuo galimų nelaimių, pavyzdžiui gaisro. Net jei centrinėje „Sodros“ būstinėje esanti įranga būtų sunaikinta, sistema vis tiek galėtų funkcionuoti, naudodamasi atsargine duomenų saugykla. Tad net tokiomis sąlygomis socialinių mokymų mokėjimas gyventojams nesutriktų.

Seimo Nacionalinio saugumo ir gynybos komiteto pirmininko nuomone [62], asmens duomenų apsauga Lietuvoje nėra pakankamai užtikrinama. Daug kas turi būti padaryta, kad valstybės informacinės sistemos būtų apsaugotos. Apsaugos priemonės valstybės informacinėse sistemose taikomos nesistemiškai, atsitiktinai ir nepakankamai. Neteisėtas duomenų platinimas ir naudojimas, kaip buvo su „Sodros“ duomenų baze, labai tikėtina, yra ne išimtinis įvykis. Sistemų apsaugos užtikrinimo klausimas yra itin aktualus nacionalinio saugumo požiūriu.

Seimo Nacionalinio saugumo ir gynybos komiteto bei jo pirmininko manymu, turi būti sukurta kompleksinė asmens duomenų apsaugos sistema, parengta ir patobulinta teisinė bazė, paskirta informacinę saugumą valstybėje koordinuosianti institucija. Be to, reikėtų nustatyti reikalavimus arba patikimumo kriterijus privatiems juridiniams asmenims, norintiems kurti ir prižiūrėti valstybines informacines sistemas. Ministerijos turėtų atlikti jų valdymo sričiai priskirtų strateginę reikšmę nacionaliniam saugumui turinčių įmonių informacinės saugos auditus, o atliekant juos dalyvautų Valstybės saugumo departamentas. Policijos galimybes tirti nusikaltimus elektroninėje erdvėje turėtų būti sustiprintos, o Valstybinė duomenų apsaugos inspekcija, kuri tikrina asmens duomenų tvarkymo teisėtumą, turėtų daugiau dėmesio skirti organizacinių, techninių duomenų apsaugos priemonių auditui.

„Sodros“ centrinės duomenų bazės vagystės faktas rodo, kad duomenų tvarkytojai ne tik nepasirengę užtikrinti duomenų slaptumo, bet ir nesuvokia, kokių tikslų duomenys gali būti naudojami. Būtinai detalesnis (ypač policijoje, kitose teisėsaugos institucijose) asmens duomenų bazių tvarkymo ir panaudojimo reglamentavimas įstatymu. Reikalingos veiksmingos garantijos nuo asmens duomenų bazių apsaugos garantijų pažeidimų, būtina kelti šių bazių tvarkytojų profesionalumą ir atsakomybę.

Išanalizavus konfidencialios informacijos pasinaudojimo atvejį bei šios konfliktinės situacijos valdymo įgyvendinimo ir kontrolės problemas Lietuvos asmens duomenų apsaugos srityje, galima būtų pereiti prie informacijos nutekėjimo atvejo analizės Lietuvos švietimo srityje, siekiant iširti šios problemos teisinio ir etinio reglamentavimo spragas.

3.2. Lietuvių gimtosios kalbos valstybinio brandos egzamino (testo) užduočių paviškinimas iki egzamino pradžios

Slaptos informacijos nutekėjimo atvejis yra 2006 m. lietuvių gimtosios kalbos valstybinio brandos egzamino (testo) užduočių neteisėtas paviškinimas iki egzamino pradžios.

Konfliktas prasidėjo tuo, kad tuometinis švietimo ir mokslo ministras viešai pripažino, kad galėjo „nutekėti“ informacija apie 2006 m. gegužės men. 24 d. vykusio lietuvių gimtosios kalbos valstybinio brandos egzamino (testo) užduotis. Iširti šią konfliktinę situaciją buvo įpareigota Specialiųjų tyrimų tarnyba (toliau - STT).

Valstybinį lietuvių kalbos testo egzaminą laikiusi DELFI skaitytoja atsiuntė nukopijuotą skyrybos užduotį, kuri, pasak jos, buvo patalpinta internete egzamino išvakarėse. Pasak moksleivės, „Studijos.lt forume naktį prieš egzaminą buvo užduotas toks klausimas, kuris ryte buvo valstybiniame teste[63]. Tai akivaizdus egzaminų pirkimo pavyzdys. Dvyliktokė teigė nesuprantanti, kodėl demokratinėje valstybėje, kai visiems taip svarbu lygios teisės ir galimybės vyksta tokie korumpuoti nesusipratimai, žlugdantys daugumą abiturientų.

Buvo sudaryta Švietimo ir mokslo ministerijos komisija, kuri turėjo išsiaiškinti lietuvių gimtosios kalbos valstybinio brandos egzamino (testo) užduoties galimo paviešinimo faktus ir pasiūlyti sprendimą dėl egzamino rezultatų pripažinimo arba anuliavimo.

Tai, kad dalis jaunuolių turėjo testo užduotis DELFI rašė ne tik įvairiose Lietuvos vietose valstybinį lietuvių kalbos testo egzaminą laikę komentatoriai. Baltupių egzaminų centre šį egzaminą laikęs Vilniaus Jeruzalės vidurinės mokyklos dvyliktokas taip pat patvirtino, kad užduotis turėjo pusė abiturientų. Vaikinas teigė apie pažeidimą pranešęs trumpuoju Nacionalinio egzaminų centro telefonu.

2006 m. gegužės 24 dieną lietuvių gimtosios kalbos (testo) valstybinį brandos egzaminą turėjo laikyti 25333 2006 metų ir ankstesnių laidų abiturientų. Egzaminas vyko 205 centruose, užduotys buvo supakuotos į 1789 vokus, o šie sudėti į 205 pakuotes. Nacionalinis egzaminų centras brandos egzamino užduotis į savivaldybių administracijų švietimo padalinius kurjeriniu paštu išsiuntė gegužės 22 dieną, jas savivaldybės gavo egzamino išvakarėse. Už gautų egzaminų užduočių pakuočių saugumą atsako savivaldybių administracijų švietimo padalinių specialistai, atsakingi už brandos egzaminus, arba kiti įgalioti valstybės tarnautojai.

Seimo kontrolierių įstaiga gavo kolektyvinį asmenų skundą dėl Švietimo ir mokslo ministerijos pareigūnų bei Nacionalinio egzaminų centro pareigūnų darbo. Pareiškėjai piktinosi, kad minėtų institucijų pareigūnai neužtikrina egzaminų testų apsaugos bei nutekina informaciją. Pagal šį skundą buvo pradėtas tyrimas.

Pasipiktinę valstybinio lietuvių kalbos testo brandos egzamino užduočių paviešimu, dvyliktokai pradėjo organizuoti piketui prie Švietimo ir mokslo ministerijos. Internetu platinamuose laiškuose moksleiviai vieni kitus ragino protestuoti prieš Švietimo ir mokslo ministerijos nekompetentingumą ir korupciją jos viduje, dėl kurios įvyko šis nemalonus daugumai abiturientų incidentas.

Sudarytai komisijai išnagrinėjus gautą informaciją ir nustačius, kad lietuvių (gimtosios) kalbos valstybinio brandos egzamino užduotys buvo paviešintos iki egzamino, t.y. gegužės 24 d. naktį, buvo priimtas sprendimas dėl lietuvių (gimtosios) kalbos (testo) valstybinis brandos egzamino perlaikymo, kad visi moksleiviai turėtų lygias teises, nors dėl to ir patirtų papildomo streso ir nerimo.

Komisija nustatė keletą svarbių faktų: gegužės 24 d. 00 val. 28 min. vienoje pokalbių svetainėje pasirodė užklausa apie valstybinio lietuvių kalbos egzamino testo užduotį. 8 val. 49 min. internete pasirodė skyrybos užduotis. Ji buvo skanuota. Skanuota užduotis tikra (nustatyta pagal sutartinius ženklus, kurie yra įdedami į užduotį). Informaciją apie žinotą užduotį Nacionalinis egzaminų centras pradėjo gauti apie 13 val. Gegužės 24 d. nuo 13 valandos pokalbių kanaluose apie tai pradėjo diskutuoti įvairių Lietuvos miestų mokiniai.

Švietimo ir mokslo ministerijos 2006 m. gegužės 24 d. įsakymu „Dėl lietuvių gimtosios kalbos valstybinio brandos egzamino (testo) užduoties galimo paviešinimo ištyrimo“ ministerija pripažino, kad egzamino užduotys buvo paviešintos iki egzamino pradžios. 2006 m. gegužės 26 dieną ministerija nutarė lietuvių kalbos valstybinio brandos egzamino darbų nevertinti, ir pakeitė valstybinių brandos egzaminų tvarkaraštį [63].

Atsižvelgiant į tai, kad mokiniams turi būti taikomos lygios galimybės įsivertinti ir vertinti mokymosi pasiekimus, buvo priimtas 2006-05-26 švietimo ir mokslo ministro įsakymas Nr. ISAK-1032 dėl lietuvių kalbos valstybinio brandos egzamino (testo), vykdyto 2006 m. gegužės 24 d., perlaikymo.

Pasak žinomų teisės specialistų, mokiniai galėtų apskusti švietimo ir mokslo ministro įsakymą dėl egzamino perlaikymo [64]. Teisėtas ar neteisėtas šis įsakymas, galėtų nuspręsti tik teismas.

Pati Švietimo ir mokslo ministerija yra patvirtinusi Brandos egzaminų organizavimo tvarką, kurioje aiškiai parašyta, kad egzaminą gali tekti perlaikyti vieninteliu atveju – kai jis buvo nutrauktas.

Egzaminas nutraukiamas priežiūrą vykdantiems asmenims nustačius, kad pažeisti vokai su egzaminų medžiaga, kandidatai žino užduotis. Tokiu atveju surašomas padarytų pažeidimų aktas, vėliau sprendimą apie *nutraukto egzamino pakartotinį organizavimą* priima švietimo ir mokslo ministras.

Pasak abiturientų teises aktyviai ginančio advokato, teismas labai rimtai svarstytų ir tikrai stabdytų tokio įsakymo galiojimą. Jis savo esme yra neteisėtas. Ir ne tik dėl procedūrinių dalykų. Įsakymas neteisėtas dėl įvairių priešasčių: pažeidžia teisėtų lūkesčių principus, pažeidžia principą, kad už kažkieno nusižengimą negali būti kolektyvinės atsakomybės.

Pasak Švietimo ir mokslo ministerijos Teisės skyriaus vedėjo [64], švietimo ir mokslo ministras surašė savo įsakymą remdamas tuo, kad Švietimo ir mokslo ministerija jaučiasi labai atsakinga už švietimo Lietuvoje kokybę, todėl ir stengiasi priimti lanksčius šioje situacijoje sprendimus. Dėl brandos egzamino užduočių paviešinimo iki egzamino pradžios tapo neįmanomas objektyvus mokinių žinių įvertinimas:

1. negalima garantuoti, kad mokinių darbai atspindi realų jų žinių lygį;

2. atsirado žinojusių apie užduotis dar iki egzamino pradžios pranašumas prieš neturėjusius tokios informacijos;

3. dėl užduočių paviešinimo internetu susidarė neapibrėžtas asmenų, kurie galėjo susipažinti su egzamino užduotimis, ratas.

Nacionalinio egzaminų centro duomenimis, perlaikyti dėl užduočių paviešinimo anuliuotą egzaminą turėjo 25 332 abiturientai, tačiau į pakartotinį žinių patikrinimą birželio 9 d. neatvyko net 293 moksleiviai. Pakartotinio valstybinio lietuvių kalbos testo egzamino neišlaikė 15 proc. dvyliktokų.

Patikrinus informaciją apie galimą neteisėtą brandos egzamino užduočių platinimą, STT Vilniaus valdyba gegužės 25 d. priėmė sprendimą pradėti ikiteisminį tyrimą dėl galimo piktnaudžiavimo tarnyba.

STT buvo pateiktos asmenų, sudariusių valstybinį Lietuvių kalbos testą, pavardės. Šių asmenų pavardžių Švietimo ir mokslo ministerijos įsteigtas Nacionalinis egzaminų centras viešai neįvardino, kad jiems nebūtų daromas poveikis ar spaudimas. Nebuvo atmetama galimybė, kad pradėjus ikiteisminį tyrimą, užduotis rengę asmenys galėjo atsidurti teisėsaugos pareigūnų akiratyje.

Buvo tikrinama versija, kad tam tikros brandos egzamino dalys galėjo būti paviešinamos per specialistų rengiamus ir įvairiose Vilniaus vietose organizuojamus užsiėmimus, per kuriuos už pinigus padedama pasirengti valstybiniams egzaminams. Tokius kursus lankantiems moksleiviams paprastai žadama, kad jų darbo rezultatai bus įvertinti aukštais balais.

Taip pat buvo tiriama, ar užduočių negalėjo pardavinėti Nacionalinio egzaminų centro Logistikos sektoriaus (spaustuvės) darbuotojai arba net pati Švietimo ir mokslo ministerija.

Egzamino užduočių paviešinimas sukrėtė abiturientus. Todėl kai kurie iš jų kreipėsi į teismą, reikalaudami moralinės žalos atlyginimo. Atsižvelgdami į didžiulę reikšmę, kurią turi tinkamo viešojo administravimo užtikrinimas valstybinių brandos egzaminų-vieno iš svarbiausio jauniems žmonėms laikotarpio- metu, atsižvelgiant į tai, kad tinkamo administravimo nebuvimas valstybinių brandos egzaminų metu pareiškėjams sukėlė sunkius dvasinius išgyvenimus, nepatogumus, dvasinį sukrėtimą, emocinę depresiją, pažeminimą, santykių su abiturientais pablogėjimą ir nepasitikėjimo jausmą,-pareiškėjai kreipėsi į teismą, reikalaudami iš valstybės kiekvienam po 50 000 litų neturtinės žalos atlyginimo.

Abiturientai nurodė, kad už Lietuvių gimtosios kalbos valstybinį brandos egzamino (testo) užduočių paviešinimą yra atsakinga valstybė, konkrečiai - Švietimo ir mokslo ministerija bei Nacionalinis egzaminų centras. Ministerija ir Centras, administruodami egzaminų procesą,

pagal teisės aktus turėjo užtikrinti, kad egzaminų užduotys nebūtų paviešintos, bet tos savo pareigos neįvykdė.

Abiturientai ir jų advokatas, Žmogaus teisių stebėjimo instituto valdybos pirmininkas, skunde nurodė, kad abiturientai sąžiningai rengėsi ir laikė visus egzaminus ir turėjo teisėtą lūkestį, kad Ministerija ir Nacionalinis egzaminų centras užtikrins, kad egzaminų užduotys nebus paviešintos iki egzaminų ir kad bus laikomasi ministerijos patvirtinto egzaminų grafiko.

Tačiau ši teisėto lūkesčio teisė buvo pažeista: lietuvių gimtosios kalbos valstybinio brandos egzamino užduotys paviešintos iki egzamino pradžios, todėl egzaminų grafikas buvo pakeistas tiesiog egzaminų metu. Tinkamo administravimo nebuvimas valstybinių brandos egzaminų metu pareiškėjams sukėlė sunkius dvasinius išgyvenimus, nepatogumus, dvasinį sukrėtimą, emocinę depresiją, pažeminimą, santykių su abiturientais pablogėjimą ir nepasitikėjimo jausmą.

Be to, skunde buvo nurodyta, kad Ministerijos bei Nacionalinio egzaminų centro tarnautojai neužtikrino egzamino medžiagos slaptumo, galimai prekiavo šia medžiaga, šių institucijų pareigūnai nekritiškai vertino save, o atsakomybę už korupcinius veiksmus krovė abiturientams. Todėl abiturientams atsirado nepasitikėjimas bei nusivylimas valstybe, švietimo sistemos pareigūnais ir jausmas, kad ateitis negali būti siejama su teisėtais lūkesčiais.

Tačiau ši byla gana ilgai nebuvo nagrinėjama iš esmės, nes turėjo būti išspręstas ginčas dėl teisingumo tarp bendrosios kompetencijos ir administracinio teismo, kaip nusprendė Lietuvos Vyriausiasis administracinis teismas persiunčiant savo nutartį su byla Vilniaus apygardos administraciniam teismui.

Vilniaus apygardos administracinis teismas kreipėsi į Specialiąją teisėjų kolegiją, prašydamas išspręsti ginčo rūšinio teisingumo klausimą. Teismas nurodė, jog pareiškėjai skundu kreipėsi į teismą, prašydami priteisti iš Lietuvos valstybės, atstovaujamos Švietimo ir mokslo ministerijos bei Nacionalinio egzaminų centro, neturtinę žalą, kuri buvo patirta dėl to, kad Švietimo ir mokslo ministerija bei Nacionalinis egzaminų centras neužtikrino lietuvių gimtosios kalbos valstybinio brandos egzamino slaptos medžiagos nepaviešinimo.

Vilniaus apygardos administracinis teismas konstatavo, kad Nacionalinis egzaminų centras nelaikytinas viešojo administravimo subjektu, nes jo statusą reglamentuojantys Švietimo ir mokslo ministro įsakymu patvirtinti Nacionalinio egzaminų centro nuostatai, teismo nuomone, nenumato įgaliojimų viešojo administravimo srityje. Todėl ši įstaiga nelaikytina viešojo administravimo subjektu, o ginčas dėl Centro veiksmais (neveikimu) padarytos žalos atlyginimo nėra administracinės teisinės prigimties ir nenagrinėtinas administraciniame teisme.

Vilniaus apygardos administracinio teismo nuomone, reikalavimas dėl Nacionalinio egzaminų centro padarytos žalos atlyginimo turėtų būti nagrinėjamas bendrosios kompetencijos

teisme. Atsižvelgiant į tai, kad pareiškėjai reikalavimą dėl žalos atlyginimo yra pareiškę solidariai Švietimo ir mokslo ministerijai bei Nacionaliniam egzaminų centrui, pareiškėjų keliamas ginčas turėtų būti nagrinėjamas bendrosios kompetencijos teisme.

Tačiau Specialioji teisėjų kolegija padarė kitokias išvadas. Ji nurodė, kad administracinių teismų kompetencijai įstatymu yra priskirta spręsti ginčus, kilusius viešojo administravimo srityje, o bendrosios kompetencijos teismai nagrinėja civilinius teisinius ginčus. Administraciniai teismai sprendžia bylas dėl turtinės ir neturtinės (moralinės) žalos, padarytos fiziniam asmeniui ar organizacijai neteisėtais valstybės ar vietos savivaldos institucijos, įstaigos, tarnybos bei jų tarnautojų veiksmais ar neveikimu viešojo administravimo srityje, atlyginimo.

Kolegija pažymėjo, kad pareiškėjai neturtinę žalą kildina iš neteisėtų Švietimo ir mokslo ministerijos bei Nacionalinio egzaminų centro veiksmų (neveikimo) organizuojant lietuvių gimtosios kalbos valstybinį brandos egzaminą. Brandos egzaminų organizavimas ir vykdymas yra valstybės funkcija, kurią administruoti pavesta Švietimo ir mokslo ministerijai. Švietimo ir mokslo ministerija yra įgaliota organizuoti brandos egzaminus. Nacionalinio egzaminų centro steigėja yra Švietimo ir mokslo ministerija, Centras yra biudžetinė įstaiga, o Centro veiklos uždaviniai yra: organizuoti ir vykdyti egzaminus, įskaitas, ugdymo pasiekimų ar raštingumo patikrinimus, žinių, gebėjimų testavimą, tikrinimą ugdymo proceso metu ar jį baigus; apibendrinti ir analizuoti egzaminų, testų bei ugdymo rezultatus. Tai reiškia, kad šios įstaigos vykdoma veikla yra susijusi su brandos egzaminų organizavimu, o tai, kad Švietimo ir mokslo ministerija kai kurias brandos egzaminų organizavimo funkcijas yra perdavusi vykdyti šiai biudžetiniai įstaigai, minėtos viešojo administravimo veiklos, susijusios su brandos egzaminų organizavimu, administracinio teisinio pobūdžio nepakeitė.

Be to, pareiškėjai ir Švietimo ir mokslo ministerija bei Nacionalinis egzaminų centras nėra susiję jokiais privatinio teisinio pobūdžio santykiais, egzaminai yra organizuojami ir vykdomi remiantis išimtinai administraciniu teisiniu metodu. Todėl teisėjų kolegija sprendė, kad šioje byloje pareiškėjų reikalavimas atlyginti padarytą neturtinę žalą yra kildinamas iš valstybės institucijų veiksmų (neveikimo) atliekant viešojo administravimo funkcijas. Pareiškėjų keliamas teisinis ginčas yra administracinio teisinio pobūdžio ir jo nagrinėjimas turi būti priskirtas administracinių teismų kompetencijai.

Pagal Teismų įstatymą į Specialią teisėjų kolegiją įeina Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus pirmininkas, Vyriausiojo administracinio teismo pirmininko pavaduotojas ir po vieną šių teismų pirmininkų paskirtą teisėją. Specialios teisėjų kolegijos posėdžiams pirmininkauja Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus pirmininkas. Sprendimas priimamas bendru sutarimu arba kolegijos narių balsų dauguma. Jei balsai pasiskirsto po lygiai, lemia kolegijos posėdžio pirmininko balsas.

Specialios teisėjų kolegijos nutarė pareiškėjų skundą gražinti Vilniaus apygardos administracinio teismo nagrinėjimui. Pasak abiturientų atstovo, pripažinimas, kad byla turi nagrinėti administracinis teismas, labai reikšmingas. Administraciniai teismai sukurti specialiai ginti asmenų teisėms nuo valdžios įstaigų piktnaudžiavimų. Šių teismų sprendimai yra svarbūs asmenims, o procedūra yra žymiai pigesnė ir paprastesnė, nei bendros kompetencijos teismuose. Todėl kolegijos nutartis sudaro sąlygas abiturientams, išvengiant didelių bylinėjimosi išlaidų, priversti švietimo sistemos pareigūnus stoti prieš teismą iš paaiškinti, kas kaltas dėl netvarkos ir korupcinės situacijos egzaminų organizavimo sistemoje.

Kokių gi veiksmų ėmėsi abiturientų atstovas ginant jų teises teisme?

Pirma, abiturientų vardu jis be kitų prašymų buvo pateikęs teismui prašymą išreikalauti iš Nacionalinio egzaminų centro informaciją apie tai, kokie konkrečiai Centro tarnautojai buvo atsakingi už brandos egzaminų organizavimą ir kokie Centro tarnautojai vykdant Švietimo ir mokslo ministro 2002 m. spalio 21 d. įsakymu Nr. 1763 patvirtinto „Brandos egzaminų organizavimo ir vykdymo tvarkos aprašo“ 70 punktą atsakė už 2006 m. egzamino užduočių parengimą, egzamino medžiagos saugojimą, egzamino vykdymą bei priežiūrą ir už lietuvių gimtosios kalbos valstybinio brandos egzamino (testo) užduoties slaptosios medžiagos nepaviešinimą iki egzamino pabaigos.

Prašymas buvo motyvuojamas tuo, jog šioje byloje, turinčioje didelę reikšmę tiek abiturientams, tiek teismų vaidmeniui ginant asmenų teises ir tuo pačiu stiprinant pareigūnų atsakomybę viešojo administravimo srityje, svarbu tiksliai nustatyti kaltuosius asmenis ir įtraukti juos trečiaisiais suinteresuotais asmenimis į byla, turint omenyje, kad iš jų regreso tvarka gali būti ieškoma teismo priteistoji žala. Abiturientams nežinomi tarnautojai, atsakingi už egzaminų paslapties išsaugojimą ir egzaminų organizavimą. Todėl iš minėtų institucijų išreikalautini dar papildomi duomenys.

Teismas netenkino šio prašymo. Iš kitos pusės, pagrindiniu neigiamo sprendimo motyvu teismas nurodė tai, jog abiturientai neįrodė konkrečių Centro darbuotojų, kaltų dėl egzaminų užduočių paviešinimo. Taigi, teismas apribojo abiturientų teisę reikalauti per teismą įrodymų, kurių be teismo pagalbos jie negali gauti, o po to tas pats teismas atmetė abiturientų reikalavimą, nes jie tų įrodymų nepateikė.

Antra, abiturientų atstovas prašė teismo kviesti į procesą specialistą-psichologą arba tiesiog skirti psichologinę ekspertizę, kad būtų galima nustatyti, kokius ir kiek trunkančius psichologinius procesus abiturientų psichikoje galėjo palikti situacija, kuri atsirado pažeidus egzamino užduoties slaptumą ir sutrikdžius egzaminų grafiką. Prašymas buvo motyvuojamas tuo, jog atsakovo atstovai ginčija esminio pergyvenimo faktą, o tam, kad ši klausimą galima būtų išspręsti, reikalingos specialios-psichologijos mokslo žinios ([1] 61,62 straipsniai).

Pirmosios instancijos teismas atmetė šį prašymą, t.y., suvaržė pareiškėjų teisę įrodinėti savo pergyvenimų pobūdį, tačiau iš kitos pusės, motyvavo pareiškėjų skundo nepagrįstumą tuo, jog pareiškėjai neįrodė, jog patyrė esminius pergyvenimus.

Taigi, Vilniaus apygardos administracinis teismas atmetė abiturientų skundą.

Kiek vėliau buvo paduotas abiturientų apeliacinis skundas prieš Lietuvos valstybę. Abiturientai pateikė apeliaciją dėl teismo sprendimo, kuriame EX JURE Teisinės informacijos duomenimis [68], be kitų argumentų, nurodyta, kad:

- 2006-05-24 vykusio lietuvių gimtosios kalbos valstybinio brandos egzamino (testo) užduotis buvo paviešinta iki šio egzamino pradžios bei tai, jog pareiškėjai 2006-06-09 perlaikė lietuvių gimtosios kalbos valstybinio brandos egzaminą (testą);

- Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministro 2006-05-24 įsakymu Nr. ISAK-1014 sudaryta komisija faktams dėl lietuvių gimtosios kalbos valstybinio brandos egzamino užduoties galimo paviešinimo ištirti, nustatė, kad 2006-05-25 vykusio lietuvių gimtosios kalbos valstybinio brandos egzamino (testo) užduotis buvo paviešinta iki šio egzamino pradžios. Švietimo ir mokslo ministras, atsižvelgdamas į Komisijos išvadą, 2006-05-26 įsakymu Nr. ISAK-1032 nusprendė lietuvių kalbos (gimtoji, testas) valstybinio brandos egzamino, vykdyto 2006-05-24, kandidatų darbų nevertinti;

- Švietimo ir mokslo ministerija ir Nacionalinis egzaminų centras - veikė taip, kaip privalėjo veikti pagal teisės aktus;

- norminiai aktai yra vieši dokumentai, prieinami visai visuomenei, tame tarpe ir pareiškėjams, jiems brandos egzaminų organizavimo, laikymosi, užduočių vertinimo tvarka buvo žinoma; pareiškėjai 2006-05-24 laikydami lietuvių gimtosios kalbos valstybinį brandos egzaminą su tokia Švietimo ir mokslo ministro nustatyta brandos egzaminų organizavimo ir laikymo tvarka sutiko;

- byloje nėra ginčo, jog egzamino perlaikymas pareiškėjams sukėlė atitinkamas neigiamas emocijas (dvasinio pobūdžio išgyvenimus, nerimą);

- mokyklose, kurios pareiškėjai 2006-05-24 laikė lietuvių gimtosios kalbos valstybinį egzaminą, egzamino organizavimo pažeidimai nebuvo fiksuoti, kad pareiškėjai Švietimo ir mokslo ministro 2006-05-26 įsakymo Nr. ISAK-1032, kuriuo buvo nuspręsta lietuvių kalbos (gimtoji, testas) valstybinio brandos egzamino, vykdyto 2006-05-24, kandidatų darbų nevertinti, neskundė, darbų įvertinti nereikalavo;

- pareiškėjai įstatymo nustatyta tvarka negindami galimai pažeistų teisių ir interesų, su egzamino perlaikymu sutiko ir kaip rodo bylos aplinkybės, pasinaudojo perlaikyto egzamino rezultatais.

Apeliaciniame skunde abiturientų atstovas nurodė, kad Lietuvos teisėje yra įtvirtintas teisinės valstybės principas, pagal kurį, jei viešojo administravimo procese buvo padarytas neteisėtas veiksmas, tai valstybės atsakomybė ir kaltė preziumuojama ir nukentėjusiam žmogui nereikia įrodinėti konkretaus tarnautojo kaltės. To principo laikosi Lietuvos Aukščiausiasis Teismas. Tuo tarpu abiturientų byloje, nurodoma apeliaciniame skunde, teismas nustatė priešingą prezumpciją: jei viešojo administravimo procese buvo padarytas neteisėtas veiksmas, tai valstybė neatsako, kol nukentėjęs žmogus neįrodo konkretaus valstybės tarnautojo kaltės. Tokia nuostata pažeidžia Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvenciją ir Lietuvos Konstituciją.

Apeliaciniame skunde abiturientai be kitų motyvų nurodė, kad pirmosios instancijos teismo proceso metu nebuvo sudarytos sąlygos teisingam, objektyviam ir visapusiškam bylos nagrinėjimui, tuo pažeidžiant Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 6 straipsnį, Teismų įstatymo 34 straipsnį ir Administracinių bylų teisenos įstatymo 6 ir 86 straipsnius.

Apeliaciniame skunde abiturientai prašė Vilniaus apygardos administracinio teismo 2006-11-16 sprendimą panaikinti ir patenkinti reikalavimą priteisti neturtinę žalą, o jei sprendimui priimti pritrūks įrodymų - bylą grąžinti nagrinėti iš naujo. Šis apeliacinis skundas buvo Švietimo ir mokslo ministerijai bei Nacionaliniam egzaminų centrai. Iš šių institucijų buvo pareikalauta pateikti atsiliepimus, po to byla buvo nagrinėjama dar ilgą laikotarpį.

Šios bylos tyrimo rezultatas negalėjo pradžiuginti abiturientus pareiškėjus - nė vienas iš jų bylos dėl neteisėtų Švietimo ir mokslo ministerijos bei Nacionalinio egzaminų centro veiksmų nelaimėjo - visi išnagrinėti skundai buvo atmesti kaip nepagrįsti.

Byloje valstybę atstovaujanti Švietimo ir mokslo ministerija bei Nacionalinis egzaminų centras visą laiką neigė valstybės tarnautojų kaltę, aiškino, kad abiturientai turėjo įrodyti, kas kaltas. O jei neįrodė, tai valstybės kaltės nėra.

Praėjus daugiau negu metams po skandalo kaltųjų vis dar nėra. Tačiau dėl skandalo tuomet postų neteko švietimo ir mokslo ministras ir tuometinis Nacionalinio egzaminų centro direktorius.

Po 2006 metų skandalo Nacionalinio egzaminų centro darbuotojai tikino sugriežtinę užduočių apsaugą ir egzaminus prižiūrinčių mokytojų kontrolę. Stengdamasi užkirsti kelią piktnaudžiavimams Švietimo ir mokslo ministerija jau pernai gruodį patvirtino naują brandos egzaminų organizavimo ir vykdymo tvarką - sugriežtino reikalavimus parenkant užduočių rengimo grupės narius, su egzaminais susijusių asmenų atsakomybę

Kilus šiam skandalui dėl neteisėto brandos egzamino pavišimo, paaiškėjo, kad dabartinė teisinėje bazėje bausmė už egzamino pavišinimą nenumatyta. Lietuvos Respublikos

prezidentas siūlė egzaminų užduotims suteikti tarnybinės paslapties ar konfidencialios informacijos statuso, o jų pavišimą laikyti nusikaltimu [65]. Tam, be kita ko, reiktų pakeisti Valstybės paslapčių įstatymą. Jis siūlė Švietimo ir mokslo ministerijai imtis žingsnių, nustatant tokią tvarką, kad valstybinių egzaminų užduočių pavišimas būtų laikomas nusikaltimu.

2007 m. vasario mėn. Švietimo ir mokslo ministerija pasiūlė pakeisti kai kuriuos Valstybės ir tarnybos paslapčių įstatymo punktus ir brandos egzaminų užduotis įtraukti į išlaptinamos informacijos kategorijų sąrašą, išlaptinant jas kaip tarnybos paslaptį [65]. Šis įstatymo pakeitimo projektas pateiktas svarstyti Vyriausybei ir Seimui.

Įstatymo pakeitimo projektą inspiravo 2006 metais įvykęs lietuvių kalbos valstybinio brandos egzamino užduoties pavišimas egzamino išvakarėse.

Šiuo įstatymo pakeitimo projektu siekiama užtikrinti brandos egzaminus laikančiųjų asmenų lygias teises sąžiningai atlikti jiems pateiktas užduotis bei gauti objektyvų atliktų darbų įvertinimą, taip pat sugriežtinti asmenų, atsakingų už brandos egzaminų organizavimą ir vykdymą, atsakomybę, numatyti griežtesnę atsakomybę tiems, kurie pažeistų tarnybinę paslaptį.

Jei įstatymo pakeitimai būtų priimti, egzaminų užduotims būtų suteikiama „riboto naudojimo“ slaptumo žyma, pertvarkyta informacinio saugumo, brandos egzaminų užduočių pristatymo į savivaldybes ir mokyklas sistema, Nacionalinio egzaminų centro duomenų bazė, pakeista centro vidaus tvarka, darbuotojų pareigybės instrukcijos, parengta patalpų, užduočių rengimo, tiražavimo, pakavimo bei išdavimo saugumą užtikrinanti sistema bei kt. Šiai sistemai pertvarkyti planuojama skirti daugiau nei 100 tūkst. litų.

Jau 2007 m. gegužės mėn. Vyriausybė ir Seimas pritarė Švietimo ir mokslo ministerijos pateiktam Valstybės ir tarnybos paslapčių įstatymo pakeitimo projektui. Papildytas Valstybės ir tarnybos paslapčių įstatymas sugriežtins brandos egzaminų užduočių teisinę apsaugą.

Tuo tarpu Seimo nario įsitikinimu, tam, kad būtų sugriežtinta atsakomybė už užduočių pavišimą, visiškai nėra būtina priskirti jas tarnybos paslaptims. Pasak jo, šiuo atveju pakaktų pataisyti Baudžiamąjį kodeksą bei numatyti baudžiamąją atsakomybę už egzaminų užduočių atskleidimą [66]. Atitinkama kodekso pataisa buvo parengta ir įregistruota Seimo posėdžių sekretoriato.

Tokį Baudžiamąjį kodekso papildymo projektą Seimo posėdžių sekretoriato įregistravęs Seimo narys siūlo numatyti baudžiamąją atsakomybę tiek asmenims, kurie neteisėtai atskleidė jiems patikėtą informaciją apie brandos egzamino užduotis, tiek ir asmenims, tokią informaciją pagrobusiems bei paskleidusiems.

Pagal projektą tas, kas neteisėtai atskleidė informaciją apie brandos egzamino užduotį ar jo dalį, kuri jam buvo patikėta ar kurią jis sužinojo dėl savo tarnybos ar darbo, baudžiamas teisės dirbti tam tikrą darbą arba užsiimti tam tikra veikla atėmimu arba bauda, arba laisvės apribojimu,

arba laisvės atėmimu iki trejų metų. Šią veiką siūloma laikyti nusikalstama ir tais atvejais, kai ji padaryta dėl neatsargumo.

Ta, kas pagrobė informaciją apie brandos egzamino užduotį ar jo dalį, siūloma bausti bauda arba areštu, arba laisvės atėmimu iki trejų metų.

Už tokios pagrobtos informacijos viešą paskleidimą, paskelbimą ar platinimą siūloma bausti bauda arba areštu, arba laisvės atėmimu iki ketverių metų.

Pasak Seimo nario, teikiamo projekto tikslas - užtikrinti objektyvų brandos egzaminus laikančių asmenų mokymosi pasiekimų vertinimą, sugriežtinti atsakomybę už informacijos apie brandos egzaminų užduotis neteisėtą atskleidimą.

Įstatymo projekto rengimą paskatino kiekvienais metais pateikiama informacija apie tai, jog brandos egzaminų užduotys atskiriems asmenims ar jų grupėms tampa žinomos prieš prasidedant egzaminams.

Brandos egzaminų užduočių neteisėtas paviėšinimas pažeidžia abiturientų lygiateisiškumą, o tai neretai turi lemiamos įtakos jų ateičiai bei pakerta visuomenės pasitikėjimą valstybės institucijomis, tačiau šiuo metu numatyta teisinė atsakomybė už tokią veiką neatitinka jos pavojingumo.

Remiantis informacijos nutekavimo atvejo kaip interesų konflikto prielaidų analize, galima teigti, kad teisinis ir etinis šios konfliktinės situacijos reglamentavimas akivaizdžiai nėra tobulas, nes jis visapusiškai neapsaugo nuo piktnaudžiavimo tarnybine padėtimi, negarantuoja sąžiningumo ir lygiateisiškumo bei neužtikrina visuomenės pasitikėjimo valstybe.

Dar vienas korumpuotos veiklos atvejis - prekiavimas įtaka ir kyšių priėmimas/tiekimas Lietuvos viešajame sektoriuje, konkrečiai priešgaisrinės saugos srityje, irgi atskleidė interesų konflikto valdymo sunkumus dėl teisinio ir etinio reglamentavimo nepakankamumo ir neefektyvumo.

3.3. Priešgaisrinės gelbėjimo tarnybos pareigūno sistemingas kyšininkavimas leidžiant eksploatuoti netinkamus priešgaisrinės saugos atžvilgiu statinius

Prekiavimo įtaka bei kyšių priėmimo/teikimo atvejis yra Panevėžio priešgaisrinės gelbėjimo tarnybos pareigūno sistemingas kyšininkavimas leidžiant eksploatuoti netinkamus priešgaisrinės saugos atžvilgiu statinius.

SST Panevėžio valdybos pareigūnai 2006 m. spalio mėn. Panevėžio miesto apylinkės teismui perdavė baudžiamąją bylą dėl buvusio Panevėžio priešgaisrinės gelbėjimo tarnybos (toliau - PDT) Valstybinės priešgaisrinės priežiūros inspekcijos (toliau - VPPI) viršininko galimo kyšininkavimo. Šioje byloje nustatyta ir išaiškinta PGT pareigūno ir subrangovų neteisėtos veiklos sistema. Toje pat byloje įtarimai valstybės tarnautojo papirkimu pateikti ir Vilniuje įsikūrusios bendrovės „Ages Business Development Company“ direktoriui.

Tai pirmoji byla, pasiekusi teismą, po 2005 m. STT pareigūnų atskleistų korupcinių Valstybinės priešgaisrinės priežiūros inspekcijos aukštų pareigūnų ryšių su bendrovių, išrūpinančių leidimus objektų eksploatavimui, vadovais. Įtarimai kyšininkavimu buvo pateikti 13 priešgaisrinės gelbėjimo tarnybos pareigūnų, o papirkinėjimu - keturiems verslininkams.

21-erius metus savo darbui PGT atidavusiam panevėžiečiui, dirbančiam Panevėžio darbo rinkos mokymo centre vairuotojų mokytoju, buvo pareikšti įtarimai dėl kyšio ėmimo (sumos nuo tūkstančio iki keturių tūkstančių litų) ir piktnaudžiavimo tarnyba. Dėl šių nusikaltimų buvo pradėtas ikiteisminis tyrimas [69].

Šis kyšininkavimo skandalas susijęs su naujomis statybomis Panevėžio krašte. Vilniečių bendrovė „Ages Business Development Company“ buvo viena rangovių baigiamuose statybų objektuose Lietuvoje ir atlikdavo dažymo darbus. Buvo įtariama, kad atiduodant pastatus eksploatuoti būta nusižengimų statybų reikalavimams, tad įmonės vadovas galėjo bandyti užsitikrinti pareigūno palankumą. Mat VPPI viršininkas, be kitų pareigų, turėjo užtikrinti visų norminių aktų vykdymą statomuose objektuose ir koordinuoti, kaip tai daroma. Šie objektai – ne gyvenamosios paskirties – prekybos centrai, nauji ir rekonstruoti pastatai Panevėžyje ir rajone.

STT pareigūnai tyrimą pradėjo 2005 m. lapkričio mėn. VPPI viršininko darbo vietoje ir namuose atlikus kratas buvo rasta įtarimus keliančios medžiagos. Viršininkas po keliolikos dienų buvo sulaikytas dviem paroms, vėliau teismas jam skyrė kardomąją priemonę – namų areštą. J.P. buvo pusmečiui nušalintas nuo pareigų. Viršininkas tuojau po nušalinimo buvo atleistas iš tarnybos.

Vilnietis verslininkas taip pat buvo sulaikytas dviem paroms, įtariamasis nuolat papirkinėjęs Panevėžio PGT pareigūną. Sulaikytajam Panevėžio apylinkės teismas vėliau skyrė 15 parų areštą. Pasibaigus šiam laikotarpiui vilniečiui verslininkui teismas skyrė švelnesnę kardomąją priemonę – paleidimą už piniginį užstatą. Vyriškis rašė skundą apygardos vyriausiajam prokurorui – protestavo dėl suėmimo ir žmogaus teisių pažeidimo.

Dažymo darbus atliekančios įmonės vadovui darbų kokybę tekdavo derinti su Panevėžio PGT VPPI pareigūnais. Įtariama, kad priduoiant objektus būta nusižengimų, o juos verslininkas užglaistydavo kyšiais VPPI viršininkui. Kadangi įmonė atlikdavo darbus ne viename Panevėžio krašte esančiame objekte, įtariama, kad papirkinėjama buvo dėl kiekvieno statinio.

Tuojau po suėmimo verslininkas areštinėje atsisakė maisto. Vyriškis rašė skundą apygardos vyriausiajam prokurorui – protestavo dėl suėmimo ir žmogaus teisių pažeidimo.

Ikiteisminį tyrimą šioje byloje koordinavo Panevėžio apygardos prokuratūros Organizuotų nusikaltimų ir korupcijos tyrimo skyriaus prokurorai.

Bylos duomenimis, vertindamas, ar dažymo darbai atitinka keliamus valstybinės priešgaisrinės saugos reikalavimus, VPPI viršininkas, siekdamas asmeninės turtinės naudos,

pasirašydavo priešgaisrinio dažymo darbų priėmimo aktus ir pripažindavo statinius tinkamai naudoti, nepaisydamas pažeidimų, nors turėjo užtikrinti tinkamą valstybinės priešgaisrinės priežiūros vykdymą, pažeidimų atskleidimą, tyrimą, prevenciją ir kontrolę.

2006 m. spalio pabaigoje Panevėžio apylinkės teisme turėjo būti pradėta nagrinėti, tačiau atidėta, rezonansinio atgarsio sulaukusi skandalinga kyšininkavimo byla [70]. Joje kaltinamaisiais pripažinti buvęs Panevėžio PGT VPPI viršininkas pulkininkas leitenantas ir Vilniuje įsikūrusios bendrovės „Ages Business Development Company“ direktorius.

Tęsti bylos nagrinėjimą po mėnesio teismas nusprendė, nes į posėdį neatvyko tuo metu sergąs verslininkas. Teismas gavo jo nedarbingumo pažymėjimą, liudijantį jo ligos faktą. Nedalyvaujant vienam iš kaltinamųjų teismas pradėti nagrinėti bylos negalėjo. Kitas bylos nagrinėjimo posėdis buvo numatytas lapkričio pabaigoje.

Kyšininkavimo bylą tiriantys STT Panevėžio valdybos pareigūnai nustatė ir išaiškino neteisėtos veiklos sistemą tarp VPPI viršininko ir subrangovų, kai buvo leidžiama eksploatuoti įvairius statinius, pažeidžiant priešgaisrinės saugos normas.

Pasak STT pareigūnų, pulkininkas leitenantas kaltinamas sistemingai ėmęs kyšius iš subrangovų už tai, kad leido eksploatuoti statinius, kurie pastatyti pažeidžiant priešgaisrinės saugos normas.

Vertindamas, ar dažymo darbai atitinka keliamus valstybinės priešgaisrinės saugos reikalavimus, pareigūnas pasirašydavęs priešgaisrinio dažymo darbų priėmimo aktus ir pripažindavęs statinius tinkamai eksploatuoti. Tai daryta nepaisant pažeidimų.

Buvęs PGT pareigūnas kaltinamas padaręs 7 nusikalstamas veikas, numatytas Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 225-ame straipsnyje (kyšininkavimas).

Verslininkui pateikti kaltinimai papirkinėjus statutinį valstybės tarnautoją, kad pastarasis pripažintų statinius tinkamai naudoti.

Valstybinio kaltintojo paskelbtame kaltinamajame akte [70] buvo nurodyta, kad 2003 metų lapkričio ir gruodžio mėnesiais buvęs PGT pareigūnas iš verslininko paėmė 1000 litų kyšį ir įmonės „Virgula“ Savitiškio gatvėje administracinį ir kitus pastatus pripažino tinkamai naudoti. Tūkstančio litų kyšio iš vilniečio VPPI viršininkas sulaukė ir dėl „Smit Cargobul Baltija“ pastato priėmimo. Bene daugiausia pinigų pareigūnas gavo dėl „Kalnapilio-Tauro grupės“ pastato Taikos alėjoje. 2005-ųjų balandžio 26-ąją 2000 litų pareigūnas paėmė savo tarnybiniame kabinete, dar 4000 litų gavo prie Centrinio pašto, automobilyje. Tokia suma įvertintos metalinės alaus daryklos konstrukcijos. Jas dažė verslininko vadovaujama įmonė. Po 1000 litų, pasak kaltinamojo akto, VPPI viršininkui buvo atseikėta už makaronų cechą J.Janonio gatvėje ir Beržų gatvėje atidarytą „Lutonės“ statybinių medžiagų parduotuvę. 3000 litų verslininkas įteikė už Lepšių kaime esančios A.Povilausko įmonės pastato „palaiminimą“. 1000

litų kyšiu VPPI viršininką „pamalonino“ bendrovės „Egivela“ darbuotojas, o 500 litų „dovanos“ viršininkas sulaukė iš Pramonės gatvėje įkurto Techninės apžiūros centro. Tyrimo metu PGT VPPI viršininko kabinete aptikta ir nemažai alkoholinių gėrimų.

Analogiški nusikaltimai buvo tiriami ne tik Panevėžyje, bet ir visoje Lietuvoje. STT pareigūnai pirminių tyrimų metu surinko duomenų, kad daug objektų Lietuvoje yra leista eksploatuoti pažeidžiant priešgaisrinės saugos normas.

STT buvo pradėti penki ikiteisminiai tyrimai įvairių Lietuvos miestų - Kauno, Klaipėdos, Panevėžio ir Šiaulių valdybose. Iš viso buvo sulauktyti šeši pareigūnai - Valstybinės priešgaisrinės priežiūros inspekcijos viršininkai ir jų pavaldiniai. Be jų, įtarimai dėl papirkimo pareikšti ir keturiems įvairių bendrovių vadovams. Nustatyta, kad kai kurie iš jų nusikalstamą veiką vykdė keliuose Lietuvos miestuose.

Bylos nagrinėjimo metu kaltinamasis PGT pareigūnas teigė, kad kyšius jis ėmė ne už tai, kad pasirašydavo darbų priėmimo aktus ir pripažindavo statinius tinkamais naudoti, o atlikdavo papildomus darbus. Būdamas Statybos darbų priėmimo valstybinės komisijos narys, jis važiuodavo į statybos objektus prieš jų priėmimą ir nurodydavo metalinių konstrukcijų priešgaisrinio dažymo darbų klaidas. Už tai, jo manymu, jam ir buvo duodami kyšiai. To daryti, kaip jis pats supranta, jis negalėjo [69].

Vilniuje įsikūrusi bendrovė „Ages Business Development Company“ nuo 2003 metų iki STT tyrimo pradžios Panevėžyje atliko ne vieną su statybomis susijusį darbą. Jos vadovas, norėdamas užtikrinti, kad valstybinė komisija priimtų darbą ir pasirašytų darbų priėmimo aktus, įvertinti, ar tinkamais dažais nudažytos metalinės konstrukcijos, kvietėsi į pagalbą PGT pareigūną. Pastarasis, apžiūrėjęs bendrovių „Schmitz Cargobull Baltic“, „Virgula“ „Kalnapilis“, „Lutonė“ ir kitose teritorijose statomus objektus, įvertindavo metalinių konstrukcijų ugniai atsparių darbų kokybę prieš atvykstant valstybinei komisijai priimti darbų.

Abu kaltinamieji prisipažino kalti ir labai apgailestavo, kad padarė nusikaltimą. Kadangi kyšininkavimais kaltinami nusikaltimą padarė pirmą kartą, jų advokatai siūlė pasigailėti ir neskirti griežtų bausmių.

2006 m. gruodžio 4 d. Panevėžio apylinkės teismas paskelbė, kokias bausmes skirti kyšininkavimu kaltinamiems buvusiam PGT Valstybinės priešgaisrinės priežiūros inspekcijos tarnybos pareigūnui ir bendrovės „Ages Business Development Company“ direktoriui. Kyšiu susigundęs buvęs ugniagesys negalės 2 metus dirbti valstybės tarnyboje. Be to, iš jo bus konfiskuotas turtas išieškant valstybės naudai 13500 litų - tokią sumą jis paėmė kyšių per dvejus metus nuo 2003 metų pabaigos iki 2005 metų pabaigos nesigėdinęs imti dar ir ne vieną butelį alkoholinių gėrimų dovanų.. Kyšio davėjui priteista sumokėti 5 tūkstančių litų bauda sumažinta iki 1250 litų š baudos išskaičiavus 3750 litų už suėmimą 15 parų [71].

Teisiamieji garsioje sistemingo kyšininkavimo byloje sulaukė teismo palankumo ir iš dalies išvengė griežtesnių bausmių, kurias jiems skirti siūlė prokurorai. Išnagrinėjus baudžiamąją bylą Panevėžio apygardos prokuratūros Organizuotų nusikaltimų ir korupcijos skyriaus prokuroras siūlė J.P VPPI pareigūnui 4 metus 6 mėnesius neleisti dirbti valstybės tarnyboje, verslininkui - 16 tūkstančių litų baudą. Pasibaigus teismo posėdžiui, nuteistieji už kyšininkavimą nesiteikė atsakyti dėl jų ketinimo apskųsti teismo sprendimą.

Pradėjus aiškėti galimiems korupcijos pasireiškimams priešgaisrinės apsaugos sistemoje, jau 2006 m. pradžioje STT atliko visos VPPI prie Priešgaisrinės apsaugos ir gelbėjimo departamento prie Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministerijos (toliau - PAGD) veiklos antikorupcinę analizę. Ją atliekant, daug dėmesio buvo skirta VPPI pareigūnų veiklos inspektuojant eksploatuojamų statinių priešgaisrinę būklę ir vykdant statybos priežiūrą tyrimui. STT pareigūnų nuomone, viena iš didžiausių sistemos problemų buvo skirtingų sričių funkcijų priskyrimas tiems patiems VPPI pareigūnams. Neretai pasitaikydavo, kad tas pats asmuo prižiūrėdavo objekto statybą, vėliau inspektuodavo to paties jau eksploatuojamo statinio priešgaisrinę būklę ir gaisro atveju atlikdavo ikiteisminį tyrimą. Atsižvelgiant į analizės rezultatus PAGD vadovams buvo pasiūlyta atskirti minėtas tris funkcijas, jas deleguojant skirtingiems padaliniais, nes tai sumažintų korupcijos pasireiškimo tikimybę. PAGD vadovai atsižvelgė į šį ir kitus STT pasiūlymus ir ėmėsi atitinkamų reformų.

Apibendrinant išanalizuotas interesų konfliktų teisinės bei etinės valdymo galimybes Lietuvos viešajame sektoriuje bei atliktą interesų konfliktų esamo teisinio ir etinio reglamentavimo įvertinimą šiame sektoriuje pasirinktų interesų konfliktų atvejų analizės pagrindu, galima būtų padaryti išvada, kad dabartinė interesų konfliktų sprendimo procesą reglamentuojanti teisinė bazė nėra labai efektyvi Lietuvos viešajame sektoriuje. Egzistuoja nemažai prieštaraujančių ir probleminių šios bazės sričių dėl formulavimo aiškumo, konkretumo ir kokybiškumo, kurios neužtikrina tinkamo ir vienareikšmiško reikalavimų interpretavimo bei vykdymo, sukelia pasitaikančių interesų konfliktų sprendimo sunkumus gyvenimo praktikoje, o tai, be abejo, negailestingai sumažina apibrėžtų interesų konfliktų valdymo priemonių efektyvumą ir apriboja galimybes konstruktyviai ir sėkmingai spręsti tariamus, esamus bei potencialius interesų konfliktus Lietuvos viešajame sektoriuje.

Tyrimo pradžioje iškelta hipotezė, kad gyvenimo praktika rodo pasitaikančių interesų konfliktų esamo teisinio ir etinio reglamentavimo nepakankamumą ir neefektyvumą Lietuvos viešajame sektoriuje pilnai pasitvirtino tyrimo metu.

IŠVADOS

1. Dabartinė interesų konfliktų valdymo procesą reglamentuojanti teisinė bazė palieka galimybių atrankos į valstybės tarnautojo pareigas pagal profesionalumą subjektyvumui atsirasti, demonstruojant profesinės etikos menkavertiškumą valstybės tarnyboje (pvz. galimybė įstaigos vadovui nustatyti specialiuosius reikalavimus suinteresuotai priimant į darbą konkretų žmogų).

2. Dabartinėmis greito technologijų vystymosi sąlygomis visų sričių specialistams keliami vis didesni etiniai reikalavimai. Lietuvos teisės aktuose ir etikos kodeksuose yra paminėta daug terminų, laikytinų etikos kategorijomis (pvz. teisingumo, atsakomybės, lygybės, pagarbos, sąžiningumo, nešališkumo kategorijos), tačiau jos yra labai bendros ir neapibrėžtos, išreiškia tik nuostatas ir lūkesčius. Nei Lietuvos etikos priežiūros institucijos, nei tuo labiau vadovai ar atsakingi asmenys negali tinkamai įvertinti valstybės tarnybos kokybę, nes jiems trūksta vertinimo kriterijų patikimumo ir pagrindimo, vertybinių kategorijų nedviprasmiškumo ir aiškumo.

3. Etika nėra vien ketinimo, sprendimo arba poelgio įvertinimas pagal jo pasekmes. Etika taip pat yra švietimas ir prevencija. Profesinė etika įtvirtina ir ugdo teisingą, atsakingą bei sąžiningą specialistų požiūrį į darbą, derina visuomeninius ir asmeninius interesus reguliuojant jų tarpusavio santykius darbe. Tačiau Lietuvos valstybės tarnautojų švietimas etikos tema yra fragmentiškas ir paviršutiniškas.

4. Verslininkų ir tarptautinių ekspertų apklausomis remiantis išvestas rodiklis palieka Lietuvą tarp šalių, kurios susiduria su rimtomis korupcijos problemomis, kai dėl privačių interesų sukompromituojamas tarnybinių pareigų atlikimas. Jau trys metus iš eilės (2005 – 2007 metais) Lietuvai trūksta 0,2 balo iki 5 balų ribos, už kurios rikiuojasi mažai korumpuotos šalys.

5. Operatyvinę veiklą reglamentuojantys įstatymai neužtikrina apsaugos nuo savivalės ir piktnaudžiavimo, nes nėra pakankamai detalizuoti konkrečioms atvejams. Daug operatyvinių tebemano, kad siekiant atskleisti nusikaltimus tikslas pateisina visas priemones net nekaltų asmenų teisių pažeidimo sąskaita. Suteikiama absoliuti techninė galimybė teisėsaugos institucijoms kontroliuoti perduodamos informacijos turinį sudaro prielaidas operatyvinės veiklos subjektui ar ikiteisminio tyrimo įstaigai piktnaudžiauti suteikiama teise kištis į privatų gyvenimą. Abejonių kelia galimybė pavišinti ikiteisminio tyrimo duomenis, nes lieka neaišku, kokiais atvejais ir kokių teisėtų tikslų siekiant toks pavišinimas yra įmanomas. Nėra aiškai apibrėžtos aplinkybės ir situacijos, kai leidžiama klausytis ir viešinti privačius telefoninius pokalbius.

6. Lietuvos valstybė nepakankamai veiksmingai garantuoja žmogaus teisę į privataus gyvenimo neliečiamumą, kai tvarkomi asmens duomenys. Tai trukdo užtikrinti viešųjų ir privačių interesų tenkinimo pusiausvyrą. Asmens duomenų tvarkymas ir panaudojimas nėra detalai bei efektyviai reglamentuotas įstatymu, profesionalumu ir atsakomybe. Nėra tinkamai reglamentuota bei detalizuota duomenų saugumo kontrolė elektroninėje erdvėje. Didelį susirūpinimą kelia iš interneto naudojimo kylanti grėsmė asmenų privaciam gyvenimui, kai neteisėtai renkama informacija kaupiant naršymo internete duomenis. Pasitaiko atvejų, kai

elektroninio pašto paslaugas teikiančių bendrovių darbuotojai neteisėtai kontroliuoja privačių asmenų susirašinėjamą elektroniniu paštu. Lietuvoje paplito sunkiai pateisinamas asmens kodų naudojimas ir pavišinimas be pagrįstos priežasties.

7. Kasmėt didėjantis žmonių aktyvumas ir rūpinimasis savo asmens duomenimis bei priešinimas neteisėtam ir nepagrįstam duomenų paviešinimui pakelia duomenų apsaugos lygį Lietuvoje, gerina duomenų tvarkymo principų taikymą ir sukuria saugumo bei pasitikėjimo aplinką.

8. Lietuvos visuomenės informavimo priemonių atstovai paniškai ir priešišškai reaguoja į visas visuomenės informavimo sferą reglamentuojančių įstatymų pataisas, dažnai pačios piktnaudžiauja savo teisėmis ir nepagrįstai skverbiasi į privatų žmonių gyvenimą. Viešai paskleistos informacijos turinys dažnai tampa konflikto tarp saviraiškos laisvės ir kitų žmogaus teisių objektu. Lietuvos teisinė bazė nustato, kad informuojant apie privatų asmenį pirmenybė turi būti teikiama privataus gyvenimo apsaugai, o apie viešąjį asmenį - visuomenės (viešajam) interesui, tačiau teisėto visuomenės (viešojo) intereso paieška dažnai virsta nemaža dilema. Lietuvos teisinė sistema ir praktinė valdžios veikla neužtikrina konstitucinio draudimo persekioti už kritiką.

9. Po „Sodros“ centrinės duomenų bazės vagystės incidento Valstybinį socialinio draudimo fondą administruojančioje organizacijoje buvo atliktas centrinės duomenų bazės infrastruktūros atnaujinimas bei išplėtimas, siekiant sustiprinti duomenų bazėje sukauptos informacijos saugumo ir konfidencialumo užtikrinimą bei ateityje išvengti potencialaus interesų konflikto dėl konfidencialios informacijos pasinaudojimo asmeniniais interesais.

10. Kilus interesų konfliktui dėl neteisėto brandos egzamino užduočių paviešinimo (slaptos informacijos nutekėjimo atvejis), paaiškėjo, kad Lietuvos dabartinėje teisinėje bazėje nenumatyta bausmė už tokią nusikalstamą veiką. Vyriausybė ir Seimas pritarė Švietimo ir mokslo ministerijos pateiktam Valstybės ir tarnybos paslapčių įstatymo pakeitimo projektui, kuriuo siekiama brandos egzaminų užduotis įtraukti į įslaptinamos informacijos kategorijų sąrašą, įslaptinant jas kaip tarnybos paslaptį, bei sugriežtinti brandos egzaminų užduočių teisinę apsaugą. Buvo parengtas Baudžiamojo kodekso papildymo projektas, kuriame numatyta baudžiamoji atsakomybė tiek asmenims, kurie neteisėtai atskleidė jiems patikėtą informaciją apie brandos egzamino užduotis, tiek ir asmenims, tokią informaciją pagrobusiems bei paskleidusiems. Šiuo projektu siekiama užtikrinti objektyvų brandos egzaminus laikančių asmenų mokymosi pasiekimų vertinimą, sugriežtinti atsakomybę už informacijos apie brandos egzaminų užduotis neteisėtą atskleidimą.

11. Rezonansinio atgarsio sulaukusi skandalinga byla dėl Priešgaisrinės gelbėjimo tarnybos pareigūno sistemingo kyšininkavimo leidžiant eksploatuoti netinkamus priešgaisrinės saugos atžvilgiu statinius atskleidė tinkamo valstybinės priešgaisrinės priežiūros vykdymo, pažeidimų atskleidimo, tyrimo, prevencijos ir kontrolės užtikrinimo trapumą ir pažeidžiamumą, kas sukelia akivaizdžias prielaidas korumpuotai veiklai - prekiavimui įtaka bei kyšių priėmimui/teikimui atsirasti.

REKOMENDACIJOS

1. Siekiant užtikrinti potencialių valstybės tarnautojų lygiatesiškumą, profesinį meistriškumą ir dorumą, būtina didinti specialiuosius reikalavimus valstybės tarnautojų pareigybėms nustatančių teisės aktų skaičių.

2. Autoritetingam etinio pobūdžio problemų sprendimui užtikrinti būtina priimti teisės aktų pataisas, kurios tiksliau apibrėžtų vertybines kategorijas, taikomas teisės aktuose. Tais atvejais kai vertybinės kategorijos dėl savo prigimties yra sunkiai apibrėžiamos reikia priimti etikos kodeksus, kuriuose būtų išdėstomas platesnis šių kategorijų paaiškinimas, jų taikymo nuostatos ir sektini pavyzdžiai. Priėmus ir įgyvendinus Tarnybinės etikos kodekso projektą, bus vieningai visiems valstybės tarnautojams nustatyti elgesio etikos principai, elgesio reikalavimai, atsakomybė už veiklos etikos pažeidimus, veiklos etikos reikalavimų laikymosi kontrolė ir priežiūra. Toks etikos kodeksas lygiagrečiai su teisine baze veiks kaip priemonė prieš korupciją, piktnaudžiavimą tarnybine padėtimi.

3. Siekiant išvengti nesąžiningo elgesio, abejingumo ir aplaidumo valstybės tarnyboje, būtina organizuoti tinkamą valstybės tarnautojų dorinį švietimą ir auklėjimą, kad jie išsiugdytų profesinę sąžinę, pareigą, atsakomybę bei garbę, sugebėtų į savo veiklą žiūrėti kaip į svarbią savo saviraiškos sritį, įgytų profesionalo brandumą ir pasirengimą imtis atsakomybės už savo veiklos rezultatus.

4. Kaip kovos su korupcija priemonė Lietuvoje galėtų būti rimta antikorupcinė programa, sukurta remiantis korupcijos lygio savivaldybėje išmatavimo rezultatais. Šios programos konkrečios priemonės galėtų būti detaliųjų planų svarstymų perkėlimas į internetą, kad kiekvienas gyventojas galėtų susipažinti su detaliaisiais planais, bei sociologinių tyrimų dėl korupcijos savivaldybėse atlikimas.

5. Operatyvinę veiklą reglamentuojančius įstatymus reikėtų detalizuoti ir aiškiau aprašyti tam, kad jie būtų kiekvienam nesunkiai suprantami, nedviprasmiškai įvertinami ir tinkamai pritaikomi. Į išlaptintos informacijos bei duomenų apie žmogaus privatų gyvenimą nutekinimą turėtų nedelsdami ir veiksmingai reaguoti ikiteisminio tyrimo institucijos: kelti baudžiamąsias bylas, taikyti griežtą atsakomybę už pažeidimus. Įstatymai turi numatyti konkrečius ikiteisminio tyrimo duomenų galimo paviešinimo atvejus ir apribojimus prokurorui, nes, kaip rodo praktika, galimybė paviešinti šiuos duomenis gali būti panaudota politiniais arba kitais su nusikaltimų tyrimu nesusijusiais tikslais. Ypač konkrečiai turi būti apibrėžtos kategorijos žmonių, kurių pokalbių galima klausytis bei kas yra įgaliotas jų klausytis; aplinkybės, dėl kurių galima klausytis; informacijos, kurią galima įrašyti, pobūdis; klausymosi trukmė; kas ir kaip gali naudotis surinkta informacija bei kokiais atvejais ją galima viešinti.

6. Siekiant užtikrinti veiksmingą asmens duomenų apsaugą, didelis vaidmuo tenka Valstybinei duomenų apsaugos inspekcijai. Ji turėtų griežčiau kontroliuoti duomenų saugumo užtikrinimą elektroniniuose ryšiuose. Turi būti sugriežtinta atsakomybė už duomenų saugumo pažeidimus, kad ji atitiktų kylančias grėsmes privataus gyvenimo neliečiamumui kaupiant ir tvarkant duomenis elektroniniais ryšiais. Elektroninių ryšių paslaugų teikėjai turėtų kurti ir savo

veikloje taikyti elgesio kodeksus, numatančius kovos su nelauktu komerciniu paštu priemones. Darbdaviai turi aiškiai nustatyti naudojimosi internetu sąlygas, aiškiai įvardijant nepageidautinos informacijos kriterijus. Reikalingas detalesnis reglamentavimas įstatyme ir elektroninio pašto paslaugų teikėjų vidiniuose norminiuose dokumentuose, kuris užkirstų kelią suinteresuotiems darbuotojams prieiti prie vartotojų elektroninio pašto turinio piknaudžiaujant kontrole. Lietuvos teisės aktai turi numatyti proporcingumo principą - pasaulyje priimtą modernų standartą, vadinamąją „atskleidimo autentifikavimo ribose” taisyklę: prireikus patvirtinti tam tikro asmens tapatumą, privaloma atskleisti minimalų būtiną privačių asmens duomenų kiekį.

7. Ne tik tinkamai reglamentuoti valstybės ir priežiūros institucijos veiksmai asmens duomenų apsaugos srityje, bet ir kiekvieno žmogaus aktyvaus rūpinimosi savo neliečiamo privatumo ribomis išlaikymas bei stiprinimas padėtų užtikrinti viešųjų ir privačių interesų tenkinimo pusiausvyros įgyvendinimą Lietuvos viešajame sektoriuje.

8. Lietuvos visuomenės informavimo priemonių atstovai turėtų teikti žmonėms daugiau informacijos apie teisę į privataus gyvenimo neliečiamumą bei jos apsaugos galimybes demonstruojant savo pavyzdžiu pagarbą kiekvienam individui ir nepiktnaudžiavimą savo padėtimi bei teisėmis. Naudojimosi saviraiškos laisve apribojimai turi būti ne tik aiškūs įtvirtinti įstatyme, bet ir pateisinami teisėtu visuomenės interesu. Seimas turėtų priimti Baudžiamojo kodekso pataisą, įgyvendinančią konstitucinį draudimą persekioti už kritiką, kad valstybės pareigūnai nebandytų traukti savo kritikus ne tik civilinėn, bet ir baudžiamojon atsakomybėn.

9. Turi būti sukurta kompleksinė asmens duomenų apsaugos sistema, parengta ir patobulinta teisinė bazė, paskirta informacinę saugumą valstybėje koordinuosianti institucija. Be to, būtina nustatyti reikalavimus arba patikimumo kriterijus privatiems juridiniams asmenims, norintiems kurti ir prižiūrėti valstybines informacines sistemas, reguliariai atlikti informacinės saugos auditus, numatyti adekvačias bausmes už duomenų pavogimą bei neteisėtą platinimą.

10. Būtina griežtai kontroliuoti patvirtinto Valstybės ir tarnybos paslapčių įstatymo pakeitimo projekto bei Baudžiamojo kodekso papildymo projekto įgyvendinimą, siekiant užtikrinti brandos egzaminus laikančiųjų asmenų lygias teises sąžiningai atlikti jiems pateiktas užduotis bei gauti objektyvų atliktų darbų įvertinimą, taip pat sugriežtinti asmenų, atsakingų už brandos egzaminų organizavimą ir vykdymą, atsakomybę, numatyti griežtesnę atsakomybę tiems, kurie pažeistų tarnybinę paslaptį.

11. Atitinkamų įstatymų pagalba būtina sugriežtinti bausmes už netinkamą valstybinės priešgaisrinės priežiūros vykdymą, pažeidimų neatskleidimą, jų netinkamą tyrimą, prevenciją ir kontrolę pripažįstant statinius tinkamais naudoti, kas sumažintų korupcijos pasireiškimo tikimybę.

LITERATŪROS SĄRAŠAS

Teisinė literatūra

1. *Lietuvos Respublikos administracinių bylų teisenos įstatymas*. 1999-01-14, Nr. VIII-1029. Valstybės žinios, Nr. 13-308, 1999.
2. *Lietuvos Respublikos asmens duomenų teisinės apsaugos įstatymas*. 1996-06-11, Nr. I-1374. Valstybės žinios, Nr. I-1374, 2004.
3. *Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso patvirtinimo, įsigaliojimo ir įgyvendinimo įstatymas*. 2002-03-14, Nr. IX-785. Valstybės žinios Nr. 37-1341, 2002.
4. Lietuvos Respublikos įstatymas dėl Lietuvos Respublikos administracinių teisės pažeidimų kodekso pakeitimo ir papildymo. 199-05-26, Nr. I-2589.
5. *Lietuvos Respublikos elektroninių ryšių įstatymas*. 2004-04-15, Nr. IX-2135. Valstybės žinios, Nr. 69-2382, 2004.
6. *Lietuvos Respublikos korupcijos prevencijos įstatymas*. 2002-05-28, Nr. IX-904. Valstybės žinios, Nr. 38-1728, 2003.
7. *Lietuvos Respublikos lobistinės veiklos įstatymo pakeitimo įstatymas*. 2003-03-20, Nr. IX-1385. Valstybės žinios, Nr. 43-1488, 2001.
8. *Lietuvos Respublikos operatyvinės veiklos įstatymas*. 2002-06-20, Nr. IX-965. Valstybės žinios, Nr. 65-2633, 2002.
9. *Lietuvos Respublikos teismų įstatymas*. 1994-05-31, Nr. I-480 Valstybės žinios, Nr. 46-851, 1994.
10. *Lietuvos Respublikos telekomunikacijų įstatymas*. 1998-06-09, Nr. VIII-774. Valstybės žinios Nr. 56-1548, 1998.
11. *Lietuvos Respublikos 2007 metų valstybės biudžeto ir savivaldybių biudžetų finansinių rodiklių patvirtinimo įstatymas*. 2006-12-07, Nr. X-963. Valstybės žinios Nr. 138-5267, 2006.
12. *Lietuvos Respublikos valstybės ir tarnybos paslapčių įstatymas*. 1999-11-25, Nr. VIII-1443. Valstybės žinios, Nr. 4-29, 2004.
13. *Lietuvos Respublikos valstybės tarnybos įstatymas*. 2005-12-22, Nr. VIII-1316. Valstybės žinios, Nr. 4-97, 2006.
14. *Lietuvos Respublikos viešojo administravimo įstatymas*. 2006-06-27, Nr. X-736. Valstybės žinios, Nr. 77-2975, 2006.
15. *Lietuvos Respublikos viešųjų ir privačių interesų derinimo valstybinėje tarnyboje įstatymo pakeitimo įstatymas*. 2000-02-17, Nr. VIII-1562. Valstybės žinios, Nr. 18-431, 2000.
16. *Lietuvos Respublikos visuomenės informavimo įstatymas*. 1996-07-02, Nr. I-1418. Valstybės žinios Nr. 75-2272, 2000.

17. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2002 m. birželio 24 d. nutarimas Nr.968 „Dėl valstybės tarnautojų etikos taisyklių patvirtinimo“. Valstybės žinios, Nr. 65. 2002.
18. Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija, 1950-11-04. Valstybės žinios, Nr. 40-987, 1995.
19. Europos Parlamento ir Tarybos Direktyva (95/46/EB) dėl asmenų apsaugos tvarkant asmens duomenis ir dėl laisvo tokių duomenų judėjimo, 1995-10-24.
20. Europos Parlamento ir Tarybos Direktyva 2002/58/EB dėl asmens duomenų tvarkymo ir privatumo apsaugos elektroninių ryšių sektoriuje (Direktyva dėl privatumo ir elektroninių ryšių), 2002-07-12.
21. Konvencija dėl asmenų apsaugos ryšium su asmens duomenų automatizuotu tvarkymu (ETS Nr. 108), Strasburas, 1981-01-28.
22. Vyriausiosios tarnybinės etikos komisijos 2000-ųjų metų veiklos ataskaita seimui, patvirtinta 2001 05 10 VTEK sprendimu Nr. 14.

Mokslinė literatūra

23. Bishop, P & Preston, N. *Local Government, Public Enterprise and Ethics*. The Federation Press, Sydney, 2000.
24. Bruce, W. *Codes of Ethics and Codes of Conduct*. Public Integrity Annual, No1, 1996, p. 13-22.
25. Carson, T. *Conflicts of Interest*. Journal of Business Ethics, vol. 13, 1994, p. 387–404.
26. Cooper, T. *The Responsible Administrator. An Approach to Ethics for the Administrative Role*. San Francisco Jossey-Bass Publisher, 1990.
27. Davis, M., Stark, A. *Conflict of Interest in the Professions*. 2001, ISBN 0-19-512863-X.
28. *Elgesio rekomendacijos*, Vilnius, 2006.
29. Kernaghan, K & Langford, J.W. *The Responsible Public Servant*, Institute for Research on Public Policy: Institute of Public Administration of Canada, Halifax, 1990.
30. Langford, J. *Conflict of Interest: What the Hell Is It?*, Optimum, vol. 22, No 1, Canberra, 1991, p. 28–33.
31. Longstaff, S. *Understanding the Nature of Conflict of Interest*. St James Ethics Centre, Sydney, 1995.
32. *Managing Conflicts of Interest in the Public Sector: A Toolkit*, Independent Commission against Corruption and the Crime and Misconduct Commission, November 2004.
33. *Managing Conflict of Interest in the Public Service: OECD Guidelines and Country Experiences*, ISBN 92-64-10489-5.

34. Martin, J. *Introduction. The Public Service as a Profession – Where Does Duty Lie? Public Service and the Public servant – Essays by John Martin*, State Services Commission, New Zealand, Wellington, 1993.
35. Palidauskaitė, J. *Elgesio kodeksai: naujos teorinės paradigmos ir praktiniai įgyvendinimo aspektai*. Viešoji politika ir administravimas, Nr.6, 2003, p. 55-64.
36. Palidauskaitė, J. *Interesų konflikto vadyba: nuo teorinio ir teisinio draudimo link praktinio realizavimo galimybių*. Organizacijų vadyba: Sisteminiai tyrimai, Kaunas: Vytauto Didžiojo Universitetas, Nr. 33, 2005, p. 125-137.
37. Palidauskaitė, J. *Valstybės tarnautojų pareigos ir teisės Estijoje, Latvijoje ir Lietuvoje*. Viešoji politika ir administravimas, Nr. 16, 2006, p. 16-26.
38. Sherman, T. *Public Sector Ethics – Prospects and Challenges*, Preston N and Sampford, C (sud.) *Public Sector Ethics – Finding and Implementing Values*, Sidney: Federation Press, 1998,
39. Tuleikienė, L., Česnulevičienė B., Kvietkus A. *Lietuvos Respublikos valstybės tarnybos įstatymas praktikoje*. Vilnius: Ekonomikos mokymo centras, 2003.
40. Turcey, V. *The Role of the Civil Service in a Democratic Society – the French Experience*. In: *Ethics in Civil Service*. Warsaw: National School of Public Administration, 1996, p. 39-47.
41. Vaišvila, A. *Teisinės valstybės koncepcija Lietuvoje*. Vilnius: Litimo, 2000, p. 308-311.
42. Werhane, P & Doering, J. *Conflict of Interest and Conflict of Commitment*, *Professional Ethics*, vol 4, No. 3 & 4, 1996, p. 47–81.

Žodynai ir enciklopedijos

43. *Dictionary of Business Terms*, 3rd edition, by Jack P. Friedman, published by Barron's Educational Series, Inc.
44. *Charitable Conflicts of Interest*, *Journal of Business Ethics* 39:1-2, 67-74, August 2002. (p.68).
45. *International Encyclopedia of Social Sciences*, Editor D. Siles. The Macmillan Company and the Free Press, New York, Collier – Macmillan Publishers, London, Volume 3, 1972.
46. *Lexicon of Terms and Concepts in Public Administration*, *Public Policy and Political Science*, 1994.
47. *Politinės minties enciklopedija*, atsakingasis redaktorius Daiva Miller, ALK Mintis, 1998. Vertimas į lietuvių kalbą – A. Degutis, E. Macevičiūtė, 2005.
48. *The Lectric Law Library's Legal Lexicon*.
49. *The New Dictionary of Cultural Literacy*, edited by James Trefil, Joseph F. Kett, and E. D. Hirsch, published by Houghton Mifflin Company, "Business and Economics".

50. *Visuotinė lietuvių enciklopedija*, Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, Vilnius, 2006.
51. *West's Encyclopedia of American Law*, published by Thomson Gale.

Internetinės nuorodos

52. „Transparency International“ Lietuvos skyrius. „Korupcijos apraiškos šalies mastu atrinktose apskrityse ir jose esančiose savivaldybėse 2004m“ http://www.transparency.lt/new/index.php?option=com_content&task=view&id=10731&Itemid=9; prisijungimo laikas: 2007-05-10.
53. „Transparency International“ Lietuvos skyrius. „Transparency International“ Korupcijos suvokimo indeksas 2007“ http://www.transparency.lt/new/images/cpi2007_info.pdf; prisijungimo laikas: 2007-10-25.
54. „Ekskomisarų biuro“ projektas, skirtas verslo saugumui užtikrinti www.esecurity.lt; prisijungimo laikas: 2007-07-05.
55. Lietuvos Respublikos Specialiųjų tyrimų tarnyba. Naujienos. http://www.stt.lt/?lang=lt&menu_id=0&sub_id=0&tema=daugiau_naujienu; prisijungimo laikas: 2007-08-20.
56. DELFI portalas. „Vilniaus valdžia aiškinsis, kiek ji korumpuota“ <http://www.delfi.lt/archive/article.php?id=14732423>; prisijungimo laikas: 2007-09-15.
57. DELFI portalas. „Kova su korupcija Lietuvoje - be rezultatų“ <http://www.delfi.lt/archive/article.php?id=11137737>; prisijungimo laikas: 2007-09-15.
58. Balsas.lt portalas. „Kodėl iš „Sodros“ buvo vagiami Lietuvos piliečių ir įmonių duomenys?“ <http://www.balsas.lt/naujiena/40188>; prisijungimo laikas: 2007-10-10.
59. DELFI portalas. „Prekybos „Sodros“ duomenimis pėdsakai veda į „Sodros“ duomenų bazes aptarnavusią bendrovę“ <http://www.delfi.lt/archive/article.php?id=6577994>; prisijungimo laikas: 2007-10-12.
60. Veidas portalas. „Duomenų prekeiviams Lietuvoje užtikrintos palankios sąlygos“ <http://www.veidas.lt/lt/leidinys.nrfull/42847064eea52?veidas=fbcd>; prisijungimo laikas: 2007-10-13.
61. BizNews.lt portalas. „„SoDra“ investavo į duomenų bazės plėtrą ir saugumą“ <http://www.biznews.lt/index.php?psl=naujiena&id=4151>; prisijungimo laikas: 2007-10-12.
62. Klaipėdos portalas. 2005-05-12, Straipsnio numeris: 1115833742 „Asmens duomenys Lietuvoje saugomi nepakankamai“ <http://www.klaipeda.daily.lt/temp.php?data=2005-05-12&id=1115833742>; prisijungimo laikas: 2007-10-12.
63. DELFI portalas. „R.Motuzas: kas išplatino egzaminų užduotis, aiškinsis STT“ <http://www.delfi.lt/archive/article.php?id=9644369>; prisijungimo laikas: 2007-10-15.

64. DELFI portalas. „Ekspertai: mokiniai galėtų apskusti ministro įsakymą“ <http://www.delfi.lt/archive/article.php?id=9720838>; prisijungimo laikas: 2007-10-15.
65. DELFI portalas. „Ministerija siūlo įtraukti brandos egzamino užduotis į išlaptinamos informacijos kategorijų sąrašą“ <http://www.delfi.lt/archive/article.php?id=12244026>; 2007-10-15.
66. DELFI portalas. „Už egzaminų užduočių atskleidimą siūloma įteisinti baudžiamąją atsakomybę“ <http://www.delfi.lt/archive/article.php?id=13316293>; 2007-10-15.
67. Ex Jure teisinė informacija. Naujienų archyvas. Naujienos iš Lietuvos http://www.exjure.com/lt/index.php?option=com_content&task=category§ionid=1&id=1&Itemid=2; prisijungimo laikas: 2007-10-05.
68. Ex Jure teisinė informacija. „Egzaminų korupcijos byla keliauja į vyriausiąjį administracinį teismą“ http://www.exjure.com/lt/index.php?option=com_content&task=view&id=117&Itemid=2; prisijungimo laikas: 2007-10-16.
69. DELFI portalas. „Kyšininkavimu kaltinamas ugniagesys pripažino kaltę“ <http://www.delfi.lt/archive/article.php?id=11374264>; prisijungimo laikas: 2007-10-17.
70. lrytas.lt portalas. „Teismui - korupcijos priešgaisrinės priežiūros inspekcijoje byla“ <http://www.lrytas.lt/?id=11595413381157857443&view=4&p=1>; prisijungimo laikas: 2007-10-17.
71. Panevėžio balsas. „Kyšininkavimu kaltinamas ugniagesys prisipažino kaltas“ http://www.paneveziobalsas.lt/index.php?option=com_content&task=view&id=3991&Itemid=51; prisijungimo laikas: 2007-10-17.
72. The Independent Commission Against Corruption <http://www.icac.nsw.gov.au>; prisijungimo laikas: 2007-02-15.
73. Crime and Misconduct Commission: Misconduct Prevention Best Practice Advice Portal – Conflicts of Interest http://www.cmc.qld.gov.au/MPAP_CONFLICTS.html; prisijungimo laikas: 2007-03-20.
74. Organisation for Economic Cooperation and Development (OECD) <http://www.oecd.org/dataoecd/13/22/2957360.pdf>; prisijungimo laikas: 2006-04-05.

INTERESŲ KONFLIKTŲ VALDYMAS LIETUVOS VIEŠAJAME SEKTORIUJE: TEISINĖS IR ETINĖS PROBLEMOS

SANTRAUKA

Reikšminiai žodžiai: interesų konfliktų sprendimo procesas; interesų konfliktų identifikavimas, valdymas ir kontrolė; Lietuvos viešasis sektorius; valstybės tarnyba; teisinis ir etinis reglamentavimas; teisinė bazė.

Magistro baigiamajame darbe analizuojamas interesų konfliktų sprendimo procesas Lietuvos viešajame sektoriuje, išryškinant šios problemos teisinius bei etinius valdymo aspektus, praktines interesų konfliktų sprendimo galimybes. Tyrimo objektas – interesų konfliktų valdymas viešajame sektoriuje. Tyrimo tikslas – pasirinktų interesų konfliktų atvejų pagrindu išanalizuoti interesų konfliktų valdymo galimybes Lietuvos viešajame sektoriuje išryškinant jo teises ir etines problemas bei įvertinti esamą teisinį ir etinį reglamentavimą šiame sektoriuje. Iškeltam darbo tikslui ir uždaviniams įgyvendinti buvo naudojami teisinės ir mokslinės literatūros analizės bei lyginamosios analizės metodai. Tyrimo pradžioje iškelta hipotezė, kad gyvenimo praktika rodo pasitaikančių interesų konfliktų esamo teisinio ir etinio reglamentavimo nepakankamumą ir neefektyvumą Lietuvos viešajame sektoriuje pilnai pasitvirtino tyrimo metu.

Dėstomojoje darbo dalyje pateikiama interesų konflikto samprata teisiniu ir moksliniu atžvilgiu, apžvelgiamas pats interesų konfliktų sprendimo procesas, jo tikslai bei priežastys, dalyviai bei jų funkcijos, interesų konfliktų valdymo strategijos bei jų kontrolė. Remiantis atlikta interesų konfliktų sprendimo procesą nagrinėjančios mokslinės literatūros bei šį procesą reglamentuojančių dokumentų analize įvertinamas interesų konfliktų esamas teisinis ir etinis reglamentavimas Lietuvos viešajame sektoriuje. Nagrinėjant šio valdymo problemas žmogaus teisės į privataus gyvenimo neliečiamumą užtikrinimo analizės pagrindu - tiriant operatyvinės veiklos priemonių, ypač telefono pokalbių klausymosi ir pavišimo, taikymo kontrolės, asmens duomenų rinkimo, tvarkymo ir panaudojimo apsaugos, bei kovos su nepagarba žmonių privatumui žiniasklaidoje galimybes - siekiama įvertinti, kaip Lietuvos viešajame sektoriuje užtikrinama viešųjų ir privačių interesų tenkinimo pusiausvyrą.

Tiriamojame dalyje akcentuojamos praktinės interesų konfliktų sprendimo įgyvendinimo galybės pasirinktų interesų konfliktų atvejų analizės pagrindu tiriant Valstybinio socialinio draudimo fondo „Sodra“ centrinės asmens duomenų bazės vagystės bylą, kaip konfidencialios informacijos pasinaudojimo atvejį, Lietuvių gimtosios kalbos valstybinio brandos egzamino (testo) užduočių pavišimo iki egzamino pradžios bylą, kaip slaptos informacijos nutekimo atvejį ir Priešgaisrinės gelbėjimo tarnybos pareigūno sistemingą kyšininkavimą leidžiant eksploatuoti netinkamus priešgaisrinės saugos atžvilgiu statinius, kaip prekyvimo įtaka bei kyšių priėmimo/teikimo atvejį.

Darbo pabaigoje buvo prieita išvados, kad dabartinė interesų konfliktų sprendimo procesą reglamentuojanti teisinė ir etinė bazė nėra pakankamai efektyvi Lietuvos viešajame sektoriuje. Egzistuoja nemažai prieštaraujančių ir probleminių šios bazės sričių dėl formulavimo aiškumo, konkretumo ir kokybiškumo, kurios neužtikrina tinkamo ir vienareikšmiško reikalavimų interpretavimo bei vykdymo, sukelia pasitaikančių interesų konfliktų sprendimo sunkumus gyvenimo praktikoje.

MANAGING CONFLICTS OF INTEREST IN THE PUBLIC SECTOR OF LITHUANIA: LEGAL AND ETHICAL PROBLEMS

SUMMARY

Key words: process of managing the conflicts of interest; identification, control and monitoring of conflicts of interest; public sector of Lithuania; public service; legal and ethical regulation; legal basis.

The master's thesis analyses the process managing the conflicts of interest in the public sector of Lithuania, focusing on legal and ethical aspects of this issue control, practical possibilities solving the conflicts of interest. The object of the thesis is management of conflicts of interest in the public sector. The objective of the thesis is to analyse the control of conflicts of interest in the public sector of Lithuania focusing on its legal and ethical problems as well as evaluate the current legal and ethical regulation in this sector on the basis of selected cases representing the conflicts of interest. To achieve the defined objective and tasks of the thesis, the analysis of legal and scientific literature and comparative analysis have been used as the main methods of the research. The hypothesis defined in the beginning of the research assuming that life practice demonstrates the insufficiency and inefficiency of current legal and ethical regulation of conflicts of interest in the public sector of Lithuania has appeared to be completely confirmed during the research.

The basic part of the thesis provides the concept of conflict of interest with respect to legal and scientific aspect, reviews the process managing the conflicts of interest, its objectives and causes, participants and their functions, conflicts of interest control strategies and their monitoring. Based on the analysis of the scientific literature, which describes the process managing the conflicts of interest, and the legal documents, which regulate this process, the current legal and ethical regulation of conflicts of interest in the public sector of Lithuania is evaluated. Analysing the problems of this regulation through the analysis of ensuring the human right for private life inviolability - exploring the possibilities related to the control of applying operational activity means, especially listening and giving publicity to telephone conversations, the protection of personal data collection, management and usage, the fight with disrespect to personal privacy in the media - the way the balance between the satisfaction of public and private interests is ensured in the public sector of Lithuania is being evaluated.

The research part considers the practical possibilities implementing management of conflicts of interest based on the selected cases representing the conflicts of interest, analysing the thievery of State Social Insurance Fund "Sodra" central personal data base - this is being the case of confidential information profit, the publication of state Lithuanian native language school-leaving exam (test) tasks prior to the exam - this is being the case of secret information leakage and the systemic bribery of Fire Fighting Rescue Service official accepting fire safety related unusability of facilities- this is being the case of influence trade and bribe-taking.

The final part of the thesis provides the conclusion that the current legal and ethical basis, regulating management of conflicts of interest, is not effective enough in the public sector of Lithuania. There are quite a few contradicting and problematic spheres of this basis due to formulation clarity, specification and quality that do not ensure appropriate unambiguous interpretation and performance of requirements, cause difficulties in managing the conflicts of interests appearing in life practice.

Žana Akimceva